

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KW GW A100 026

T A A L-
E N
DICHTKUNDIGE
VERSCEIDENHEDEN.

T A A L-
E N
DICHTKUNDIGE
VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR
MR. WILLEM BILDERDIJK.

DERDE DEEL.

Te ROTTERDAM,
BIJ J. IMMERZEEL, JUNIOR.
1822.

I N H O U D

D E R

S T U K K E N.

GEMENGELDE WAARNEMINGEN, onze Taalkunde betreffende.

I. OVER ONTKENNING EN WOORDSCHIKKING.

Over het woordtjen <i>ne</i>	Bl. 9
Over de koppeling met <i>of</i>	22
Over <i>offchoon</i> en <i>schoon</i>	25
Over <i>geen</i>	28
Over <i>maar</i>	29
Van de verschillende Woordschikkingen in onze Taal	36
Over het woordtjen <i>dat</i>	49
Over <i>terwijl</i> , <i>dewijl</i> , <i>indien</i> , <i>nadien</i> , <i>wanneer</i> , <i>toen</i> , <i>sints</i> , <i>sedert</i> , <i>gelijk</i> , <i>vermits</i> , <i>mits</i> , <i>of</i> voor <i>indien</i> , <i>hoe-</i> <i>wel</i> , enz. op <i>dat</i> , <i>want</i> , <i>doch</i>	53
Oude imperativen van <i>jonnen</i> , <i>doen</i> , <i>zien</i> , en <i>slaan</i>	68
Byvoegfel over ons <i>nogthands</i> en het <i>nochtan</i> der Ouden	72

*

II.

II INHOUD DER STUKKEN.

II. VAN DE BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

Kenmerk der Betrekkelijke Voornaam- woorden, en hun aart	Bl. 81
Tegenstelling der <i>relativen</i> en <i>demon- strativen</i>	88
<i>Die</i> en <i>dat</i> geen relatief	90
Van <i>daar</i>	93
Verdeeling der relativen	95
Verklaring van <i>toen</i>	ald.
PLAATSELIJKE relativen	98
Relativen, opzicht hebbende tot TIJD.	100
Van <i>welk</i> en <i>qualis</i>	104
Van <i>el</i> , <i>al</i> , en <i>wel</i>	105
Van <i>dan</i> (<i>quam</i>) enz.	115
BERICHT van eenige Oud - Nederlandsche Overblijffelen.	
Tweede HS van den LEEKENSPIEGEL.	123
SPIEGHEL DER SONDEREN, HS	126
<i>Parthenopeus</i> en <i>Meliora</i> , HS	128
Fragmenten uit NOYDERIN	160
AANHANGSEL tot het Verhandelde over de Betrekkelijke Voornaamwoorden	
Over de uitdrukking van <i>vragen</i>	202

GEMENGELDE
WAARNEMINGEN,
ONZE
TAALKUNDE
BETREFFENDE.

GEMENGELDE
WAARNEMINGEN,
ONZE
TAALKUNDE
BETREFFENDE.

OVER ONTKENNING EN WOORD-
SCHIKKING.

Het is niet wel mogelijk, dat een Taal zich vele eeuwen achter den ander gelijk blijft, en dit alleen uit hoofde van drie voorname punten, die in 't oog vallende zijn, als vooreerst: Het meer of min algemeen bekend worden van een Volk met andere Talen, waaruit men dan niet slechts met woorden van die talen gemeenzaam wordt, die men volkomen of met eenige verbuiging of vervorming aan- en overneemt, of, naar het voorbeeld van welke, men nieuwe inlandfche vormt, maar ook allengs eene wijze van

A 2 den-

denken, en dus van zich uit te drukken, verkrijgt, op de leest van die vreemde geschoeid, en met aanneming van welke veelal de oude inlandsche verloren gaat. — In de tweede plaats: Het uitbreiden van kennissen, of vormen van wetenschappelijke *Systemata*, 't geen noodzakelijk nieuwe woordsmedingen, en, met eene nieuwe wijze van denken en voorstellen, ook nieuwe wijzen van zeggen voortbrengt. — En, ten derde: Het niet verstaan van zijne eigene taal, het geen veelal het gevolg is van het toepassen van zeer bekrompen en valsche begrippen der genen, die, zonder eenige Historische kennis van de taal en hare van tijd tot tijd opgekome veranderingen, zich aanmatigen, over de deugdelijkheid en ondeugdelijkheid van woorden en uitdrukkingen, oordeel te vellen, en als rechters en leermeesters op te staan in het geen zy nooit onderzocht hebben, en zelfs nooit in staat geweest zijn te onderzoeken, of te leeren kennen. Het gemeen, altijd lichtgeloovig, geeft zich steeds aan kwakzalvers over, en, die boven het gemeen zijn, zich niet kundig, of niet grondig genoeg ervaren kennende, maar naar onderricht smachtende, zijn natuurlijker wijze genegen, om die zich als meer wetende aankondigt, te hooren, en
het

het geen zy niet wederpreken kunnen zich voor waar en voor echt te laten opdringen; en waar men zich leerling wil maken, ontbreekt het ook nimmer aan meesters. — Als vierde, behoeven wy hier niet eens het verwarren van woorden, door veranderde uitspraak, en het napraten van elkander in den blinde, by te voegen, dewijl dit, als oorsprong of bron van de onkunde aan te merken, genoegzaam onder onder ons derde punt begrepen is.

Van deze drie hoofdoorzaken is zekerlijk de derde, wat wy ons meest hebben aan te trekken. Het eerste en tweede toch is een gevolg van omstandigheden, en ten aanzien van een Landaart toevallig. Het derde daartegen is de vrucht van onachtzaamheid op het geen ons het meest van naby aangaat, de onfschatbare werking en meest onmiddelijke uitdrukking van ons denkvermogen; en de schuld daarvan ligt in onzen eigenen boezem. En gelijk de woorden en uitdrukkingen vormen en beelden van ons denken zijn, en dat gene, door 't middel van 't welke wy denken; zoo moet ook ons denken wederom van de juistheid onzer woorden en uitdrukkingen afhangen. Het kan derhalve niet dan van onbetwistbare nuttigheid,

het kan niet dan van wezendlijke waarde voor ons zijn, zelfs ook losse nasporingen in het werk te stellen en voor te dragen over be-
woordingen, wijzen van zeggen, en woord-
schikkingen der taal, en over den oorsprong
en de reden daarvan. En het is op dien grond,
dat wy hier eenige waarnemingen omtrent enkele
zoodanige voorwerpen onzer Moederspraak aan-
bieden, die wy, zoo in zich-zelven, als om
't licht dat zy over de geheele samenstelling
der Talen zoo in 't algemeen als byzonder
verspreiden, inzonderheid voor den waarachtig-
gen Nederlander van belang achten.

* * *

Woorden op zich-zelve zijn teekens van
denkbeelden; maar wat zijn denkbeelden zon-
der verband? Het verband maakt het denken
uit, en het bloote op zich-zelf staande denk-
beeld behoort slechts tot de Verbeelding, in-
dien er die deelneming van het eigenlijke ver-
stand

stand niet by is, welke in een vergelijkende samenvoeging bestaat, waar buiten het werkeloos is. Van het hoogste belang is derhalve de BEWOORDING (gelijk men 't in tegenstelling der enkele *woorden* noemt), dat is, het by één stellen der woorden tot het geen men een *rede* heet. En in deze komen ons, als allergewichtigst in onderscheid, de STELLIGE en NIET STELLIGE rede voor. Wy gebruiken ons Nederduitsch woord van *stellig* voor toekennend (of *affirmatief*) en tevens voor *katagorisch*, als men 't heet, dat is, eene daad van TOE- of AFKENNING, eene *καταγόρευσις*, eene uitspraak of oordeel des sprekers, inhoudende; gelijk ook in andere talen, het aan het Latijn ontleende woord *positif* deze twee zinnen bevat. Tegen *stellig* derhalve staat in de eerste plaats het negatief als rechtstreeks strijdig met het affirmatief over; en in de tweede plaats dat 'gene, dat noch toekennend noch ontkennend is; gelijk alles wat vragende of anders gezegd wordt, zonder de daad van oordeelen in te houden of iets katagorisch te stellen. Deze beide onderscheiden soorten der *niet stellige* rede zullen wy hier hoofdzakelijk ten onderwerp nemen, en in de behandeling samensmelten; niet met een oogmerk om de stof uit te putten, het

geen meer dan een Boekdeel vereifchen zou, maar om er (zoo mogelijk) eenig nicuw licht over te fpreiden. Het gene ten aanzien van 't laafte vooral te nuttiger is, daar het als eene byzondere eigenfchap onzer Taal, in de Latijfche Grammatica geenerlei grond heeft, en dus door onze zoogenoemde Spraakvormers nog nooit naar behooren ontwikkeld is, terwijl ons dit tevens een aantal byzonderheden van verfchillenden aart uit zal leveren, die zich gaanden weg aan zullen bieden, en onze oplettendheid alzins verdienen.

Wy beginnen hier met de aaloude wijze van de ontkenning uit te drukken, gelegen in het nu federt ruim anderhalve eeuw gants verouderde wordeken EN of NE; dat voorzeker voor de Duitfche taaltakken, het Fransch daaronder begrepen, (want hooger willen wy de zaak thands niet ophalen) en inzonderheid voor den onzen, een alleropmerkelijkst voorwerp is.

En, oudtijds *Ne*, is geen interjectie, waar voor ik het by fommigen verklaard heb gezien. Het is een grondwoord in de oorfpronkelijke taal, en te dier oorzaak aan alle talen gemeen; en beftaat in de bloote neusletter, die, als afwending van den

den uitgaanden adem, met de afwendig van het gezicht (in het schudden des hoofds) gepaard gaat, en daarom ontkent. Want de Natuur geeft het in, dat men der waarheid toeknipt en toelacht, en van de valscheit zich afkeert, en dit wel, met grijnzig, dat is, snuiving door de neus; de eerste met blijmoedige erkentenis groetende, de laatste met verontwaardiging verachtende. — Ons *niet* is niets anders dan *NE-iet* (dat is, *niet eenigzins*, adverbialiter,) gelijk *niemand*, *NE- iemand* is, *nergens NE-ergens*, en zoo meer. Ook heeft het geen *niet* by zich noodig; onze Grootvaders zeiden nog *'k en kan*, *'k en wil*, *'t en zal*, *gy en zult*, *en doe!* en dergelijken, zoo als men 't by Hooft-zelven ook vindt. Maar pleonasticè is van den vroegsten tijd af by ons en de Franschen ingevoerd geweest, daar een tweede ontkenning tot versterking by te voegen, die begrepen moet worden als eene parenthetische interjectie, en dus zei men: *Ik en doe dat, niet*; *Ik en kan dat, niet, gelooven*; *Gy en zult, niet*, enz. Dat is, in de tegenwoordige taal: *Ik doe dat niet*, IN GEENEN DEELE; *Ik kan dat niet*, VOLSTREKT NIET, *gelooven*; *gy zult dat niet*, GEENZINS. En, gelijk het gaat, wanneer men zich eens aan een Oratorische uitdrukking ge-

wende, en die algemeen wordt, verliest zy haar kracht en beteekenis, en zy wordt tot een triviale manier van spreken, waar men niets meer by denkt. Waaruit volgde, dat toen men *en* en *niet* als twee bloote negativen in één zin aanmerkte, en uit de Latijnsche Grammatica geleerd had, *duo negativa affirmant*, het verbannen van een van de twee het gevolg wierd; en het zou wel wonder geweest zijn, zoo de zoogenaamde Taalschuimers, (altijd en overal, als de Latijnen zeggen, *bipedum stupidissimi*,) het ingedrongen lelijke en piepende *niet*, niet voor het oorspronkelijk, uitdrukkelijk, en waarachtig ontkeneniswoord verkoren hadden, en dit laatste uitgebannen. — Dus zegt Nyloë by voorbeeld: „Ik *en* kan niet, gy *en* zult niet. „Wat doet dat *EN* hier? Men zegt immers „veel beter *ik kan niet, gy zult niet.*” Maar waarom beter? Dit weet de bloed niet. — Beter dacht Verwer hier over in zijne *Idea linguae Belgicae* CAP. *de adverbis*, waar hy Vondel, Hooft, De Groot, en het gebruik dat in de Staatsplakaten (altijd aan de oude taal getrouw tot na de omwenteling van 1747 toe,) stand hield, deswegens prijst. Van den bekrompenen Vollenhove in zijn zoogenoemd *Dicht aan de*
Ne-

Nederduitsche Schrijvers, waar hy alles door elkander haspelt, sprak ik liever niet. Zoo uit hy zich :

„Dus vindt men *en* in geen gemeene praat,
„Maar deftig werk, daar 't lam en ledig staat,
„Als *hy en wou*, of *gy en zult niet doden*!
„Voegt *en* iet by 't ontkende, of by 't verboden ?”

Hy meent, *by de ontkenning, of by het verbod*. En 't antwoord hierop is gereed; alhoewel zekerlijk, niet zoo als hy het verwachtte. Neen, Vollenhove, het voegt niets by de ontkenning of het verbod, maar het is de ontkenning- en 't verbod-zelf; doch *niet*, in tegendeel, waar gy alles in stelt, *niet* is een toevoegfel. Gy moest dus, zoo een van beide te veel is, het toegevoegde en in zekeren zin overtollige *niet* uitwerpen, maar niet dat partikel dat het ware negatief is, en buiten 't welk er geen eigenlijk negatief in de taal bestaat. Wilde men dat domme ding van den waanwijzen briefschrijver *aan de Nederduitsche Schrijvers* eens recht onderzoeken, wat zou er te zeggen vallen! Zeker hy had zijn goede opmerking voor zich-zelven mogen nemen, als hy schrijft:

„'t Her-

„’t Hervormen van ons taal, daar menig geest in dut,
„Is ieder even na, maar elk niet even nut.”

Doch beter had hy gezegd:

— daar elk zich meê bemoeit,
Is ’t werk van onverftand, dat al wat deugt verknoeit,
En denken noodig had te leeren, eer’t mocht schrijven
Om andren met zijn zweep in ’t valsche spoor te drijven.

Maar wat helpt het! de domme betwetry heeft
koning gekraaid, en wy vinden dus de taal tegen-
woordig van dat eigenaartige *ne of en* beroofd, dat
alleen in de uitdrukking *ten zij*, en *ten ware* over-
gehouden en als ware ’t verfholen blijft, zijnde
die niets anders dan *het en zij*, *het en ware*,
dat is, (gelijk wy het thands om zouden zet-
ten) *is het niet*, of *ware het niet*; waarom
Nomsz het, ook in onze dagen nog, door de
spelling *’t en zij*, *’t en ware*, plach te on-
derscheiden van het anders faamgeftelde *ten*,
dat *te den* is, als in *ten oosten*, *ten westen*,
ten huize, voor *te* (of *tot*) *den oosten*, *wes-*
ten, *huize*, enz. zijnde *te* ’t zelfde voorzet-
fel als het verdubbelde *tote*, nu *tot*, den ge-
bogen naamval by ons regeerende, dien men
kwalijk gedaan heeft, op den voet van de La-
tijnsche Spraakkunst te onderscheiden en te
verdeelen, met voorbyzien van dien naamval,
wel-

welke onze taal boven 't Latijn heeft, en dien niemand meer waarneemt, en waarvan wel eens nader! Men merke nog op, dat dit *en* een *enclyticon* is, waarvan 't heeten mag:

Emollit dictum nec finit esse ferum.

Van hoedanige woorden men, tot onfchatbaar nadeel der welluidendheid, onze taal zoo jammerlijk heeft uitgeschud, dat zy naauwlijks iets meer van haar oude zachtheid en tederheid overig heeft.

Maar byzonder merkwaardig is het gebruik van dit *ne* of *en* ter vervanging van den *Modus potentialis*. Namelijk, wy drukken dien *modus potentialis*, dien men by ons niet met den *subjunctivus* of *optativus* verwarren moest, thands door het woordtjen *of* uit. Dus b.v. Maerlant *Sp. Hist.* 3 *Paertie*, 4 *Boek*, fol. 161. *ro*.

*So sterk viel doe die haghel,
Dat er niemand was so bagel,
HINE lag ter aarde geveld.*

Dat is, „dat er niemand zoo zwaarlijvig en sterk, zoo *robust* was, of *HY LAG ter aarde neergeslagen*.

Even

Even zoo ter plaatse, in mijn Voorrede van het I. Deel dezer Taal- en Dichtk. Verscheidenheden aangehaald:

*Die eret en zaait buten dunen,
Hine cant ghediken no ghetunen*
HEN (d. i. HET EN) neemt hem die zoute zee;

thands: Hy kan het (zoo) niet bedijken noch omtuinen, of de zoute zee neemt het hem weg. — En verder:

Sijn weren en diet hem min no mee
HINE verlieset plough en zaet;

tegenwoordig: 't Gedijdt (baat of nut) hem niets, of HY verliest arbeid en uitzaad.

Dit of stelt daar een *alternatief*, en men meent te zeggen: *Of het baat hem niet, of hy verliest het*, als ware het zelfde op tweederlei wijze uitgedrukt. Maar behalven dat dit zeggen, zonder eenig negatief, van alle kracht en geest ontbloot is, gaat het niet aan, waar het woordtjen *zoo* voorgaat. *Niemand was zoo rustig, of hylag onder den voet* is inderdaad zichtbaarlijke *contresens*: want het *zoo* vindt niets waar het op slaat. De ware verklaring is derhalve: *Niemand was zoo rustig, dat hy NIET ter aarde lag.*

log. Hy kan het niet (zoo) bedijken of beschutten, DAT de zee het NIET wegneemt, en zijn beschutten baat hem NIET zoo veel (want dit min no mee is niet), DAT hy arbeid en koste NIET verliest.

Even zoo de zelfde Maerlant. *Aldaar, III. P. IV. B. fol. 135 vº* van den heiligen Hieronymus sprekende,

— *Sine tale*

Diene laat achter groot nosmal,

HINE tastet metter tongen al.

dat is, zoo wy thands spreken: Zijne rede slaat geene groote zonde over, of hy roert ze aan en bestraft ze alle. *Nosmal* is zonde, ondeugd, van *nooze*, in ons onnoozel overig, en verwant met het Latijnsche *nocere* en *noxa*, welk laatste ook in de middeleeuwen voor alle *schuld* of wanbedrijf in gebruik was.

Die *lasteren* verwisfelt hy weinig lager met *lachtenen*, dat is, bestraffen.

Oec so haettene die clergie,

Want hine sparedse in genen sonden,

HINE lachterdem hare zonden.

Lach-

Lachteren is een frequentativum van *during* tevens en herhaling, van *laken*. *In genen* is *in ne genen*, of gelijk men ook zei, *in en genen*, zijnde dit *ne* of *en* in de *n* van *in* befloten.

Nog de zelfde, *aldaar*, fol. 137 v°.

*Welk es onzer so wel gemoet ,
Die van eenen mannekijne borgoet
Of van eenen dullen wiue ,
Den lof ontsaet in sinen liue ,
HINE verheft hem selven dan
Eñ ydele glorie EN gaet hem an ?*

Wie onzer is zoo wel ghard (*animatus*), die, het zij van een gering (onbeteekenend) mannetjen, het zij van een zot wijf lof ontfangt; of hy verheft zich dan en wordt van ijdele glorie aangegrepen. — *Borgoet* is het oud-Fransche *bourgeois*, doch dit-zelf is het Neêrduitsche *bore goed*, dat is, *weinig goed*, maar dat in 't gebruik, algemeen den zin van *onbeduidend*, *van geen belang*, *nietig*, heeft. Zie Huydecoper op Melis Stoke, II. B.

Desgelijks heeft hy, fol. 156. v^o.

*Hier omme en bleeft niet te minne .
DIE CO. EN minnedse met zinne .*

Men

Men kan ook hier weder het of gebruiken, en vertalen 't: Hiermeê veranderde 't echter niet zoo, of de Koning beminde haar met hartelijkheid. *Niet te minne* is echter en affirmatif, en de phrasis koomt weêr eenvoudig neêr op: *Hieromme en bleeft 't, hy en minnedes*. *Blijven* is achterblijven, als wy thands zouden zeggen, en de zin is kort en goed: De Koning liet daarom niet na, haar innig lief te hebben.

Even zoo Melis Stoke, die in ieders handen is, by 't openvallen, IX B. vs. 212.

De Ammirael en lette niet
HINE quam ten Grave in Hollant.

Hy verzuimde of vertraagde niet, of hy kwam by den Graaf.

Desgelijks Jan van Heelu in zijn *Slach van Woeronc*:

Want welke here daer of keert, (namelijk van Gods wet,)
Hine mach niet langhe staen,
HINE moet vallen sonder waen.

Het eerste *hine* is eenvoudig *hy en*: Hy
B mag

mag of kan niet lang staande blijven; maar het laatste drukt ons of uit: *Of hy moet vallen.*

Dus elders:

*Want daer en was ridder noch cnape
Onder al die brabantsoene,
HINE toonde nature van den Lyoene.*

dat is: OF hy toonde een Leeuwenaart,

En:

*En liet hi baenrotsse noch graue
Noch serjant, HINE brachte hem mere
Van den walvische, die were
Soe verseilt in sijn lant,
Dat hi moeste bliuen op dat sant.*

Wijd en zijd floeg hy Baanrots noch Graaf over of hy bracht hem tijding (*mare*) van den walvisch, enz.

Ook:

*Die ons ontvlien niet en can,
WINE moeten hebben sinen scat.*

Die onze handen niet ontkomen kan of wy moeten 't *losgeld* van hem hebben.

Al

Al 't welke men ook uitdrukt door het desgelijks ontkennend zonder. — *Hy kan nieszlang staan ZONDER te moeten vallen. Daar was niemand ZONDER den Leeuwenaar te toonen. Hy liet niemand ZONDER hun tijding te brengen. Die onze handen niet ontkomen kan ZONDER dat wy losprijs van hem hebben.*

Op gelijke wijze Nicolaes de Clerk of wie de schrijver mag zijn van *den darden Edewaers coninc van Ingeland*:

*Want gheen here onder der zonnē
Die hen soude ghederen connen,
Op dat sy hem wel te famen bendē,
God EN woudse selue scenden.*

Geen Vorst ter wereld die hen zou kunnen schaden, indien zy zich wel vereenigden, of God moest ze zelf willen te schande maken.

Eindelijk (want waartoe nog meer over hoop te halen?) in het zelfde HS:

*Alse dit de Vlamingen hebben verstaen
En wouden sjs niet ane gaan
Si EN hadden d' meer bate af.*

Zoo wilden zy dat (verdrag) niet aangaan, of zy moesten er meer voordeel van hebben; INDIEN zy er NIET meer van hadden; ZONDER dat zy er meer van hadden; of in welke vorm van uitdrukking men het dan ook omkeeren wil.

Even zoo de *Leekenspieghel*, fol. 45 vo:

Den geest nes riet onghemicke;

Hemel no erde soe dicke,

HINE leedt al gereit.

Dat is: Den geest is niets onbereikbaar, hemel noch aarde (is hem) zoo uitgebreid of ondoordringbaar, of hy doorstreefde het alles gereedelijk. — *Onghemicke* is ontfesbaar, en dus, beide ontoegankelijk en onbevatbaar; van welk laatste dit woord ook adverbialiter gezegd wordt voor by den gis, als *xx ellen onghemicke*. En *lijden* is *door- of overgaan*. — *Leedt* is *leed het*.

Voegen wy, ten overvloedé, en op dat de aart der taal des te volkomener blijke, hier nog eenige Hoogduitsche plaatsén by van een Schrijver van de zelfde eeuw met onzen Maerlant. Ik neem ze uit den *Wigalois* van Ridder Wirnt van Gravenberch, die juist voor my ligt, vs. 3745.

Ern

*Ern lei nie deheinen tac
ERN seilte selbe mit finer hant,
Swaz er armer liute vant.*

Dat is: Hy (*hy en*) liet geenen dag (voorby gaan) of hy deelde met eigener hand (aalmoesen, aan) wat voor arme luiden hy ook vond.

Even zoo, vs. 1084, waar de zwangere Florie by het afscheid van haren Gemaal, Ridder Gawein, uit ontrustend voorgevoel zegt:

*Ez kumt vil lihte, daz ir e
Niht wider kumt ichn si genesen.*

Dat is: Het gebeurt misfchien dat gy niet te rug kooft of ik ben verlost. En desgelijks, vs. 1308, als zijn zoon hem gaat zoeken.

*Ichn wil niemer widerkomen
Ezn si daz ich in gesehe.*

Dat is: Ik wil nooit weërom komen, **TEN** zij dat ik hem koom te zien. Anders: of het moet zijn dat ik hem koom te zien. In welke voorbeelden *ern*, ons oude *hy en is*, *ichn*, ons *ik en*, en *ezn* ons *ist en*, of, *is het niet*.

De ontkenning behoort dus in 't tweede lid dezer phrasis even als in het eerste; en dat wy ze daarin uitgedreven hebben, is onverstand.

HOOFD (en zoo ook zijne tijdgenooten met hem) heeft deze ontkenning ook bewaard. *Men liet hem niet vertrekken ofte hy EN hadde eerst zijn aandeel betaald; er was niemand, oft hy EN maakte zwaarigheid*, — en dergelijken. — En dus behoort het inderdaad; en nooit zou men ook in zijn hersens gekregen hebben anders te schrijven, had men 't zij dit EN, 't zij het OF (*oft of ofte*) in dergelijke uitdrukkingen, eenigzins verstaan, en niet dom voortgepraat en voortgeschreven, zonder te weten, wat men eigenlijk zei of voorhad te zeggen.

Dit of naamlijk, (als uit het reeds gezegde klaarblijkelijk is) is niet het bindwoordtjen, dat by de Franschen *ou* (nu *ou*) is, gelijk men zich dwaaslijk verbeeldt, waarvoor de Duitscher *oder* (eigenlijk *alias*, *anders* beteekenende,) en by verbastering *weder*, de Engelschman *either*, en, (by famentrekking van *oder*) *or* zegt; welk woordtjen, van twee voorwerpen, het een stellende, 't ander uitsluit, en welks negatief *noch*, dat is *ne-och*, is. Oppervlakkig heeft men

men zich dit kunnen verbeelden, om dat men in onze vroeger taal voor dit *of* ook *och* en *ocht* zeide, 't geen inderdaad met ons ook samenhangt, en daar mede alleen in de toepassing verschilt, in zoo verre dit alleen door zich-zelf geene zoo zichtbare uitsluitende kracht heeft. Want: *de roos is rood*, ook *wit*, en *de roos is rood of wit*, beteekent in den grond het zelfde, en het onderscheid is alleen in de toepassing op eene onderstelde noodzakelijkheid van tegenstelling. Dit *of*, zeg ik, is in de phrasis, waar over wy spreken, dat bindwoordtjen niet, maar de potentiale conjunctio, *indien*; by de Duitschers *ob*, en by de Engelschen *if*, en die wy nog veelvuldig gebruiken, b. v. *of het gebeurde dat ik krank wierd.* — Dus zeggen wy: *ik heb mijn mantel omgehangen of het regende; ik neem wat brood mee op de jacht of ik honger kreeg*, enz. enz. — Deze is de conjunctio in de hierboven bygebrachte plaatsen van Hooft. Woordelijk: *Men liet niemand vertrekken, INDIEN hy niet betaalde; daar was niemand INDIEN hy geen zwaarigheid maakte.* Namelijk, ieder betaalde, en dus, indien hy niet betaalde, zoo liet men hem niet vertrekken. Ieder maakte zwaarigheid, en dus, indien iemand geen zwaarigheid maakte,

was de man er niet. Eene geestigheid van uitdrukking, die, als meer voortgelijke, nu veronachtzaamd en verworpen, tot de naïviteit onzer taal en het zinrijk karakter onzer echte en onvervalschte Natie behoort.

Het is klaar, dat, indien men dit of wel gekend en wel onderscheiden had, de ontkenning niet uitgeworpen zou zijn in de uitdrukkingen, hier ten voorbeelde bygebracht; men zou, *en* verwerpende, *niet* in de plaats gesteld, en gezegd hebben: „Men liet hem „niet vertrekken, of hy had *niet* alles betaald”; en „daar was niemand of hy maakte *geen* zwaarigheid.” Maar daar men onverstandig, en onthollandscht genoeg was, om het voor het *of*, *oder*, *ov*, *ou*, *aut* of *vel* te houden, zag men een *alternatif* in de phrasis, en verstond het, als stond er: „*Een van beide had „plaats: OF* men liet hem niet vertrekken, „OF hy had alles betaald. — OF daar was „was niemand, OF hy had alles betaald. — „OF daar was niemand, OF hy (die er was) „maakte zwaarigheid.” Zulk een *alternatif* vorderde in het tweede lid dier rede een tegenstelling en strijdigheid, en dus, daar het eerste *negatief* was, moest dan het andere *affirmatief*

WOR-

worden. De gevolgtrekking was goed, maar de onderstelling, waarop zy berustte, was valsch.

Maar men zie wederom eene nieuwe domheid onzer Taalverbeteraren! Trouwens hun domheden liggen ons, by het onderzoek van de Taal, stap voor stap, voor de voeten. En (ongelukkig!) de meesten struikelen er over, en staan dan stil of keeren te rug. Van ouds hebben wy met dit zelfde *of* (dat is *indien*,) *offchoon* gezegd, even gelijk de Duitschers hun *ob* met *gleich* byeen gebruikt hebben: OF SCHOON *het onweert*, OF SCHOON *het land er van wagen mocht*. En dit *offchoon*, aan één geschreven wordende, om dat geen toonloos woord, of dat in de rede toonloos gebruikt werd, op zich-zelve geschreven, maar altijd aan een toonhebbend gevoegd werd, zoo als wy in 't Latijn met *que*, *ve*, *ne*, en dergelyken doen; (b. v. *meiQUE tuiQUE causa*; *pater materVE*; *adeONE mori miserum est*? *SiccINE lente jaces*?) en gelijk zy die wel spreken, nog uitspreken, ook nu wy (verkeerdelyk) anders schrijven, *Dit zijnZE niet*, *verliesZE niet uit het oog*, *'K wetet niet*, *ik kennem (ken-hem) niet*; dit, zeg ik, heeft veroorzaakt, dat men allengskens aan *schoon* de potentiale kracht

roegeschreven, ja dit *schoon* (zonder het *of*) als een conjunctie gebruikt heeft, daar het alles behalven een conjunctie is. *Schoon ik ziek wierde*, *Schoon hy my vreemd zij*, zegt men, en dit in den zoogenoemden sub- of conjunctivus zoo wel als in den aantoonenden modus. En dus werd de taal in den grond omgekeerd, en ten baiert van verwarring gemaakt.

Vergt men nader verklaring? — *OF SCHOON gy u verstoort*, Heeren nieuwerwetsche betweters, is, naar de rijke vrijheid onzer constructie, niet anders dan *of gy u SCHOON verstoort*, en in beide gevallen is *SCHOON* een adverbium, even als in *hoe SCHOON gy u verstoort*, en behoort (als adverbium) by het werkwoord. En dit *schoon* beteekent in die phrasis even het zelfde als *beau* in het Fransch. *Vous avez BEAU vous facher*, *j'ai BEAU dire*; en gelijk men oudtijds zei (nu niet meer) *vous vous fachez BEAU*, *vous dites BEAU*, *VOOR EN VAIN*. Dit *schoon* is vergeefs, ydel, *frustra*. — *Ik heb SCHOON praten*, *ik heb SCHOON kijken*, zei men even zoo; en 't gebruik van het Fransche *beau* in dezen zin, is niet dan eene navolging of overneming van of uit onze taal,
of

of wil men 't, eene aan beide talen gemeene wijze van uitdrukken.

Schoon namelijk is *aanzienlijk*, van *scho-en*, nu 't *schouwen* in *aanschouwen* en *beschouwen*, en zoo ook in *affchouwelijk*, dat is, *afzichtelijk*. *Schoon* is derhalve, voor 't oog, en bloot uiterlijk, zonder lichaam of uitwerksel. *Ik heb schoon kijken*; *Ik heb schoon waschen aan dien moriaan*; het verbetert niet, 't doet niet af. 't *Snijdt geen hout*, als men thands by verbastering zegt, voor *het snijdt geen huid*; dat is, *het kwetst niet*, het heeft nadruk noch scherpte, 't zijn *stompe* wapens, waar gy u meê verweert. Hier van ook *schoonvader*, *schoonmoeder*, enz. dat is, vader, moeder voor 't uiterlijk, zonder meer. — Men kan dus wel zeggen: *Gy verstoort u schoon*, en, *indien gy u schoon verstoort*, en, *of gy u schoon verstoort*, maar het woord *schoon* is in allen geval een adverbium en niets anders; en, *schoon gy u verstoort*, hoe zeer het ons opgedrongen, en nu gevestigd is, is in daad en wezen niets anders dan wantaal en onzin, gelijk wy, tot schande van onzen Landaart, door de zoogenaamde zuivering, waarby men het kind wegsmeet

smeet en de vuile luren behield, erkennen moeten meestal het geval te zijn geweest.

Nog eene opmerking mag ik hier byvoegen ten aanzien van het woord *geen*, dat men van ouds met een dubbel negatief vindt. Dus Maerlant, wien ik, behalven dat hy ons *instar omnium* zijn mag, en inderdaad de andere oude Schrijvers zijne tijdgenooten of opvolgers overtreft, liever uit zijn oud onuitgegeven en schoon HS aanhale, om dat dit door geene betweterij van den later tijd bedorven is; Maerlant, zeg ik, in zijn *Sp. Hist. III. P. IV. B. fol. 135 v°*:

Dese EN liet NE geen Kind;

en elders:

*Alse die vader EN ghenen vrede
NE conste anden sone ghecrighen.*

(waar ANDEN, jegen den sone is.)

En

*Daar EN wast (d. i. groeit) EN geen dinc in't lant
Want hets een onghestade sant;*

versta: los of omvast zand.

Te

Te recht, want het geheele onderscheid dat men thands maakt tusfchen *gene* en *geene* is ingebeeld. *Geene*, of (beter) *gene*, ook *gone*, is stellig, en om het ontkennend te gebruiken, zei men noodwendig *ne gene* (naderhand *en gene*) of afzonderlijk, of aan één geschreven. 't Is het zelfde woord met het *jene* der Duitschers, en 't zij het oude *gome* of *gume* voor mensch, (dat met *homo* verwant is,) 't zij het eenvoudige *één* (*unus* of *non nullus*). Even zoo is het *rien*, *pas*, en *point*, in het Fransch, *res*, *passus*, en *punctum*, en derhalve, stellig; waarvan men De Brösfes in zijne *Méchanisme des Langues* mag nazien. — Zoo dat, de zaak eigenlijk beschouwd, niet aan het Fransch, maar aan onze Taal, de dubbele ontkenning, gelijk men het noemt, eigen is. De Italiaan gebruikte van ouds even zoo zijn *passo* en *punto*, als de Franschen *pas* en *point*. Het Fransche *guères*, dat ook met *ne* geconstrueerd wordt, is ons *garen*, of *gaarne*, en dus mede wel degelijk stellig.

Tot de ontkenning met *ne*, die men onzinnig verworpen heeft, behoort ook die met het woord *maar*, wanneer het in de beteekenis voorkomt, waar in men tegenwoordig *slechts*
ge-

gebruikt. *Het is* MAAR *wind*; *het zijn* MAAR *een party domme rekels die zich tot leermee-
sters opwerpen*; *geheel de wereld is* MAAR *een
gekkenhuis*. Zoo spreekt, zoo schrijft men
thands. Onze Ouden daartegen schreven en
spraken: *Het EN is* MAAR *wind*; *het EN zijn*
MAAR *rekels*, enz. Had men immers geweten,
wat *maar* beteekent, of wat het eigenlijk zij,
men had tot zulke beestelijke domheden, als
de laatste anderhalve eeuw in onze taal invoer-
de, niet kunnen vervallen. *Maar* is niets
anders dan *ne ware*, dat is, *ware 't niet*,
waarvan 't oude Fransch, dat, als men weet,
in den grond bedorven Duitsch is, *voire* maak-
te (*). — Zoo de *Leekenspiegel*, fol. 84 ro.,
(naar de gevoelens van zijn tijd, hier niet uit
te pluizen):

*Daer aen mogen wy denken wel,
Dat deeuwighe vader en niemant el
Deeuwighe leven MAER EN geeft
Elken dies verdient heeft.*

waar *maer en geeft* even het zelfde is als *EN geeft*
NE WAER elken, enz. dat is: niet geeft *ware 't niet*
die des verdiende. Een potentiale uitdrukking
derhalve, even als *het zij*, of *zij het*, of *mocht*
het.

(*) Vergelijk F. Burman L. C. bladz. 160.

het. Of, (zoo men dan volstrekt geen Nederduitsch meer verstaan wil,) het is het Latijnsche *nisi*, het Grieksche *ἔι μή*. — Dus Maerlant *Sp. Hist. f. 205. v^o*:

NE WAER *.iij. jaer regneerde de gone.*

en even zoo schrijft hy (of zijn overfchrijver) *maar*, als b. v. *fol. 205 v°*:

Diē men soude hebben ghepasfyet sere,
MAER *dattem die coninc vergaf;*

dat is, openlijk en schreewwend voor alle ooggen en ooren: *Indien het niet ware, ne ware, nisi, ἔι μή*.

Of, wil men nog een sterk voorbeeld, het koomt aldaar voor op *fol. 192 v°*; waar men leest:

Hi regneerde mogendelike
NE WAER *.iij. jaer, NOCH hine verwaerf*
Ne gheen hoir doe hy staerf;

waar het *ne* van *ne waer* en van *noch*, op elkan-
der slaan.

Het is hierom, dat men *maar* ook met *sechts*
dat is *eenvoudelijk* (*simpliciter*), *platterdings*
als

als de Duitschers in hunne taal zeggen, verwisfelt, en dit, behoudens den zin der rede, schoon het in eigen beteekenis op geenerlei wijze met dat *slechts* overeenkomt, maar met *dan* of *behalven*.

De uitdrukking is, *Het EN is, NE WARE wind, is, Het is NIET, TEN ZIJ wind; anders, het is niet DAN wind.* — Smijt nu de botterik het ontkennend woord uit, wat blijft er? *Het is ten zij wind.* Heerlijke taal inderdaad! *Est nisi nug agere; Est praeter nugas!* Moet men zich niet schamen, zich zulk eene razende wanspraak te hebben laten opdringen? In de achterstraten van Amsterdam was men in mijn tijd daar nog te wijs toe, maar thands! thands heeft men door het fraaie onderwijs geen hoekjen overgelaten, waar nog eenig spoor van voorouderlijke taal en voorouderlijk gezond verstand overig is, maar alles heeft in een nieuw geslacht voor de vervloekte zielendwang der zoogenaamde verbeteraars, in Taal, Godsdiens, Kunsten, Wetenschappelijke stelsels, en wat niet al, derwijze moeten bukken, dat de Natie in een hoop *factionarii*, of aanhangmakers en aanhangelingen, omgeschapen is, voor wie waarheid noch God bestaat, en wien men onder

der 't dollé vrijheidsgefchreeuw het gebruik des verftands af leert zweeren, om, voor Franfchen als 't plach, nu eens waan- en maanzieke Duitfchers en Engelfchen te worden, waar men waarlijk zich niet beter by bevinden zal.

De modus potentialis drukte zich altijd uit door de bloote conftuctie, zonder dat er een bindwoord, als *zoo*, *of*, *indien*, by noodig was. Dus Melis Stoke *IX vs. 1501*:

GHINE fent hem helpe; fi fijn verloren.

Thands zou men de conftuctie omkeeren en zeggen: *Zendt gy hun geene hulp, (zoo) zijn zy verloren.*

Dat echter het algemeene gebruik van *maar* in den zin van *flechts* niet zeer oud is, mag zijn; doch dat men het in de zeventiende eeuw (dat is, eer de Taalfchuiming recht ingang vond, en de Latiniſten den ijzeren ſtaf begonnen te zwaaien) nog zeer wel verftond, blijkt uit de Schrijvers van dien tijd. Cats, (die geen lid was van eenig Amſterdamsch gezeſſchap, uit de oude Kamers van Rhetorica

C

ge-

gesproken, maar die zich wijs genoeg achteden, om, in plaats van de taalwetten die zy vonden te gehoorzamen, zelf wetgevers te zijn.) Cats levert ontallijke voorbeelden op, ja, om het dus te noemen, op ieder bladzijde, als:

Zoo ras hy maar EN sterft. —

Datje maar een kluss EN sijt, enz.

althoewel dit ook toen reeds begon veronachtzaamd te worden.

Ondertusfehen schijnt de schrandere, de doorzichtige, en, in 't vak der taal nooit genoeg te roemen Huydecoper-zelf dit ongelukkige woord van *maar* niet recht in den grond begrepen te hebben; en dit, hoezeer Alkemade (*quandoque olitor opportuna locutus est!*) op 't gezag van een voorganger, het in het *H. B.* van Melis Stoke, vs. 335, zeer wel verklaard had. — Niet echter in de uitdrukking waarvan wy hier handelen; en ook niet zonder te erkennen, dat het op die plaats zeer wel door *ten ware* uitgedrukt wordt; doch ten aanzien van het meermalen voorkomend *maar dat*, 't geen hy door *zonder dat*, of *uitgezonderd dat*, of *behalven dat* uitlegt. Te recht trouwens, wat

wat den zin betreft. Want inderdaad vloeien die beteekenissen in een, en overal waar dit *maar dat* voorkomt, laat het zich woordelijk vertolken door 't Latijnsche *nisi quod*. — Ook is by de Duitschers het woord *sondern* voor ons *maar* zeer gebruikelijk. Ook het Engelsche *but*, dat *buiten, uitgesloten*, beteekent.

Dus zegt onze Kronijkschrijver, b. v. *III. B. vs. 197*:

*Doe moste Grave Willem wiken
En in Zelant hene striken,
MAAR DAT hi twee sceppe doe nam
Daar Graaf Lodewijc spise in kwam.*

Duidelijk, wat Huydecoper ook zegge, is het hier, *NISI quod duas naves occuparet; NE WARE* ('t), dat hy toen twee schepen nam. Daar is naamlijk een verzwijging van het geen er by gedacht wordt en ook getoegzaam in den zin der woorden besloten ligt. *Toen moest Graaf Willem naar Zeeland wiken*, en kon derhalve niets meer uitvoeren *DAN dat hy twee schepen nam*. Kwelijk zegt die groote man derhalve: „*ten ware* kan hier **ONMOGELIJK** plaats hebben.” Het heeft er volkomen plaats, maar in den zin dien het vroegergebruik

bruik er aan gaf; naamlijk, van eene algemeene *conjunctio adversativa*. En ook met geen *behalven* of *zonder dat*, het geen hy hier in de plaats wil stellen, is de zin beter geholpen; maar het verband van den zin, die dat geneinsluit, wat de woorden niet rondelijk uitdrukken, maakt den samenhang. Zelfs is het of onzin, of tegenstrijdig met Melis en Huydecopers meening, wanneer men *zonder dat*, als de laatste begeert, voor *maar dat* stellen zou, want dan zou het zeggen, dat Willem GEEN *twee schepen nam*. Men zie 's mans breeder *Aanteekeningen, I. Deel bladz. 505 tot 507*, en 't Hoogduitsche voorbeeld, aldaar op het eind bygebracht. Dat *zonder* ook by onze oude Schrijvers *maar* beteekent (alhoewel niet zeer dikwijls dus gebezigd), merkt hy ook op *I. D. bladz. 586*. Het *alleen*, by de Duitschers voor *maar* als adverbatief gebruikt, zou hier ook gepast zijn.

Men bemerkt in dit gebruik van *maar* of *ne waar* by onze Ouden de omgekeerde constructie. Deze had ook zeer lang en nog in 't begin der achttiende eeuw plaats ten aanzien van *want*. *Hy verschrikte niet zeer op 't bericht van dien inval, WANT HY NIET WIST, dat de vij-*

*vijand zoo wel toegerust was; alhoewel men in
Melis Stoke leest, I. B. vs. 1019:*

*WANT der Vriesen menighe clene
Slouch daar menighen ghemene,
En al there wort ondaen, enz.*

en *II. B. vs. 1277:*

*WANT sijn viant, Heinric de Crane
Vinghene. ———*

en op meer plaatsen:

Elders daartegen, als *III. B. 1458:*

WANT den coninc goet dat dechte;

en *II. B. vs. 196.*

*WANT si die Kerke van Almaer
Entie marct brande, dat si sloof;*

en aldaar *vs. 411.*

*WANT si Damasch hadden belegen
En dane voeren. ———*

en zoo veelvuldige malen.

En dus Maerlant ook, op tweederlei wijze,
in het zelfde werk, te weten den *Sp. Hist.* als
b. v. *II. Partie, 4 boek:*

Want die selve Mariaen
Hevet die Wandelen ontdaen, fol. 130 v°.

en

Want hets een ongefade fant, fol. 135 r°.

doch in tegendeel:

Want sine en dorste niet ontbieden,

dat is, *si hem niet dorste ontbieden*, fol. 131 v°.

Want du nochtan seghes dat, fol. 139. v°.

en

Want si couts en hongers-sterven,

dat is, *van koude en honger sterven*, fol. 213 v°.

En zoo de lateren, waarvan zie Huydecopers
Proeve, III. Deel bladz. 349 en volg.

Wien deze ongestadigheid bevreemde, de oor-
 zaak is eenvoudig, dat men *want* met *wan*
 vermengde, waarvan straks!

Met de zelfde constructie schrijven wy ook
 nog DEWIJL, INDIEN, ZOO, WANNEER, ALS *hy*
niet wist. Voor ZOO, WANNEER EN ALS, en
 zelfs voor INDIEN, zat men eene reden bybren-
 gen. Naamlijk dat het de *modus potentialis* is.
 Maar *dewijl* is inderdaad niet onderstellende of
 mogelijk stellende, maar TOT DEN GROND stel-
 lende, waaruit iets verklaard worden moet, en
 dus

— dus wel het juiste tegendeel. Doch welaan! zij het een *subjunctivus*: immers, met een Kunstwoord uit de Latijnsche Grammatica meent men geholpen te zijn, hoe weinig zy dikwijls op onze of op eenige andere taal des aardbodems passen moge; want in die ijzeren beugels heeft men eenmaal zijn verstand leeren vastklemmen en bewegen, en men houdt de verwringingen, die dat werktuig ons aandoet, ('t geen tot nog door niemand zielkundig ontwikkeld is,) voor louter natuurlijke bochten en schoonheden. Maar wat zegt dit woord *subjunctivus* toch? Achter aan gevoegd? Onderhoorig gemaakt? Zoo moet het koppelwoord *en*, en alle conjunctie, den *subjunctivus* met zich brengen. — Doch laten wy daar het Kunstwoord, en zien wy wat van de zaak zij?

Of onze taal een *subjunctivus* ten aanzien van de verbuiging des werkswordskenne, is bedenkelijk, maar zeker is het, dat het geen onder dien naam gewoonlijk doorgaat eigenlijk een *modus optativus* of *concessivus* is. *Hy kome, hy vare daar wel wel*, zijn wenschende of toelatende uitdrukkingen, en het is alleen om dat by de Latijnen geen onderscheid tuschen den *subjunctivus* en *optativus* gemaakt wordt, dat onzen

zoogenaamden Letterkunstschrijveren dit onderscheid ook niet inviel. Hiervan de louter Latijnsche uitdrukkingen: *indien het waar zij*; *zoo dat* GEBEURE. Volfrekte onduitschheid, door vreemde monniken met de Latijnsche declinatie, en dergelijke meer, ingevoerd; maar nooit Neêrduitsch geworden, en die men voor dat Moonens Latijn in Duitche woorden opkwam, immers voor de Latijnsche zwieren van Hooft en die hy daarin tot voorgangers had, algemeen belachen zou hebben. Want (om dit in 't voorbygaan te zeggen) de declinatie onzer taal is inderdaad een geheel ander ding dan men er van gemaakt heeft, en heeft de Latijnsche naamvallen ook niet, en daartegen weêr een naamval, dien het Latijn niet erkent. En even zoo is het met onze conjugatie. Doch onze taal heeft tweederlei constructie, de eene van welke wy als de natuurlijke aanmerken en de andere, waarby de orde der woorden omgezet wordt. En om dit duidelijk te maken, dienen wy eerst een naauwkeurig oog op onze constructie of woordschikking te slaan: by het welk men tevens in het oog heeft te houden, dat alle *effatum* of *zegging* een onderwerp met eene eigenschap of hoedanigheid verbindt. Een kleinen
wenk

wenk heb ik hierover in mijne *Verhandeling van de Geslachten der Naamwoorden* gegeven.

De natuurlijke woordschikking is, dat het verbindend werkwoord tuschen het onderwerp en de eigenschap die het effatum daaraan toeschrijft, geplaatst wordt. En welke dier twee voor of achter ga, is in zich-zelf onverschillig, maar hangt alleen af van het oogmerk des sprekers, naar mate die in het eene of het andere 't meeste gewicht stelt, en het dus voor laat gaan. *De man is groot*, en *Groot is de man*, houden dus een even natuurlijke rangschikking, wat Moonen en anderen daar ook tegen snateren; en beide die woordschikkingen zijn en noem ik derhalve *rechtstreeks* (direct). En zoo is het, wanneer het effatum **STELLIG** en **OPZETTELIJK** is. — Doch wanneer het niet stellig, maar **VRAGENDE** is, zoo is 't noch het onderwerp, noch de hoedanigheid, maar de verbinding dier twee, waar de Spreker 't gewicht in stelt; en het is uit dien hoofde, dat het verbindend werkwoord dan voorgaat. Dus: *is de man groot?* — En deze zelfde schikking heeft plaats wanneer men 't effatum *afhankelijk* maakt van een stellige tijd of wijze: *Dan, heden, morgen, eens, zóó, dus of anders*, is

de man groot. Waarom? het is dan wederom het bestaan der verbinding tusschen onderwerp en hoedanigheid, waarom het te doen is, en dat aan den stelligen tijd of wijze verknocht wordt; hierom gaat dit verbindingswoord het onderwerp en de hoedanigheid voor, en is door zijn plaatsing onmiddellijk aan die tijd, plaats, of wijze gehecht. Het is dus eene *indirecte*, niet rechtstreeksche constructie. — Doch nu is er nog een derde schikking, waarin de geheele orde omgekeerd is, en die ik daarom de omgekeerde woordschikking, *constructio inversa*, noeme; wanneer naamlijk, het verbindend woord achter aan komt: *De man groot is.* Dit is geen opzettelijk effatum, en dient niet om hoedanigheid en onderwerp te verbinden, maar onderstelt ze verbonden; en dus wordt het, in plaats van zelf een effatum te zijn, tot een bloot deel van een effatum. ALS, WANNEER, INDIEN, DEWIJL *de man groot is*; en DAT *de man groot is.* Dit zegt in zich-zelf niet ('t *affirmeert* niet) de man is groot, maar het maakt, als een bykomende onderstelling in 't effatum, een deel uit van 't gene er in den zelfden volzin voorsgaat, en waar het aangehangen wordt.

Zie

Zie daar de drieërlei constructie opgelost, die in onze taal plaats heeft, door welke zy eene byzondere klaarheid en juistheid heeft boven verre de meeste volkspraken, zoo oude als nieuwe; en waarvan het belang voor het menschlijk verstand allergewichtigst is. Ik *ben ziek*, en *ZIEK ben ik*, houdt even zoo veel denkbeelden als woorden in, die in deze samenvoeging verbonden worden, en van welke het eene het *subject*, het andere het *prædicagt*, en het derde de samenvloeing van subject en prædicat tot ééne gedachte voorstelt. Het eerste stelt *MY* als het belangrijke voor; het tweede, de hoedanigheid van *ZIEK*. — Het derde, *BEN ik ziek*, vraagt naar de wezendlijkheid (de existentie, het al of niet bestaan) van de verbinding tusfchen *my* en de hoedanigheid. En voorts, *DAN*, of *DAAR*, of *ZOO*, *ben ik ziek*, maakt deze existentie dier verbinding afhankelijk van een *tijd*, *plaats*, of *wijze*, en spreekt ze niet rechtstreeks, niet als een op zich-zelve staande waarheid, uit. — Eindelijk, *DAT ik ziek ben*, is geene uitspraak, geen opzettelijk zeggen, om mijn *ziek zijn* te kennen te geven, en bedoelt geen subject met een prædicat te vereenigen, maar stelt het vereenigd, en maakt deze woorden al-

alle te famen tot *subject* of tot *prædicaat*. *Ik zeg, ik weet, ik gevoel, DAT IK ZIEK BEN*, is even het zelfde als *ik zeg, weet, of gevoel MY ZIEK*, of *ik voel ZIEKTE, op my toegepast*. — En zie daar geheel de waarachtige Theorie onzer constructie. — Intusfchen heeft men die zoo miskend, dat er een tijd was (thands is dit geheel verouderd), wanneer men, uit zucht om 't Latijn na te bootsen, die wonderlijke en zinlooze woordvoeging indrong, die een geruime poos *mode* werd:

Mijn sluter en mijn kap nog wat verschikt zijn moeten!

en

Mijn hoofd bezwaard is, en de koorts mijn bloed doorrijdt?

het geen geen effatum behelst.

Ik zeg uit zucht om het Latijn na te bootsen. En hier vond men eenige aanleiding toe. Want daar men allerlei *inversien* in het Latijn vindt en deze *inversie* van ons Hollandsch in geene andere taal plaats heeft, begreep men daaruit, dat onze taal in dat punt gemeenschap met het Latijn had, het geen echter zeer valsch was. Want in het Latijn zijn de *inversien* willekeurig; by ons, noodzakelijk, en, door de gedachte, door de natuurlijke Logica, bepaald.

An-

Anderé talen hebben dit voorrecht eener zoodanige omzetting niet. *I was astonish'd*, zegt de Engelschman; *J'étois étonné*, zegt het Fransch, in eene volkomene rede, waarin het subject met het prædicaat door het werkwoord verbonden wordt. Maar laat deze geheele rede ophouden rede te zijn, en tot een bloot subject of prædicaat worden: *You may easily believe THAT I WAS ASTONISH'D*; *Croiez QUE J'ETOIS ÉTONNÉ*, waarin *believe* en *croiez* het subject, en *I was astonish'd* het prædicaat is; of: *THAT I WAS ASTONISHED may be sure*; *QUE J'ETOIS SURPRIS n'est point incroyable*, waarin (omgekeerd) de zelfde woorden 't subject uitmaken, die eerst prædicaat waren; de uitdrukking verandert er niet door. Terwijl het by ons in tegendeel dan niet meer is *ik was verbaasd of verwonderd*, maar: *DAT IK verbaasd of verwonderd WAS, is natuurlijk*; en *geloof, DAT IK het was*. — ô Dat men toch eenmaal zijn taal wederom recht bestudeerde! Het zou de eerste stap tot de ware wijsheid zijn, die uit eigen zielkennis beginnen moet.

Na deze aanmerking moet ik de woorden-zelve leeren kennen, die deze omzettingen veroor-

oorzaken, of gelijk men het zeer' oneigen uitdrukt, die verschillende vormen van constructie-*beheersche*. Wanneer het verbindend werkwoord vooraf moet gaan, is duidelijk genoeg te kennen gegeven. Dan naamlijk (merkten wy op) als het *bestaan der verbinding* het hoofdpunt is; het geen of in het vragende of in het afhankelijk maken van die verbinding aan tijd, plaats, of wijze gebeurt. Het is derhalve by de woorden van *dan, toen, heden, gisteren, morgen, hier, daar, ginds, verr', nabij, zoo, dus, anders*, en al dergelijke, waarby men ook het woord *ook* voegen mag, het geen eigenlijk *oek* is, van *oeken*, vermeerderen, en dus mede tot plaats, tijd, of wijze gebracht wordt. Van *nogthands*, dat *nog tegenwoordig* is en zeer onderscheiden moet worden van 't oude *nochtan*, 't geen *bovendien* beteekent (*), — van *echter*, dat niet anders dan *achter* (naderhand) uitdrukt; — van *derhalve*, dat is, *van dien kant*; is de zaak blijkbaar. Men ziet tevens dat alle die woordtjens eigenlijk *adverbia* zijn. 't Zijn *adverbia temporis, loci, ac modi*; schoon men ons *ook* anders gewoon is te beschouwen, omdat men van de *conjunctien* of koppelwoorden

een

(*) Men zie Huydecoper op *Metis Stoke*, en de Aanteekening hier achter.

een byzonder foort heeft willen maken, doch het geen anderen reeds voor my getoond hebben, zeer bedrieglijk, en voor de ware taak-kennis nadeelig te zijn, zoo men daar iets meer dan een foortverdeeling van *conventie* in stelt.

Voorzetsels naamlijk dragen hun naam niet van hunnen aart of wezen, maar eenig en alleen van hun plaatsing ten aanzien van naamen werkwoorden, en strekken in hun oorsprong tot niet anders dan om (gelijk Scaliger het uirdrukt) het *πῶ* uit te drukken, dat is de *plaats*. Want onze wijze van denken brengt meê, dat wy alles in plaats of ruimte beschouwen, en zelfs tijd. En zoo is ook oorzake-lijkheid in onze denkbeelden niets anders dan een foort van plaatsgeving of schikking, die wy aan de voorwerpen toekennen (*). En aldus zijn of worden alle adverbia voorzetsels door hunne plaatsing, gelijk de voorzetsels in daad en wezen adverbia zijn, en wanneer zy *absolute* en zonder *regimen* geplaatst worden daar ook voor gaan, als wanneer ik zeg, *ik ben uit*
ge-

(*) Men vergelijk hier mede de juiste opmerking van Bonnet in zijne *Palingenesie*, Partie XIV, pag. 82, waar hy van de oorzake-lijkheid handelt; en zie voorts Scalliger de *C. L. L. cap. 152*, en het geen Harris heeft in zijn *Hermes*, *Book II, chapt. III, pag. 266 and foll.*

geweest, ik ben voor, ik ga naar BOVEN. Want dat adverbia in den aart adjectiven zijn hebben wy elders betoogd, (I. Deel dezer *Verscheidenheden*,) en, als zoodanig, kunnen zy dan ook als substantiven gebezigd worden. En dat men de conjunctien hiervan afscheidde, is slechts een verfijning in de *methode*, oorspronkelijk daaruit ontstaande, dat men haar nut of innige beteekenis niet verstond; doch dit in 't voorby gaan.

Met *misfchien* (dat is, 't *mag geschiên*) en *mogelijk*, is 't het zelfde, en even zoo met *wellicht*, en andere gelijkfoortige woorden het *zijn* van iets rakende, als: *Misfchien* BEHOEFDE *dit zelfs geene aanwijzing*. Even zoo met *zeker, vast, waarlijk, waarschiijnlijk, ontwifelbaar*, enz. 't Geen deze uitdrukkingen inhouden, betreft eeniglijk de wijze van 't *ZIJN*, de wijze van het *BESTAAN der verbinding*; en niet het subject of prædicaat. — Wat aanbelangt *toen*, waarvan wy hier gewaagden, ik spreek van het rechtstreeks aanwijzende *toen* (*tunc* in 't Latijn) en niet van *toen*, wanneer het als zijdelings op iets anders ziet, en in 't Latijn door *cum*, by ons ook door *wanneer*, uitgedrukt wordt, waarvan op zijn plaats!

Iets

Iets langer zal ons de *omgekeerde* woord-
schikking, dat is die, waarin het verbindende
werkwoord achteraan komt, op moeten hou-
den. Het hoofd- en grondpunt, waar alles
op nederkooft is hier het woordtjen *DAT*. Dat
dit *DAT* deze inverfie meê brengt, weet ieder,
maar men heeft niet opgemerkt, noch waar
dit uit voortfpruit, noch wat dit *DAT* eigenlijk
zij. Dit een en ander moet hier ontwikkeld
worden. Ik begin met het laafte.

Het is eene groote, fchoon algemeene mis-
vatting, dat men het voor een voorzefel (*prae-
pofitio*) of wel voor een bindwoord (*conjunctio*)
houdt. Het is inderdaad niets anders dan het
voornaamwoord; en dit zoo wel in het Latijn,
Grieksch, enz. als by ons. *Ὅτι* is 't zelfde
ἔστι, het geen men ter onderkenning met een
afcheidingsmerk beteekent. *Quod* is het *quod*,
dat het onzijdige van *qui* is, en inderdaad faam-
getrokken uit 't Griekfche *καὶ ὅτι*, waarvan
het in 't oude Latijn *quodde* in twee fylben
was, zoo als lang voor my gezien is; terwijl
aan den anderen kant *ut* (eigenlijk *uti*) 't
zelfde Griekfche *ὅτι* is (men zie J. Scaliger de
Cauf. L. Lat. de fragmenten van Lucilius enz.)
Waarom *ut* en *quod* ook zoo veel verwifelen.

D

Doch

Doch blijven wy by ons Duitsch. Het is, zeg ik, het voornaamwoord, dat tevens voor lidwoord (artykel) plach te dienen, toen men *die* en *dat* niet van *de* en *het* onderscheidde. — Maar hoe komt nu dat lidwoord by de uitdrukking, hier ons voorwerp, te pas? — Zeer eenvoudig is 't antwoord. — Zeggen wy niet dagelijks: *de papegaai kent ZIJN GOEDEN DAG BAAS, ZIJN HERUIT PAAP; maar by DAT GOEDEN DAG BAAS, en by DAT HERUIT PAAP denkt hy niet.* Desgelijks: *HET SUUM CUIQUE, HET KEN U ZELVEN is een gouden spreuk. DAT HEBBEN IS HEBBEN, MAAR KRIJGEN IS DE KUNST, weet wat!* Zie daar, hoe dit pronomen of artykel een geheele rede tot een enkel woord maakt, dat één denkbeeld, één subject of prædicaat bevat! Het zelfde, juist het zelfde, en niets anders, heeft er plaats in de uitdrukking: *Ik geef toe, om DAT IK AFKEER VAN TWISTEN HEB. Ik spreek tegen, om DAT IK GEEN LASTER KAN HOOREN.* Hier is dit DAT het zelfde pronomen of artykel, en de omzetting der woorden hangt derhalve niet af van dit DAT, maar dit DAT is een teeken, dat, het zij met, het zij zonder omzetting, de rede waar het voorgeplaatst wordt, voor een enkel woord, voor een naamwoord,

woord strekt, als zijnde 't, als artykel, het teeken van een naamwoord.

Afkeer van twisten hebben is vreedzaamheid; OM DAT *ik afkeer van twisten heb*, is derhalve OM *de vreedzaamheid*; om DAT is in de eene uitdrukking het geen om DE in de andere is; en DAT in het eerste, DE in het laatste zeggen, is evenzeer 't aanwijzend lidwoord of pronomèn.

Het is dus, wanneer wy een woord stoffelijk (*materialiter* als de Grammatici zeggen) gebruiken, dat is, als wy 't niet als uitdrukking van een zaak, maar als *woord* gebruiken. By voorbeeld, in *ELEPHAS masculinum est*, *PUDET verbum impersonale est*, *VENENUM anceps est significatu*. En wanneer wy in onze taal zulks doen met een geheele rede, ondergaat deze rede geene verandering, als uit het bygebrachte *de papegaai kent ZIJN GOEDEN DAG en HER UIT PAAP*, zichtbaar is; maar wanneer de *rede* die op deze wijs tot een enkel woord gemaakt wordt en het DAT voor zich krijgt, niet stoffelijk gebruikt wordt, maar haren zin behoudt, dan wordt zy in de omgekeerde, de inverse constructie gesteld. Een voorbeeld zal dit

duidelijk maken uit het zoo even aangevoerde: *Ik was verbaasd.* — Zeg ik: *Dit*, of, *Dat* IK WAS VERBAASD, zoo wordt het stoffelijk gebruikt, dat is, ik meen de woorden zonder hun beteekenis. Dus: *Dat* IK WAS VERBAASD *is een even zotte ontschuldiging, als* IK HAD HET NIET GEDACHT, *of* WIE ZOU DAT VERWACHT HEBBEN! Maar gebruik ik de omzetting, zoo zie ik op de beteekenis, of (wil men 't dus liever noemen,) op het geen er onder verstaan wordt. Dus zeggen wy met eene juiste en verstandige onderscheiding: DAT IK VERBAASD WAS, *is niet vreemd*; en, *ik erken* DAT IK VERBAASD WAS.

Daar nu dit DAT, als wy zeiden, het teeken der opvatting van de rede als een eenig woord is, zoo is het dan ook natuurlijk, dat het als een algemeene grond ter verklaring van die omgekeerde constructie aangenomen kan worden, welk of hoedanig een woord ook als 't beheerschende van die rede voorafgaat.

Maar is dit zoo, zoo blijkt dan ook tevens hoe kwalijk men schrijve, als vele in nabootsing van het Latijn doen: *Het is mogelijk*, DAT DE ZAAK WAAR ZIJ; *indien* DAT HET GEBEURE, en alzoo voort. Men wil er den sub-
junc-

junctivus meê uitdrukken, welke by ons door-
 geen *modus formationis* maar *constructionis* be-
 teekend wordt; dat is, door het eenvoudig-
 lid- of voornaamwoord DAT, aan het hoofd der
 omgekeerde constructie; en de woorden zijn
 (als gezegd is) eene eenvoudige omzetting van,
dat: DE ZAAK IS WAAR; en van, dat: HET
GEBEURT. (In 't Latijn: *illud, vera res est;*
illud, evenit; en in 't Grieksch: *τὸ τούτ'*
ἀληθές ἐστὶ, τὸ ἐμβαίνει.) Dan alleen kan dit
 zij en GEBEURE plaats hebben, als men 't ook
 zonder omzetting en zonder DAT aan het hoofd
 te hebben, gebruiken zou; namelijk, als men
 zeggen zou: *de zaak zij waar, en het GE-*
BEURE; dat is, wenschender wijze, of toege-
 vende, (*in modo optativo vel concessivo.*) An-
 ders sprekende, begaat men een Latinismus.

Doch wy moeten in de zaak verder door-
 dringen om haar tot een volkomen blijkbaarheid
 te brengen, het geen verder niet moeilijk zal
 zijn. — De verscheidene constructie aangetoond,
 en ons met het woord DAT bekend gemaakt
 hebbende, zullen wy nu eenvoudig aanmerken,
 dat de woorden *terwijl, dewijl, indien, wen*
 en *wanneer*, enz. deze omgekeerde constructie
 niet om zich-zelfen eischen, maar uit hoofde

van dit DAT, 't geen zy oorspronkelijk na zich sleepen, en altijd in de zaak-zelve besloten ligt, voor zoo verre men naamlijk zeggen kan dat het artykel als het niet uitgedrukt wordt, in het naamwoord besloten ligt, of er by verstaan wordt, zoo als wanneer ik zeg *mensch en vee, kat noch hond*. Doch dit daar gelaten; men zegt oorspronkelijk niet: *dewijl ik ziek ben* en dergelijke (het geen eigenlijk zich niet zeggen laat, en, zonder *suppletio mentalis*, geen taal zou zijn) maar: *Dewijl, DAT ik ziek ben; terwijl, DAT ik ziek ben; indien, DAT ik ziek ben; wanneer, DAT ik ziek ben*; en de sporen hiervan zijn tot het algemeen invoeren van het lezen en schrijven (dat alles verwoesten moest, en de valsche inbeelding der opgeworpen Taalmeesteren over de ware en levende Taal doen triomfeeren) by het lichaam der Natie bewaard gebleven; hoe zeer de ingebeeld verstandiger klasfe van menschen het leerde belachen. TERWIJL naamlijk, en DERWIJL of DEWIJL, is IN DE WIJL (*in den tijd*) DAT *ik ziek ben*. (want *wijl* was oudtijds vrouwelijk en is 't in deze uitdrukking gebleven). INDIEN is IN DIEN GEVALLE DAT *ik ziek ben*. Of liever, 't is het eigenlijk eenvoudige *in eo, év τῷ, dat ik*

ik ziek ben, onder welk *dien*, *id*, en *δ*, 't woord *geval*, *tijd*, of *omstandigheid*, verstaan wordt. By Maerlant is het veelal *in dien* tijd, en derhalve zoo veel als *alstoen* beteekenende. Dus in den *Sp. Hist. III. P. IV. B. fol. 134. rº*.

*So dat si Spaengen INDIEN
Onder hem deelen in drien.*

te weten, de Wandalen, Albanen, en Suaven.
En *fol. 140. rº*.

— *die verre quamen INDIEN
Dat si Martine wilden sien,*

beteekent dit *indien dat*, om *dat*. By ons is het thands altijd *in dien gevalle*. Op gelijke wijze zei men TOT DIEN, als by Melis VIII. B. vs. 577.

*(Hi) pijnde vriende in slant te maken,
TOT DIEN (of TOTE DIEN) dat bogonde naken
Die tijt dattie vrede wt ginc,*

en elders.

Zoo is NADIEN, na, achtervolgens (DAT) *ik ziek ben*. Waarvoor even zoo (schoon zeldzamer.) *wtdien* gezegd werd, dat is *uit dien*

hoofde (by wege van gevolg der zaak). Der-
 gelijke *Ellipsen* (die eene *mentale suppletie*
 onderstellen) zijn in zulke uitdrukkingen zeer
 gemeen, waaronder dan *ding* verstaan wordt, of
 ('t geen het zelfde is) *doeing*, *daad*; als by
 Maerlant en andere vroege Schrijvers, uitdruk-
 lijk: *met één dinc* (Sp. Hist. fol. 257 v°, en
 elders); of anders *slag*, waarvan *éenslags* (in
 't Fransch *tout d'un coup*) even zoo wel ge-
 zegd wordt als *met éenen slag*. En even zoo
mettien by onze Ouden (dat is *met dien*)
 en *mettesen* (*met desen*), dat beide ook, be-
 halve voor *omdat*, voor *toen* of *terwijl* of
terstond gebruikt wordt; waarvoor men ook
metten gheschiene (dat is *met het geschie-*
den, en dus *te gelijk*) vindt gebezigd (ald.
fol. 136 v°). Zoo zegt men ook *met allen*
 (ald. *fol. 169 v°*), waarvan ons *niet-* of *nie-*
met-al nog in 't negatief gebruikelijk is, schoon
 het affirmative *met al* vergeten is. Op gelijke wijze
 zei men ook oudtijds *nadien*, om *daarna* te be-
 teekenen; (later voor *nademaal*, waarvan straks!)
 en ook *by aldien*, het geen niets anders dan *by-*
dien is, met het expletivum *al*, waarvan el-
 ders (*), dat desgelijks voor *nademaal* geldt.

En

(*) Zie *Over de Betrekkelijke Voornaamwoorden*.

En even zoo zei men ook *sints* voor *dewijl*, by de Engelschen *since*, by wie 't altijd redengevende is, en in 't oude Duitsch *sit*, dat niet meer of anders dan ons *tijd* of ons *wijl* is, (thands *zeit* by hen,) het geen wy zoo daadlijk nader zullen toelichten.

WANNEER is het Engelsche *when ever* of *when e'er*, te samengetrokken; dat is, *wanneer ooit, wanneer het ook zijn mag.* — [WAN of *wen*, op zich-zelf en niet relatief, is WAAN (dat is, onderstel) DAT *ik ziek ben.* COGITA, PONE, PUTA, FINGE *me aegrotare.*] (*).

TOEN, als het niet stellig en bepaald aanwijzende is, maar zich aan iets anders gedragende, is TE WAN, 't zelfde als *wan*; evenge-lijck *terwijl* en *dewijl* 't zelfde als *wijl* is, dat men dus ook *adverbialiter* gebruikt: en *toen ik hem zag*, is dus eens met *wen ik hem zag*. Doch als dit TOEN stellig en bepaald aanwijst, in welk geval het hier niet behoort, is het een samentrekking van TE DAN, en drukt even zoo veel uit als *dan* op zich-zelf. ALS is ALLES of ALTIJDS, het Fransche *soujours* (*tous les jours*)

(*) Vergelijk het zelfde stuk over de Betrekkelijke Voornaamwoorden, hierachter.

jours), en onderstelt *zoo* of *wanneer*. — 't Woordeke *Zoo*, is: HET (of DE ZAAK) ZOO ZIJNDE, DAT *ik ziek ben*. — OM DAT verklaart zich-zelf, even gelijk er nog meer spreekwijzen zijn, waarin DAT zich tot heden toe niet heeft laten onderdrukken of uitdringen.

Even zoo is 't met *sints* of *sedert*, dat even zoo noodwendig het DAT achter zich onderstelt.

Sints is naamlijk de Genitivus absolutus van 't oude *sint*, Goth. **SINÞA** (*sintha* of *sinde*) dat is, *stond*, *tijdpunt*, en eigenlijk *zij-ende* (*rijnde*) van *zijn*, endus *existentia*. 't Is derhalve even zoo veel als *in de stond*, *in de wijl*, even als *ter wijl*, dat is, *ten tijde*, of gelijk men wel adverbialiter zegt, *tijdens*. Het spreekt van zelfs dat niemand zeggen zal *ten tijde ik jong was*, of *in de dagen ik jong was*, maar *ten tijde* of *in de dagen* DAT *ik jong was*. Want dat *ten tijde als ik jong was*, of *in de dagen als ik jong was*, wanspraak en tweemaal hetzelfde en toch onvolkomen is, blijkt uit de zoo daadlijk gegeven verklaring van *als* duidelijk.

Sedert (doch beter waar *feder*) is een comparativus. 't Is van het nog Deensche *sid*,
in

in der daad, als reeds uit het gezegde ken-
 nelijk is, het Hoogduitsche *zeit*, doch aldaar
 in beteekenis als adjectivum, *laat*, (*serus*).
 Men zegt er *sid*, *sider*, *sidst* (dat is, *laat*, *later*,
laatst), van waar ook *omsider* in die taal
eindelijk (naauwkeuriger *ten latere* (*serius*),
 maar in den zin van *ten laatste* of op 't *laat-*
ste) is. *Sedert ik oud werd* is derhalve nood-
 wendig te verstaan als, *feder*, DAT *ik oud*
werd, of (wil men het dus) *sedert als*,
 of *sedert toen*, DAT *ik oud wierd*; en
 het DAT is en blijft immer het τδ, het *illud*,
 het δ, τ; 't geen het *ik werd oud* in de af-
 hankelijke constructie, die men toevoeglijk noe-
 men kan, voor moet gaan. — Dat het met
dan, *daar*, en dergelijke, even zoo is, behoeft
 na dit alles geene aanwijzing.

In gelijker maniere is **GELIJK** *ik zeg*; eigenlijk
GELIJK AAN DAT *ik zeg*; want *gelijk* regeer-
 de by onze Ouden altijd den Dativus. **VER-**
MITS (of, gelijk men oudtijds sprak,) *over-*
mits, is **VOOR MITS**, dat is, *voor middel*; en
 de geheele phrasis is: *Middel gesteld zijnde*,
 of *voor middel aangenomen wordende*, DAT —
 enz. **MITS** (namelijk) is *middel ter uitwer-*
king van iets, en *overmits* is dus in den grond
 het

het zelfde gezegd als *ter oorzake*: want het middel is, ten opzichte van het uitwerksel, de onmiddellijke of naaste oorzaak. *MITS* is een oud, zelfstandig woord, gelijk *schuts*, *spits*, *kliis*, *gids*, en meer zoodanige.

SCHOON is (gelijk wy hier boven reeds aanmerkten) *of schoon*, en dit geeft my gelegenheid, om dit of nader te verklaren, het geen inderdaad met het Engelsche *if* overéénstemt. Dat het tevens aan het Latijnsche *an* en *si* beantwoordt, en dus *vragende* zoo wel als *potestatif* is, even als *ei* in het Grieksch, en *si* in het Fransch, weet ieder. Maar wy beschouwen het hier in den laatsten zin, namelijk die van *INDIEN*. — *OF ik ziek ware* is dus, *indien ik ziek ware*. Ook weet men, dat dit hypothetisch *indien* door eene bloote vraag voorgesteld wordt. *BEN IK ZIEK, ontschuldig my*, is, *in DIEN (GEVALLE) DAT ik ziek ben, ontschuldig my*. Daar is dus het dobberende, weifelende, en vragende in; en dit dobberende en onzekere van het *OF* is de grond en wortel van de woorden *tobben*, *dobben* (of *dubben*, *dobberen*; ook van *obbe*, nu *ebbe*;) en verwant met *ave* (af), dat is, blazing, wegblazing, en van daar, af- of wegneming: ook het alterneerende
of

of (ou in het Fransch) is uit dit onzekere van de wegblazing genomen. Het heeft dus gemeenschap van aart met het vragende, en het zelfde ziet men in andere vragende woorden, als: WAAROM, WESHALVE *ik t'huis blijf*, in tegenstelling van *daarom*, en *des- of derhalve blijf ik t'huis*, waarvan boven, als plaatsbetrekkingen uitdrukkende.

Dat OF waarlijk INDIEN is, vereischt geene oude aanhalingen. OF *tu dorres* (indien gy durft) was voorheen eene zeer gebruikelijke tergende uitdrukking, die ons straks nader voorkomen zal; en vooral, 't wenschende, of *God het wilde*; en 't potentiale of 't *gebeurde*, vindt men overal. De gunstbrieven onzer oude Vorsten zijn vol van de redengeving: *Om trouwe diensten die de verzoeker ons gedaan heeft, en, OF GOD WIL, nog doen sal*. En onze zeer gewone uitdrukking of 't *ware*, voor *quasi*, is even het zelfde als *indien 't zijn mocht*. — *Hy geliet zich*, of 't *ware*, *verstoord*, is, hy geliet zich (*als*) INDIEN 't *ware*, dat hy verstoord was. Anders: *Hy geliet zich, indien 't zoo zijn mocht, verstoord te zijn*. — Dus zeggen wy ook: *Ik ben zoo koud als OF ik de koorts had. Het is, als OF gy my voor den gek houdt,*
enz.

enz. Blijkbaar niets anders dan: *even zoe houd als INDIEN ik de koorts had; INDIEN gy my voor den gek houdt. — Of gy wilt of niet, het zal er niets toe doen, is desgelijks: INDIEN gy wilt of niet wilt.*

Horne Tooke heeft zeer wel gezien, dat het Engelsche *if* inderdaad *give* (geef) is; en zoo is ook wezendlijk ons OF 't oude JOF, het zelfde in beteekenis met *geef*. En dit *geef* is het zelfde als het Latijnsche PONE, CONCEDE, PAC, FINGE, DA, REM *ita se habere*. Het hangt dus, even als het woord *stel dat het zoo is*; noodwendig te samen met DAT. Ons JOF echter is niet van het Engelsch *give* of Anglisch *gif* (ȝif), maar het is *joy* of *jow* van *jouwen*, oorspronkelijk van *u*. *Uwen* is *geven*, en is van dat *u*, gelijk *eigen* en *eigenen* van *ik*, *ich*, *ego*, is; en ook in het Gothisch werd dit woord **GAN** (*jav*) en **ΓAN** (*gav*) voor het Grieksche *ἰ* (*indien*) gebruikt. Of *ik ziek ware* is derhalve: *geef, DAT ik ziek ware*; gelijk men ook van ouds in Engeland plach te zeggen: *If THAT i were sick*. Dit **GAN** is ons *joy*, gelijk **GA** ons *ja* is, dat in 't Runisch ook *geef* (*concede*) beteekent, gelijk in de spreuk:

ſpreuk: *IA ſhu ſhiu einu i dag, thr ſhu ydrast ei a morgun.* GEEF, (vergun, of beſtem) dat alleen, dat gy morgen NIET berouwen zult. Dit *ja* is ook zichtbaar verwant met het Griekſche *ἰδω, τοελασεν.*

HOEWEL, HOE ZEER, HOE VEEL, NIET TEGENSTAANDE, OM DAT EN OP DAT, welke twee laaſte by onze Ouden met elkander verwisfelden (*), en waarvan het laaſte is *op hoop* DAT,

(*) By voorbeeld:

Dat men drie daghe procesſie dede
Omme dat God die plaghe verliete;

dat is, OP DAT God de plaag ophief, TEN EINDE God dit dede.

Niet flechts door verwarring van *op* met het Latijnsche *ob*, maar ook om dat men onder *op* toen ook verſtond *op grond.* *Op grond dat*, is *om dat*, en omgekeerd. *Om* is hier *aan of tot*, als nog op de brieven geſteld wordt: *Omme den Heer N.* en het drukt derhalve eigenlijk het einde of doel uit, en zoo zei men outtijds ook *om iets zien*, nu *op*. — Doch doorgaands beteekende *op* DAT by onze Ouden ons *MITS dat*; gelijk Maerlant b. v. in de *Heymelikheit der heymelicheden*:

Water es gans en bequame,
OP DAT men dan drinct te mate.

En

DAT, of wel, *vooruisziende of doelende op DAT*, (eertijds ook *mits dat en indien dat*) vorderen alle of brengen klaarblijkelijk het DAT met zich, en vereischen geen nadere opheldering. AANGEZIEN EN NADEMAAL brengen desgelijks hun beteekenis met zich. — AANGEZIEN is AANGEMERKT, IN AANSCHOUW GENOMEN, DAT *ik ziek ben*. NADEMAAL is NA (*achtervolgens*) *de maal*, dat is, *achtervolgens het aangene- mene, het beslotene, het vastgestelde*, DAT *ik ziek ben*. *Maal* is het *baftaart-Latijnsche mallow*, byéénkomst, vergadering, (waarvan maaltijd) (*), en werd ook gebruikt om het besluit, waar op een vergadering scheidde, (het *réces*) uit te drukken. Het is dus eene figuurlijke uitdrukking, even als wanneer

men

En in den *Spiegh. Hist.*

Nie en quam te spade betouwen,

UPDAT met ware herten was

En sonder wanhope. sijt seker das.

Doch het is blijkbaar, dat het dus zeer wel tot het reedsgemelde *indien* gebracht kan worden. *INDIEN DAT men dan matig drinkt*, *INDIEN DAT het met een oprechte hart was*. En ZOOR ook IN *DIEN (uitzichte)*, *dat God de plaag ophieve*.

(*) Men zie mijne *Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden*.

men zegt: *Volgens* HET HOF heeft de *Eischer gelijk*, in plaats van, *volgens* DE UITSpraak of het *beflotene* of *vastgestelde van het Hof*. Of liever (en dus verklaarde ik het reeds in mijn *Geslachtlijst der Naamwoorden* op 't woord,) 't is het oude *maal* (rede, spraak,) van het werkwoord *malen*, in 't Frankduitsch *maelian*, dat nog in het Deensch overig en ons *melden* (oudtijds *mel-len*) is; en *na de maal* is dus: *na de rede*, *na* (achtervolgens, *consequenter*,) 't gene gemeld is, of gemeld zal worden.

En even gelijk *aangezien* is in *aanschouwen* genomen, is ook WANT, GEWAAND, dat is, *gehoofd*, *aangenomen*, *ondersteld zijnde*. Zoo dat ook hier de uitdrukking om volledig te zijn, het DAT niet ontbeeren kan, en dus de schrijfwijze onzer Voorouderen: WANT *ik zieken*, juist was, en uit den aart der zaak voortvloeiende; en de afwijking daarvan, waar zy by de Ouden voorkomt, als een Latinismus beschouwd mag worden, waar zy (als Klerken) licht in vervielen. Dat de doorzichtige, schoon niet altijd even diep doordringende Huydecoper het Latijnsche *nam* voor ons *om* houdt, vindt men

E

in

in zijne Proeve III Deel, bladz. 355. (*), Van MAAR als NE WAER kan men het zelfde zeggen. Waarom men dit ook by de Ouden, zoo wel als *want*, zeer veel met die constructie, die DAT ondersteunt, aantreft, en in de oudste handschriften meest.

Maer wy niet gheweten EN kunnen,

kooft dus voor in ons Uittreksel, bladz. 152 van ons Eerste Deel. En hier, op bladz. 35 in eene aanhaling uit M. Stoke, heeft men de volkomen uitdrukking MAAR DAT. — Ook met DOCH was het even zoo. DOCH is de imperativus van *doen*. *Ik doe* (dat is eigenlijk *ik doe*) maakt in het gebiedende, *doch*, gelijk *ik zie* (*zië*) *zich*, en *ik slaa* (*sloë*) *slacht* maakt, waarvan wy nog weinige overblijffels in de Handschriften ontmoeten. Weinige, zeg ik, om dat de latere affchrijvers de woorden die verouderd waren, met nieuwe verwisfelden, waardoor veroorzaakt is, dat de latere afschriften onderling zoo veel verschelen, en derhal-

(*) Men verwarre vooral dit conjunctive of copulative *want* niet met het oude voorzetfel *want* of *went*, dat *tot* beteekent, en in onze Verhandeling over de Geslachten, bladz. 371, gedacht wordt.

halve de hooge oudheid alleen er de rechte waarde en ook het vertrouwen aan geven moet. Dit DOCH is derhalve het *FAE* *ita esse* der Latijnen, *doe* (ste), *dat het zoo is*. — Hiervan heeft het van ouds het DAT (en dus ook de omgekeerde constructie) niet kunnen ontberen, en het is aan het miskennen van de beteekenis van al zulke woorden toe te schrijven, dat men er de constructie van het geen een Latijnsch Synonymum daarvan achtte, allengskens aan gegeven, en ook nu en dan de tweederlei inversie, die wy onderscheidden, en waarvan wy den verschillenden aart aantoonden, met elkander verward heeft, zoo als sedert by de nieuwere Taalkunstschrijvers en hunne modellen en navolgers algemeen geschied is.

Wat *toch* betreft, 't geen te onrecht veel te zeer met dit *doch* verwisfeld plach te worden; dit heeft dikwijls een geheel andere beteekenis. Louter verbindend en affirmatief zijnde, is het TE *ook*, dat is, *ook* met het versterkende *te*, voorheen zeer gemeen (als by voorbeeld in *te neven*, waarvoor men nu *beneven* zegt). Het is dus van *oeken*, vermeerderen, byvoegen. Alleen wanneer het als

adversatief wordt gebruikt, gelijk *echter*, of *niet te min* (*tamen*), kan het het *doch* zijn. Maar door deze verwarring zijn *doch*, *ook*, en het daaruit gevormde *nog* of *noch*, dat *en ook* en *ne ook* is, met *want* tot een eenvoudig bindwoord geworden, of (als men in 't begin der vorige eeuw deed) even als *nogthands*, in plaats van met de *omgekeerde* (of *inverse*) *constructie*, met de *indirecte* gebruikt.

Daar die imperativen, *doch* en *sich*, niet ieder bekend zullen wezen, en velen mischien wonderlijk klinken, wil ik er hier een enkel voorbeeld van uitschrijven, als:

Uit Maerlant Sp. Hist. III. P. IV. B. fol. 133. r^o.

Sich! ic togedi ene maniere;

dat is, Zie, ik toone u een foort van enz. En fol. 131 v°.

*Mittien soe brochte soe daer
Vaten, diere, scone, en claer. —
Doe sprac die heilege maget te hem,
Of tu dorres, SICH en 'NEM.*

Dat

Dat is: Met één bracht zy daar kostbare, schoone, en blinkende vaten; — en de Heilige Maagd sprak toen tot hem: „Indien gy „durft, zie en neem.”

En in den Leekenspiegel, fol. 64 v°, zegt de Zaligmaker tegen den geraakte.

DOCH wech dine bedde en ganc:

dat is, *Doe weg uw bed en ga!* *Αἶρόν σου τὴν κλίνην καὶ ὑπάγε, Matth. IX. 6.

Dus in den Spieghel der fonderen, HS. van 1415, in 't verhaal van de Paradijsgeschiedenis, I Boek, kap. 22:

*Nu sich wat jammerheden
Quā van Teuen broescheden.*

Dat is: Zie thands welke jammeren uit de brooschheid (de zwakheid) van Eva ontstonden.

Even zoo in een pergamenten Handschrift van Geestelijke gezangen en beden, dat van het jaar 1339 is, en thands voor my ligt:

BESICH, mensche, wat God DOOR DI DOECHDE,

E 3

dat

dat is, BESCHOUW, ô mensch! wat God, *uwent wil, leed*, fol. 39 r° en desgelijks fol. 5 r°, waar de Heiland dus sprekende ingevoerd wordt:

Ontsluet dijn herte en SICH op my,
Bidt mi dattic dy gespare,
SLACH op dijn oogen, SICH wattic leet;

alwaar SLACH de gebiedende wijze van *slaan*, SICH die van *sien* is.

* * *

Alles lost zich dus in onze Taal duidelijk op; alles is klaar, alles is juist en gegrond; alles louter gezond verstand en natuurlijke redekaveling; met één woord, alles is REDELIJKE *rede*. Edoch, wat is daarvan geworden? — Thands gebruikt men de woorden zonder ze te verstaan, en verwerpt, neemt aan, of verschikt en vermengt naar een verwarden en verstandverwoestenden willekeur. Men woog eertijds de woorden als goud en zilver af; naderhand stempelde men ze, en gebruikte ze naar het geen de gezaghebbende stempel aanduidde. Eindelijk let men noch op

de gehalte, noch op den stempel meer, maar schuurt zelfs wat er van den allengs afgesleten en twijfelachtig geworden stempel nog overig is, vlijtig af, en bekommert zich in 't geheel om de waarde niet. Wat wonder derhalve, dat men malkander met biljoen (koper, en lood,) afzet! — Wat zwaarigheid (zegt iemand veellicht) als ieder te vreden is? — Dat zult gy bevinden, gy Kooplieden, wanneer gy eenmaal uw geld eens in wezendlijke waarde zult moeten verwisfelen, waar Waarheid de bank houdt, en alles den toets ondergaan moet. O wee dan den armen rijkaart met zijne valsche muntspecie!

B Y V O E G S E L.

Dat ons adverbium *nogthands* niet anders dan *nog tegenwoordig* is (dat is, ook zelfs na het gezegde of aangemerkte,) loopt in het oog. *Ik erken, het is schoonweder; NOGTHANDS is het koel. Hy had de koorts; NOGTHANDS zat hy op, enz.* — Deze adverbative kracht zit in het **NOG THANDS**, als zijnde ook **NU nog**, na het geen men gezegd heeft; en daarom kan men met dit *nogthands* niet beginnen, maar er moet noodwendig een rechtstreeksche uitspraak (of affirmatie) voorafgaan, waar het (als een *ἀντανόδοσις*) aan toe gevoegd wordt: gelijk men in 't Grieksch ook *τολῦν* gebruikt vindt. En daarom heeft het de kracht of beduidenis van ons *even wel*, of *nog evenwel, niet te min, des niet*

niet tegenstaande, enz. Het is dus ook niet, dan federt dat de algemeene geest van dwarsheid, domheid, en redenlooze willekeur allengskens over ons Land begon uitgestort te worden, om Staat, Zeden, Godsdienst, Verstand, en Kennis by ons om te keeren en uit te roeien, dat men zich heeft ingebeeld, dat dit *nogthands* het *nochtan* onzer Ouden was, het geen niet meer of anders dan *bovendien*, *ook*, *nog daartoe*, *wijders*, en dergelijke, en dus in zich-zelfs van alle adverbative kracht ontbloot is. Zekerlijk, strekte 't by onze Ouden voor de simpele toevoegende *copula*. *Hets recht NOCHTAN best, is justum ATQUE optimum est*; en dat *nochtan* met ons *nogthands* te verwarren, is als of men 't het Latijnsche *atque* en *atqui* deed, die even verschillend van beteekenis en van samenstelling zijn. Dit zou echter de minste schooljongen niet doen, maar in onze Taal doen zy het, die zich aan het hoofd onzer Taalkennis durven stellen! *Quia his temporibus audacia pro sapientia licet uti*, zegt een der Ouden, en ik herhaal het hier slechts. 't Is niets nieuws. — Men zie Huydecoper op Melis Stoke, I Deel, bladz. 78 en 483; en II Deel, bladz. 538. — Dat *nochtan* der Ouden was *nog dan* tot één woord saamgetrokken. En nooit kon dit *dan*

de s aannemen. Ook deden zy 't aan *alsonder*
of *behalven* beandwoorden. By voorbeeld:

Deſe Jheronimus die daar ſat ,
ALSONDER ſijn kerſtenlijk leuen
Ende ſin dogeden daar hi verheuen
In was bouen alle man ,
So was hi ſo wijs NOCHTAN
In Latijn en in Griecxer tale
En in ebreeuſch alſo wale , enz.

Dat is: BEHALVEN zijn Christelijk gedrag —
was hy BOVENDIEN (of, was hy OOK, was hy
NOC) zoo bedreven in 't Grieksch en Latijn,
en even zoo wel in 't Hebreeuwsch.

Dus Maerlant, Sp. Hiſt. fol. 135 v°. —
Even zoo:

Si baden dat hem haers ontfarmde ,
En hiſe met clederen verwaermde ,
WANT ſi waren ſo naect NOCHTAN
Dat ſi cumme doecken adden an.

Zy baden om kleederen: want zy waren ook
(DAARTOE, BOVEN 't geen reeds van hen ge-
meld is) zoo naakt, dat zy nauwlijks lappen
aan 't lijf hadden. Die hier een *adverſativum*
zoekt, moet zeker (om eens een uitdrukking
van

van Huydecoper te gebruiken) de herfens wel
averechts in het hoofd dragen. Aldaar fol.
178 r°. — Ook

(Hi) *dedene gheselen en blouwen*
En ontliven mede NOCHTAN.

Geesfelen en slaan (of mishandelen) deed hy
hem, en NOG DAARTOE ombrengen. Aldaar
fol. 191. r°. — Wederom, van Graaf Boude-
wijn van Vlaanderen, wiens leger by 't aan-
trekken der Saracenen verliep, zoo

Datter hem bleuen cume tier stont
Tors viij-waerven xx man,
En v-hondert voetgangers NOCHTAN.

Dat is: dat hem nauwlijks overbleven acht-
maal twintig man te paard, en vijf honderd
voetknechten BOVENDIEN. Fol. 256 r°.

Onze Ouden wanneer zy ons *nogthands*
(*tamen*) gebruikten, het geen (naar ik in staat
geweest ben het na te sporen), eerst kort voor of
omtrent het midden der vijftiende eeuw of opkwam
of in gebruik raakte, schreven niet *nochtan*,
maar *nochtant*, waarin de samentrekking van
het *nog* of *noch te hant* (of *te ant* als men
ook schreef,) niet te miskennen is. Dus by
voor-

voorbeeld in de *Pelegrimmagie der menschelijke nature, visoen*, waarvan het HS. juist voor my open ligt, een stichtelijke allegorie by wijze van droom (in den trant als Bunjans *Reize naar de Eeuwigheid*,) en in het jaar 1438 opgesteld, van omtrent welken tijd ook het HS. is: *Al was zi sonderlinghe scoone, so wasfe nochtant houesche, ende so groete my teerste*, fol. 3 v°. En aldus het geheele boek door. — Even zoo is het *tamen*, of *niet te min*, immer *nochtant* in den *Spieghel der sonderen*, straks genoemd; en — doch waartoe de voorbeelden te vermenigvuldigen? Ieder overtuige zich door eigen beoefening van oude Schriften, en leze met opmerking, als een Huydecoper las.

Wat ECHTER betreft, waarover Huydecoper op Melis Stoke, II Deel, bladz. 239, zich uitlaat, en het geen niet meer of minder beteekent dan *naderhand* of *daarna*, en dus inderdaad een adverbium temporis is; by Vondel komt het nog menigmaal voor in dien zin. Dus behalven de aanhalingen by Huydecoper, in den *Lucifer*:

„Ick offer u gena

„Met dien olijftak: *grijp*, of ECHTER 't is te spa.”

Dat is: *grijp toe*, of, *naderhand* is het te laat.
Even

Even zoo in *Josef in Dothan*:

„En hy loeg in zijn vuist *en terregde ons* ECHTER,
„Zijn onders, en al 't huis, en maeckte 't zoo veel slechter.”

namelijk, *daarna* als hy een tweeden droom vertelde. En nog ergens in *Maria Stuart*.

Ook Hooft schrijft het nog in de zelfde be- teekenis. Het woord-zelf is ook wezendlijk niets anders dan het woord ACHTER, adverbialiter gebruikt.

Dat men by vervolg van tijd, *nochtan* en *nochtant* met elkander verward mag hebben, doet hier niets ter zake, zoo zelfs dit al be- wezen kon worden. En wat durven ons dan vreemdelingen in naam en daad, om dat zy, of misfchien ook hunne ouders, in ons Land ge- boren zijn, maar wier oor of tong nooit aan de echte uitspraak onzer Taal heeft kunnen ge- wend worden, en die daarom als Duitschers letter voor letter leeren uitspreken, om dat zy de samenwerking van meer dan één konzontant tot een enkel spraakēlement niet begrijpen of namaken kunnen; wat durven die ons vertellen, dat men in *thands* de tandletter van *hand* niet hoort? Neen, en in zoo verre hebben zy recht, men hoort er de *d* niet in, zoo als zy *thands*
nds

nds gelieven uit te spreken, *puide* en onverstandig, en even verkeerd, (schoon het misschien minder walgelijk is,) als zy de *g* in *dingen* doen hooren; maar gelijk men ze in *doorgaands* en *blijkends* hoort, en in alzulke participien die genitivi absoluti zijn, welke altijd by ons uit adjectiven bestaan, (onder welke de participia behooren,) en waarin de *d* een voor vreemden zekerlijk niet wel duidelijk onderscheidbare *nuance* aan de *n* geeft, zoo als het de *g* in den uitgang *ing* ook niet doet, maar die elk Hollander (ten minste voor elk, die eer nog de laffe pedanterie van na het jaar 1770 stand greep, waarvan ik misschien wel eens de Geschiedenis geven zal,) volmaakt gevoelt. Doch is 't vreemd, daar men de rustige oud-Nederlandsche gestalte naar de smalle schouders der verbasterde Franschen bedorven heeft, dat men van den anderen kant ook de plumpe Hoogduitsche uitspraak dorst opdringen? Dit behoorde by de oorspronkelijk Engelsche Deïstery en Levelery, om onze Natie geheel te verderven, en by de te rug keering tot den ouden apenstand, waar de nieuwe Filozofen ons uit gesproten willen, misschien wel de eer te verkrijgen, van de eersten te zijn.

VAN

VAN DE
BETREKKELIJKE
VOORNAAMWOORDEN.

V A N D E

B E T R E K K E L I J K E
V O O R N A A M W O O R D E N .

Gelijk er in de Spraakkunst nog zeer veel verwarring heerscht, zoo is ook de benaming van BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN by onze Schrijvers vrij onbestemd; en zelfs is het dus by de Latijnen met hun naam van *reciproca*. De onderscheiding van Moonen tusfchen *betrekkelijke* en *wederkeerende*, waar over Huydecoper in zijne Proeve hem te recht stelt, en maar wat al te breed uitwijdt, zonder iets wezendlijks af te doen, roere ik hier niet; maar ik vergenoeg my, met alleen te verklaren, dat ik er te dezer plaatse alleenlijk die voornaamwoorden door versta, die op reeds genoemde voorwerpen onmiddelijk en derwijze te rug zien, dat zy, zoo wanneer dit voorwerp niet

F

ge-

genoemd is, de rede *vragende* maken. Dat is, niet een vraag naar dit voorwerp veroorzaken, (als het zij de zelftandige, het zij de bezittende voornaamwoorden van de derde persoon,) maar volstrekt, en als door zich-zelven, een vraag daarstellen. Te weten: *Hy, zy, deze, zijn, haar, hunne* geven zekerlijk gelegenheid tot de vraag, wie met *hy* of *zy* gemeend worde, en aan wien men by *deze* woorden te denken hebbe; maar *zy* vragen niet, *zy* onderstellen altijd de persoon, die bedoeld wordt: doch wanneer men *wie, wat, welk, waar, of wanneer* zegt, is 't door *deze* woorden-zelven dat men vraagt naar het voorwerp, waaraan gedacht wordt, indien het niet alreeds duidelijk uitgedrukt is. — Zie daar derhalve het onderwerp, waarover wy hier handelen zullen, met den nauwen zin, waarin ik het woord van **BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN** hier neme, bepaald.

Wanneer wy in *deze* beperking ons-zelven *a priori* afvragen, wat het *relatief* of *betrekkelijk* woord eigenlijk zij, is dit punt ons, zonder ontwikkeling, niet zeer klaar. Eenige opmerking echter brengt ons tot het inzicht der zaak. — *Deze* woorden bevatten een terug

rug zien op iets dat voorgegaan is; maar hoe
 wordt dit in de taal uitgedrukt, of hoe kan
 het uitgedrukt worden? Zie daar, waar het
 vraagstuk op neêr komt. — Door een woord
 daar opzettelijk toe bedacht, mag men zeggen;
 maar dat woord moet dan *resultaat* zijn van
 een klaar denkbeeld, en aan dit denkbeeld be-
 antwoordden. 't Moet derhalve het voorwerp
 waarop men te rug ziet, den naam of het voor-
 naamwoord, waar dit woord kennelijk door aan-
 geduid wordt, uitdrukken, en tevens het ver-
 band behelzen van dat voorwerp met het geen
 nu gezegd wordt. *Simon, welke Petrus heet;*
Mijn broeder is ziek, WIEN gy kent; Ik ben
de zaak vergeten, WAAR van gy my gesproken
hebt; Te Amsterdam, WAAR ik geboren ben.
 Deze en al dergelijke uitdrukkingen behelzen
 noodwendig, *Petrus, mijn broeder, de zaak,*
Amsterdam, in aanduiding; en tevens een ver-
 band der rede, waardoor 't geen gezegd wordt,
 met dien *Petrus, broeder,* enz. samenhangt;
 zonder welken samenhang ik in twee onverbonden-
 dene uitdrukkingen zeggen zou: *Simon! HY*
heet Petrus; Mijn broeder is ziek, gy kent
HEM; Ik ben de zaak vergeten, gy hebt my
van HAAR gesproken; Te Amsterdam, ik ben
DAAR geboren. — Zeer aanmerkelijk is het on-
 F 2 scheid,

scheid, dat by deze relativen, als wy zeiden, het voorwerp noodwendig reeds *uitgedrukt* (*woordelijk uitgedrukt*) zijn moet, terwijl het by de overige voornaamwoorden, die eenig te rugzigt behelzen (zoo men *zich* uitzondert, het geen niet in aanmerking kooft, om dat het geen nominatif heeft *), genoeg is, dat er een onderstelling van 't voorwerp of aanwijzing met den vinger of met een oogwenk by plaats heeft.

Dit zagen wy dan *a priori*, dat het woord, dat voor relativum zal strekken, tevens een *pronomem* en *copula* bevatten moet. — Maar behelst het dit ook, *a posteriori* beschouwd?

Scaliger wijst dit werkelijk zeer duidelijk aan ten aanzien van het Latijn, in zijn Werk *de Causis Linguae Latinae*.

Quis, zegt hy, is van het Grieksche $\kappa\alpha\iota$ en $\delta\epsilon$, en even zoo is ook quod (het welk by de oude Latijnen *quodde* was, van $\kappa\alpha\iota$ en $\delta\epsilon$, $\tau\iota$ samengesteld. Dus leest men van Lucilius:

QUODDE tuas laudes culpas, non proficis hilum.

Het spreekt van zelf, dat op gelijke wijze
quae

(*) En ook inderdaad niet dat gene is waar 't voor gaat, als onze Grammatica leeren zal.

quae dan ook *καὶ ἢ* wezen moet. — Onmiddellijk ziet men zoo ook in *quis* de contractie van *QUE* IS, welk *que*, in later tijd tot een postpositivum geworden, oorspronkelijk het *καὶ* der Grieken is; en even zoo ziet men in *quid*, de contractie van *QUE* ID. Want dat de Latijnen *que* als *ke* uitspraken is kenbaar genoeg uit de zeer bekende spotterny van Cicero met de dubbelzinnigheid der uitspraak van *quoque* en *coque* of *coce*, en behoeft hier het minste bewijs niet, alhoewel men ten tijde van Quintilian, die aan de uitspraak van *qu* een zekere *obliquitas* toeschrijft, daar eenig onderscheid in gezocht mag hebben, dat sedert tot stand kwam en veld won. — *Quis* is derhalve in beteekenis zeer eenvoudig *ET* IS, en *quae* is *ET* EA; en wanneer ik zeg: *Cajus QUEM nosse obiit; virgo nupsit QUAM amasse;* en *pluit, QUOD praedixeram tibi;* zoo zeg ik eenvoudig: *Cajus (ET EUM nosse) obiit; virgo nupsit, ET EAM amasse;* en *pluit, ET ID praedixeram tibi.* Dat de *f* van *quis* zich in de uitspraak verloor, en dat men *quis* en *qui*, en zoo ook het Latijnsche *quid* en het Grieksche *quod* door elkander gebruikt heeft, en daar naderhand onderscheid in maakte, behoort tot die verwarringen, die men in alle talen bespeurt en bewezen

vindt, en doet dus ter zaak niet. — Dat voorts het zelfde *que* in *qualis* en *quantus*, en *quando* plaats heeft, loopt van zelfs in het oog, zoo als men ook zeggen mag, dat *ubi* eigenlijk *QUE IBI*, en *unde* *QUE INDE* is; waar van straks nader. Zelfs is *quare* (en dus ook *cur* of *quur*, dat daarvan verbasterd is) op even de zelfde wijze *QUE A RE*, dat is, *et a re*, EN *ter zake*. — *Aegrotat, quare non adest*, is: *Aegrotat, ET EÂ (de) RE non adest*; en, *morbo decumbit, unde rem curare non potuit*, is: *decumbit, ET INDE non potuit*.

Pasfen wy dit zelfde toe op ons Duitsch, zoo wordt alles nog klaarder, en ten aanzien dezer Taal-zelve breekt ons een nieuwe zonneschijn door.

Men heeft dikwijls opgemerkt, dat er tusfchen de *qu* der Latijnen en onze *W* eene betrekking is, waar door de eene veelvuldige malen aan de andere beantwoordt: en men heeft zelfs, toen men het Latijn als eene oorspronkelijke taal aanmerkte, ons *welke* ook van *qualis*, en ons *wen*, *wan*, en *wanneer*, van *quando* af willen leiden. Intusfchen is *que* juist niet noodzaaklijk
van

van *xs* of *kas* (*kæ*) of ons *we* van *que*; ja men mag het met ruim zoo veel recht omkeeren, en *ke* van *que* (of *kwe*), en dit van *we* afleiden. Of liever, wy mogen die woordkens vergelijken, maar zonder ze uit elkander gevormd te willen; en de waarneming moet ons tot hooger beginsel opleiden, dan of het tegenwoordig bestaande en ons bekend geworden vroeger Duitsch, of het oudste tot ons gekomen Latijn, opleveren; maar dat niet te min wezendlijk de oorzaak der waargenomen verschijnsels in beide is.

Dus vinden wy dan onze relativen *wie*, *wat*, *waar*, *welk*, *wan*; en het is zichtbaar, dat deze, gelijk wy *a priori* gezien hebben dat zij zijn moesten, en *a posteriori* in 't Latijn ook bevonden hebben 't geval te zijn, inderdaad *pronomina* (voornaamwoorden) zijn met de koppeling aan het hoofd. Deze koppeling naamlijk is de algemeene Oostersche, gelijk onze Taal in 't geheel Oostersch is, als ik meermalen heb aangemerkt. Het is de koppeling γ (we) met de letter *waf* der Hebreeuwen (de γ der Arabieren en Perzen, en de \circ der Syriers) uitgedrukt, welke men met sommige Joden veelal *vau* noemt, door dat de lipblazing van

F 4

w en *v* licht vermengd wordt. — Dus is:

<i>wie</i>	W-HI,	dat is <i>en hi</i> (nu <i>hy</i>),
<i>wat</i>	W-HET	<i>en het</i> (nu <i>dat</i>),
<i>waar</i>	W-ER	<i>en er</i> (nu <i>daar</i>),
<i>wan</i>	W-AN	<i>enaan</i> (nu <i>tot, ente</i>),
eneven zoo <i>welk</i>	W-ELK	<i>en elk</i> (<i>ellijk</i> of <i>ellig</i> , van <i>el</i>).

Tegen deze *relativen* staan de *demonstrativen* over, op gelijke wijze met *d* of *de* saamgesteld. Namelijk tegen

<i>wie</i> ,	DIE,	dat is <i>de hi</i> (hy),
<i>wat</i> ,	DAT,	<i>de et</i> (het),
<i>waar</i> ,	DAAR,	<i>de er</i> (of aar),
<i>wan</i> ,	DAN,	<i>de aan</i> ,

en even zoo tegen *welk*, DELK, dat is *de elk*, het geen in het Angelfax ook bekend is, þyllic en þyic tegen hþilc, ons *welk* en 't oud Engelsch *whilc* (nu in *which* verbasterd) overstaande (*), en even zoo in het Gotsch, dat

(*) *Welk* moet baarblijkelijk *delk*, dat is, *de elk* tot zijn demonstratif hebben, doch hiervoor heeft men door verloop van de lispende *sh*, die de zachter *d* is, allengskens *selc* leeren zeggen; dat nu *zulk* (in 't Hoogd. *solch*) is. Door dit zelfde verloop is **ΣΥΛΛΕΙΚΣ** (swaleiks) voor **ΦΑΛΛΕΙΚΣ** (thaleiks), als 't eigenlijk behooren zou, met tegenstelling van de **Ψ** aan de **Θ**, de *sh*
aan

dat ΘΕΛΕΙKS tegen ΣΥΛΛΕΙKS, ΟΑΝ tegen ΦΑΝ, en ΟΑΚ tegen ΦΑΚ stelt.

Want gelijk *w* verbinding uitdrukt, die niets dan samenhang met het reeds genoemde voorwerp te kennen geeft, zoo drukt *d* aanwijzing uit. En het is hierom dat er geene andere aanwijzing by vooraf behoeft te gaan; en ook is het hiervan, dat *die* en *dat* geene relativen zijn kunnen (maar bloote demonstrativen integendeel) hoe zeer zy door een onverstandig misbruik daar ook meê verward zijn geworden.

W namelijk, (wy spreken hier niet van de *labiale adspiratie*, dat is, de enkele blazing en

aan de *qu*. Doch het Gotsch dat zich veel naar het Grieksch richt, en dus het artykel ook voor relatief gebruikt en in 't algemeen ten aanzien der relativen en demonstrativen vol verwarring is, komt hier minder in aanmerking. — Met dit *welk* en *telk* stemt ook het Latijnsche *qualis* en *talis*, *quantus* en *tantus*, *quot* en *tot*, *quotus* en *totus*, welk laatste eigenlijk *zoo groot* en aanwijzende is, namelijk, *zoo groot als 't is*, en dus geheel en onverminderd; welke zin nog in *quoties* en *toties* blijkt. Voorts *quam* en *tam*, *quum* en *tum*. Vergelijk mijne Verhandeling over de Geslachten, bladz. 373.

en wabbering, maar van de vaste letter *w*, diē wy in ons Stukjen over het Letterfchrift leerden onderscheiden), *we*, zeggen wy, is het resultaat eener opnemende en scheppende beweging van den mond, die men kennelijkst in de uitspraak der Engelschen waarneemt, en herneemt dus terwijl het overbrengt en vereenigt. *D* of *t* daartegen, de tandletter, is eene aanstipping en drukking der tong, die, uit de Natuur, de beweging van hand en vinger volgt. Terwijl de vinger zich uitstrekt om iets aan te stippen of aan te toonen, doet de tong dit ook; en, verhindert men de hand of vinger die beweging te voltrekken, de tong voert haar echter uit, en men hoort haar geluidgevend aanstippen of aanstoten tegen de tanden. *DIE is wijs, DAT is schoon, DAAR woont hy, DAN zal het geschieden, of DAN gebeurt het*, is even de zelfde aanwijzing met de tong, als of *zy* met den vinger gedaan wierd, die er ook oorspronkelijk, en waar de beschaving het niet onderdrukte, meê gepaard gaat. Het is derhalve een misbruik en verloop, uit onkunde der Taal gesproten, dat men *die* als een relatief bezigt; doch zulke verwarringen zijn in alle talen meer of min ingeslopen, en het ware thands even belachlijk, zoo men nu ter tijd, tegen het

eue-

eeuwen lang gevestigd gebruik aan, *David* **wie** den reus versloeg zeggen wilde, als of men in het Latijn *Ille ego quis tenui* &c. of, *Dic mihi, Musa, virum, captae quis tempore Trojae* &c. zei. Niet te min, daar *in casu obliquo* het *wie* nog gebruikelijk gebleven is, zal hy, die verstandig schrijft, het *wie* in de zoogenoemde gebogen naamvallen verkiezen; en schoon men steeds zegt: *hy* **DIE** *wijs is*, zal men echter wel doen te zeggen: *hy* **WIENS** *boek dit is*; *hy* **WIEN** *dit boek toebehoort*; *hy*, **WIEN** *gy kent*; *hy*, *van* **WIEN** *ik u sprak*; al het geen niet weinigen, zeer aanstotelijk voor den grondigen Taalkenner, door *diens* en *dien* willen uitdrukken. Zekerlijk uit begrip van gelijkmatigheid, waar men thands zoo veel mede op heeft; doch, zoo ergens varkens door 't koren loopen, zie ik niet, dat men er om die reden de koeien of osfen, schapen en paarden, ook in moet jagen.

Men moet echter in aanmerking nemen, (en dit heeft den lateren gelegenheid tot deze verwarring gegeven), dat oudtijds het aan elkander beandwoordend *dat* en *wat*, of *die* en *wie*, in één werd getrokken, waardoor uitdrukkingen ontsproten zijn, die men kwalijk zou doen
af

af te keuren. Dus is het met **DAT** *ik u verhaalde, is waar*. Dit is eigenlijk: **DAT**, **WAT** *ik u verhaalde, is waar*. (EA QUAE tibi narrabam.) **WAT**, op zich-zelf, heeft, wanneer er noch naam- noch voornaamwoord voorgaat waar het op te rug ziet, noodwendig eene onbestemde en dus algemeene betekenis, en hierdoor geeft **WAT** *ik u meldde, is waar*, niet iets bepaalds, maar **ALLES**, te kennen; **AL** *wat ik u meldde*. —

Uit het gezegde ziet men tevens, hoe belachelijk (ten minste, onvoeglijk) het is, wanneer men (op 't voorbeeld der Franschen) *de-welke* zegt, als men plach te doen, en *het-welk*, als wy nog doen. In zich-zelfs echter is de woordvoeging goed, mits men ze wel opvatte en gebruike. Namelijk, in samenstelling niet met *de* en *het* als artykel of lidwoord, maar met *de*, *dat* als aanwijzend pronomen; en dan alleen in den zin, waarin *die* of *dat* het relatief onmiddelijk voor kan gaan. By voorbeeld, als men zegt *de wind, dewelke overal waait*, zoo is dit inderdaad een herhaling, en zegt, *de wind, die zelfde, welke overal waait*; het geen juist, het geen nadrukkelijk, het geen door den spreker beoogd kan zijn; maar buiten

ten zulke gevallen verkeerd, onnut en verwerpelijk is. (*).

Met *daar* is het even zoo. — Naar het aaloude Taalgebruik zeggen wy *daar* in de plaats van *daar*, *waar*; met famentrekking der twee woorden. *Hy komt altijd DAAR de slagen vallen*, is *DAAR*, *waar* de slagen vallen. Zulke famentrekkingen zijn in den aart onzer oude Taal. Dus zei men *HEN* voor *hy en*, *DAN* of *danne* voor *dat en* of *dat hem*, en dergelijke; ja zelfs trok men aldus wel drie woorden tot één. Even zoo sprak en schreef men *wanen* en *danen* voor *waar van* en *daar van*.

Wa-

(*) Men moet echter hier ook nog in aanmerking nemen de verwarring die er van zeer vroeg reeds plaats gehad heeft tusfchen *welke* en *zulke* (in 't Hoogd. *welche* en *folche*,) beide woorden van de zelfde afkomst, doch waarvan *zulke* eigenlijk het demonstratif is dat tegen *welke* overftaat, als wy in onze Verhandeling over de Geflachten bladz. 373 aanmerkten. Zoo dat deze rechtvaardigende verklaring van *dewelke* niet te volftrekt of algemeen opgenomen moet worden. En wat meer is, daar is een tijd geweest, dat men even zoo *de deze* zei; het geen deze zelfde verwarring van *welke* en *zulke* en tevens de gelijkftelling van *welke* en *deze* aantoonf.

*Wanen sal so grote helle comen
Die dus vele sielen sal domen?*

zegt Maerlant Sp. Hist. fol. 227. v°. — Dus *dat*
voor *dat het*, als:

*So vele schreef hi in finen daghē (naamlijk Augustinus)
En dichte, horic ghewaghen,
Dat (dat is, datter) geen erdesche man volscreve,
Hoe langhe hi ter werelt leve.*

Aldaar 143 v°.

Dus *entie* voor *ende die*, *dies* voor *die des*,
dats voor *dat des*, *in weet* voor *ic en weet* of
ic en weet het; *hens* of *hennes* voor *het en is*,
hen si voor *het en sie*; *men* voor *men hem*;
als by voorbeeld:

Eens morghens soude men scoeten,

voor *zoude* men hem *schoeien*, dat is, *hem de*
schoenen aandoen. Aldaar 248 r°.

Soes voor *foe es* (dat is, *zy is*). — Dus
ook: *Dins* voor *dit en is*, *dans* voor *dat en*
is. Zoo *tes* voor *te des*, als:

Tes abts voeten viel hi mettien;

dat

dat is, *Tot* of *voor des abts voeten viel hy*, alwaar *mettien*, *TOEN* is, als dikwijls gevonden wordt, eigenlijk *met dien*.

Omtrent het woord *toen* moet men opmerken, dat dit een verbastering is, 't geen wy kortelijk willen ophelderen.

Daar zijn onder 't geen wy hier met dien naam begrijpen, drieërlei relativen; 1°. personelijke of zakelijke, 2°. plaatselijke, en 3°. die den tijd raken. De personelijke en zakelijke zijn *wie*, en *wat*, en *welk*. Het plaatselijke is *waar*; en het geen den tijd betreft is *wan*, waarvan wy nu *wen*, en *wanneer* zeggen, het één met eene Engelsche uitspraak van de *a*, het ander met een Engelsch aanhangsel. *Wanneer*, naamlijk, is het Engelsche *when-ever* of *when-e'er* (als men plach te schrijven), dat is, *wanneer ooit*, door ons van die Overburen aan- en overgenomen. Uit dit *wan* of *wen* nu is *toen*, waarvan wy hier spreken.

Toen is te *wan* of te *wen* tot één woord samengetrokken, en, even gelijk het straks aan-

ge-

gevoerde *dat-wat*, en *daar-waar* het demonstratif en relatief te samen behelzende. En dus zegt men *toen ik kwam, toen het regende*; dat is, *TE wen ik kwam, TE wen het regende*.

Dit is de ware aart en beteekenis van het woord, en dat men het ook als een bloot demonstratif bezigt, gelijk: *toen bezweek hy*; dit is dat men 't, het zij als een dialektverschil van *dan, than*, aangemerkt, het zij voor één met het Latijnsche *tunc* gehouden, en daarom als dit gebruikt heeft; misleiding, waartoe het vertalen veel al aanleiding geeft; het geen duizenden van mislagen en verkrachtingen in een Taal invoert, om dat zich de dwazen verbeelden dat de Talen woordelijke vertolkingen van elkander zijn, en niet, elk op eene min of meer byzondere wyze van denken en van de voorwerpen der denkkraft aan te schouwen, berusten. En op deze wijze is zelfs het woord *dan* gants verdrongen ten aanzien van het voorledene, zoo dat men niet meer zegt *DAN gebeurde het*, maar (tegen den aart van de woordbeteekenis aan) *TOEN gebeurde 't*; en, integendeel, niet *TOEN zal het gebeuren*, maar *DAN zal het gebeuren*. In welker voege *DAN* (*tunc*)

(*tunc*) tegenwoordig een *demonstratif* van den toekomenden tijd is, en TOEN (*tunc*) een *demonstratif* van den voorleden tijd.

Op gelijke wijze, als wy van *die* en *dat* aanmerkten (dat ik dit in 't voorby gaan opteekene) wordt *het gene* gebruikt, dat van ouds af even zulk een demonstratif is als *dat*, en het relatief by zich vordert, zoo als onze Bijbelvertalers dan ook (Matth. I: 6) schreven: DE GENE *die Urias wijf was geweest*; als zijnde dit woordtjen nu, voor zoo veel het neutrum betreft, door de onderdrukking van het ware relatief, als ware 't, zelf tot een relatief gemaakt: en het gaat daar thands voor. Alhoewel men juister zou zeggen, dat het thands geacht wordt het relatief te bevatten, of liever stilzwijgend met zich te brengen. Want, dus spreekt men: 'T GEEN *ik doe*; *het werk*, 'T GEEN *ik onder handen heb*, enz. Even als men zegt *DAT ik doe*, 't *werk DAT ik*. En ook de zelfde Bijbelvertalers en die hun lang vooruit gingen, schreven dus reeds. Doch dit heeft zijn grond in geene contractie, maar in de algemeene onderdrukking der relativen, die der Engelsche taal eigen is, uit wie wy meer overgenomen hebben dan men gelooft. *The man you know*, is daar regelmatig, *de*

G

man

man (wien) gy kent. Men zie over dit punt mijne *Geflachten der Naamwoorden*. Intusfchen is zulk een onderdrukken niet zeer te verwonderen, als men begrijpt, dat het *nomen* dan onmiddelijk voor het relatief gaande, het *pronomen* ontberen kan, en er derhalve niet anders dan het bindwoordtjen gemist wordt, waaruit wy gezien hebben dat, met het *pronomen*, 't relatief bestaat. *De gene* (onze Ouders zeiden *de gone*) is eigenlijk *de man*. In het Angelfax *guma*, in 't oud Duitsch van Tatiaan, *goman*, en desgelijks ook in het Runisch *guma*. Het **ΓΜΕΙΝ ΣΑ ΥΙΝΝΕΙΝ** van Marcus X, 6, is bekend.

Doch wy zullen deze relativen en demonstrativen nog nader in hunne bestanddeelen, met *w* en *d* of *t* verbonden, doen kennen.

Van de **PERSOONLIJKE** en **ZAAKLIJKE** zal het aangemerkte re over genoeg zijn. Men kent toch *hi* (hy), *het* en 't en begrijpt licht, hoe daaruit met de voorafgaande *w* of *d*, *wie* en *w't* (dat is, *wat*) en *die* en *d't* (dat is, *dit* en *dat*) voortgekomen zijn.

Wat derhalve de **PLAATSELIJKE** betreft. Alle
we-

weten wy, dat van ouds het woord *er* (by de Hoogduitschers voor ons *hy* gebruikt) een pronomen was, dat zoo wel op een plaatselijk als op een personelijk of zakelijk voorwerp sloeg. Het is daarvan, dat wy het nog als *pronomen loci* en *rei* gebruiken in *ik ben ER geweest*, en *ik ben ER by geweest*; *ik ben ER van daan*, en *ik ben ER uit*, en *ik ben ER af*; *waag ER u niet*, en *gek ER niet met*. En het is zichtbaar dat dit ER, derwijze met *w* en *d* gekoppeld, *wer* en *der*, en met hetderer uitspraak *waar* en *daar* gemaakt heeft. *Wer* en *der* zegt men nog in Duitschland voor *quis* of *qui*, en *ille*, terwijl der Duitseren *das* (*illud*) hun *es* (ons *het*) met de demonstrative *d* daarvoor, is (*). Dat zelfde *er* is ook het grondwoord van *ergens*. Als ik zeg, dat het met ons *erren* (het Latijnsche *errare*), dat is, dwalen, door- en omloopen, in zoo verre te samenhangt als alle denkbeeld van
 plaats

(*) Ons *weshalve* en *des-* of *derhalve* behoort hiër niet toe, als houdende regelmatige genitiven van *wé* en *dé*, 't zelfde als *wie* en *die*, waarvan de genitivus *wies* en *dies* was, voor welken wy thands kwalijk *wiens* en *diens* zeggen, uit *wien* en *dien* gemaakt, die men voor simpele nominativen hield, schoon emphaticè uitgedrukt.

plaats of uitgestrektheid van dat van de beweging afhangt, met welke men zich voorstelt een plaats te doorloopen; zal dit mogelijk aan sommigen toeschijnen, als of ik de zaak wat al te diep ophaalde, en ik laat dit punt daarom rusten. Genoeg, dat *ergens* (beter *ergends* geschreven *) een adverbium loci is, eigenlijk genitivus absolutus, van het participium *errigend* van *errigen*, dat van *errig*, van *erren* is, en het Thema *r* als beweging ten grond heeft. Het Hoogduitsch zegt *irren*, *irrig* en *irgend* (dat is, *irrigend*.) — Dat het Latijnsche *ubi*, *w-* of *qu-ibi* is, merkten wy reeds op. Wy voegen er hier by dat 181 zelf van *ire*, *ivi*, *ii*, enz. is; 't geen onze verklaring al weder bekrachtigt.

Ik koom tot die, welke den tijd raken. — Daar de tijd even zoo eene opvolging in uitstrekking is, als de plaats eene gelijkstondige, doch door de beweging bevatlijke ruimte (het eene

(*) Gelijk men ook beter *volgens* en *nopends*, dat is, betreffende, rakende, schrijven zou, dewijl het participia activa zijn. Desgelijks zou *wegens*, dat is, *aan-wegende*, *aan-gaande*, van het werkwoord *wegen* (gaan,) waarvan *weg* (via) het wortelwoord is, beter *wegends* zijn.

een *ordo succesivus*, het andere een *ordo simultaneus* van uitbreiding,) zoo is het niet vreemd, maar noodwendig, dat de uitdrukking van de eerste, als in zich-zelf minder bevatte-lijk voor de verbeelding, het zij, van de laatste ontleend wordt, het zij, (zoo men het dus liever wil noemen) daarmede vermengd wordt. Zoo werd eertijds *waar*, en zoo wordt nog *daar* gebruikt voor *wanneer* of *terwijl*; op gelijke wijze als 't ook op personen en zaken wordt toegepast; als *de zaak waarmede ik my behelp; de man, waarvan ik spreek*, in de plaats van *met welke* en *van wien*. Van *daar* is dit algemeen; *ik kan niet uitgaan* *daar ik ziek ben*. (Dat *terwijl* en *dewijl* 't zelfde gezegd is, naamlijk *eo tempore*, behoeft niet gemeld.) Van *waar* zullen wy hierna een voorbeeld uit Maerlant bybrengen. *Ubi* en *unde* dienen even zoo in het Latijn voor *quando* en *ex quo tempore*. *WAN* en *DAN*, als wy aantoonen, hebben *an* (oudtijds *an* of *ane*, en nu *aan*) tot grond; waarvan de beteekenis in de drukking der verhemeltletter *n* (niet de neusletter, die van deze zeer onderscheiden is) bestaat. Deze drukking is of rustende of min of meer voortgaande. Rustende geeft zy *en* en *in*: *EN* een koppelwoord, en *IN*, een woord van door-

bringing, waar uit tegen over staat. Voortgaande geeft zy AAN, dat is tot en te (ad), welke beide, zoo als aan-zelf ook, de beteekenis tevens van blijving en van nadering ten opzichte van iets, in zich hebben. Blijvende, als aan den Amstel, tot of te Amsterdam (welk tot en te in deze spreekwijze by mijne jonkheid nog even zeer gebruikelijk was, en van de zelfde oudheid is; want oudtijds schreef men eigenlijk tote. Even zoo is 't met het Latijnsche ad, in ad littus sita est urbs, en ad litus tendimus. Desgelijks in het Fransche à (ons aan of ans), het Engelsche to (ons tot, te, of tote) en het Hoogduitsche zu, dat altijd om iemands verblijven of wonen uit te drukken, by de stad of plaats plach gesteld te worden, doch waarvoor men sedert ruim vijf en twintig jaren alomme in heeft geschreven, en dat eigenlijk ons TOE is, zichtbaar verwant met het tot en te, maar tegenwoordig by ons tot een bloot postpositivum geworden. Doch AAN of TE (en in zoo verre zijn zy 't zelfde, alhoewel zy 't niet in alle nuance van beteekenis zijn) schoon eigenlijk slechts eene betrekking tot een plaats uitdrukkend, gaan ook by uitbreiding van beteekenis over om de plaats-zelve van iets aan te duiden, het zij dan

dan in de tijdorde, het zij in de plaatsruimte. En even gelijk het woord *daarom* of het *waarom* dat (als men gewoonlijk zegt) altijd zijn *daarom* heeft, *reden* en *oorzaak* te kennen geeft, zoo dient ook het *aan* en het *te* om de plaats te kennen te geven. Zoo spreekt men ook van het *hoe* (*); zoo van het *hier*, het *daar*, waarvan het adverbium *elders*, dat is, *el-daar* (een *ander daar*, dat is, een *andere plaats*) met de adverbiale *s*. En op deze zelfde wijze zijn vele adverbia, ja interjectien, tot nomina overgaan. Met één woord, het woord *aan*, *ane* of *an* duidt de plaatsing in ruimte, en inzonderheid die in tijdruimte aan; en gelijk het demonstratif *de* in *dan* die plaatsing aanwijzend bepaalt, zoo verbindt het relatief *wan* die plaatsing met het copulatief *we*. — Het Latijnsche *quando* is ons *wan* met den ouden uitgang *do*, als in *endo voor in* heeft plaats gehad, en waarin wy hier niet treden mogen. En het Grieksche *εταν* kan zeer wel ons *dan* zijn. Dat *quom*, oudtijds *quom*, (en dus ook *cum*) 't zelfde woord als *quom*

(*) Wat is gemeener dan de uitdrukking van het *QUANTUM* bepalen; zijn *ALIBI* bewijzen; het *HOE* blijft een raadsel! enz.

quando is, zoo als ook *tam* en *quam*, 't zelfde als *tanto* en *quando* is, ziet ieder, die het menigvuldig verloop van *nd* of *nt* in *ng* en zoo in *m* in 't Duitsch en Latijn (dat ook in den grond een Duitsche schoon vergriekschte taaltak is) waar heeft genomen; van 't welk de plaats hier niet toelaat, iets meer dan een blooten wenk te geven.

Welk en *qualis*, van welke twee het Latijnsche een corresponderend demonstratief in *salis* heeft, maar het Duitsche thands geen, als zijnde dit geheel verloren geraakt: *welk* of *qualis*, zeg ik, zijn van het Thema *el* of *al*. **EL** is by ons van de vroegste tijden af tot in de zeventiende eeuw in gebruik gebleven, en nog overig in *ellijk*, saamgetrokken in *elk*, dat is, *allijk* of *anderlijk*: want die beide beteekenissen heeft het woord. *Allijk man* is *singuli*; en *elkander* (dat is, elk (den) ander) is dus in het enkelvoudige wat *singuli alios* in het Latijn zou zijn, en dus *quisque alterum, vicissim*. *Anderlijk man* daartegen zou zijn *diversi*, en *elkander* zou zijn *diversi diversos, alii alios*. Gelijk *welk* van *elk* is, zoo mag *qualis* van *alis*, dat is, *ἄλλος, alius*, zijn: maar geen van beide, 't Latijnsche noch 't Duitsche,
is

is dat echter in den vollen zin 't zij van *al* (*omnis*), 't zij van *alius* (*ander*). Tusschen *allijk* en *ellijk*, (of, 't geen even het zelfde is, *allig* en *ellig*) zou echter, scherp genomen, eenig onderscheid zijn. *El* is een schraler, bepaalder, en *al* is een ruimer en algemeener aanwijzing in den tongslag; maar dit is hier van weinig gewicht, daar deze vokalen in de uitspraak en schrijfwijze steeds afwisselen. Doch de grondslag der beteekenis van dit *al* en *el*, die in de konzont ligt, blijft de zelfde, en bestaat hier in de *l*.

Wy moeten dit *el* en *al* nog wat nader toelichten.

Deze losse, slingerende, en (als ware 't) toeflingerende tongslag van *l* duidt *toebrenging* aan. Hiervan het præfix der Hebreuwen, of eigenlijker, wortelwoord, ל, en hun daarvan af- en meê samenhangend voorzetsel אֲדֹ (of אֲדֹ (ad, tot); welk præfix uit dien hoofde ook gerekend wordt met den derden Naamval, dien men stelt, den Dativus, overeen te komen. Van daar geeft die wortel ook overgang te kennen, en dus den oorsprong aan 't Latijnsche *ultrà* en ook aan *ultrò* als uitdrukken-

de eene *spontanea transgressio ad actum quemdam*. Even zulk eene *transgressio* of overgang fluit het denkbeeld van *ander* by ons in, en van daar ons *el* (ander), 't geen ook de gronafsylbe van het Grieksche ἄλλος en het Latijnsche *alius*, *alibi*, *aliter*, *aliter*, is, en dat wy nog overig hebben in de samenstelling met *land* in *ellend*, en het daarvan afkomstig *ellenden*, *ellende*, en *ellendig* (dat is, *ANDER land*) *anderlandig* of *uitlandig* zijn, *uitlandigheid*, en *uitlandig*); en het adverbium *el-ders*, dat van *el-daar*, dat is, *ander-daar* is, en dus op een andere plaats beteekent, zoo als men *elwaarts* zei, in den zelfden of in een relativen zin. Oudtijds zei men ook *ie-mand verellenden*, dat is, *uitbannen*, of naar een ander land overbrengen, 't geen men by de Engelschen *déportation* noemt.

Doch het besef van *toebrenging* brengt dat van toekenning, en dus van attributum, met zich. En zoo is het dat een ons thands onbekend woord van *el-lig* of *elk* ontstaat, waar meê ook 't Latijnsche *ille*, *illa*, *illud* (of, gelijk men oudtijds schreef *ollus*, *olla*, *ollum* *) en

(*) Zie Varro Libr. 17.

en misfchien *ullus* (zoo dit, naamlijk; geen contractie van *unulus* uit *unus* gevormd, is,) gemeenschap heeft (*). Het gene, het zij omkleeding met een eigenschap te kennen geeft, het zij op de eigenschap in het algemeen van eenig voorwerp ziet. En dus is *w-ELK* en *QUALIS* een relatief (en *TALIS* in het Latijn, *think* of *dilk* in het Angelfax, even zoo een demonstratif) van attriboot. Ook in 't Oostersch drukt **לְ** (*el*) hoedanigheid, eigenschap, en wel de hoogste, te weten *kracht* uit, en daarvan beteekent het ook God. *Welk* derhalve is, op deze wijze begrepen, een relatief van eigenschap, en even zoo is *qualis*, waar *talis* aan beantwoordt; en op gelijke wijze is het aan dit *welke* beantwoordend demonstratif *zulke* (voor *de-elke*) een eigenschaps-demonstratif. En dit zou het blijven, zoo men er 't oude *de-elke* of *thelke* niet in erkende, maar 't van *zoo-elke* aficdde. *Welk zoo* inderdaad slechts een meer sifende uitspraak van *to, tote* of *tot* is. —

Dit, thands by ons onbekende *elk* (niet met

(*) In dezen zin moet men 't *al* in *aliquis, alicubi, aliquando* opvatten.

met *elk*, *omnis*, te verwarren,) is echter ook niet verr' te zoeken. 't Is het Angelfax *ȳlc* (*ilk*), dat *zelf* beteekent en van *ælc*, *omnis*, zeer onderscheiden. Inderdaad is ons *zelf* ('t Angelfax *rylf*) niets anders dan een samen-trekking van *se-ils*, dat is, *hy-zelf* (of liever *ð æurðs*, waarvoor men ook *ik-zelf* zeggen kan); waarin de *c* (*k* of *ch*), als dikwijls 't geval is, met de *f* verwisfeld is, en waarmede 't Gothsche **SIABA**, **SIABX** instemt, Ru-nisch *sialf*.

Wat nu **AL** (*omnis*) betreft, dit is een ver-bastering van het byvoeglijk naamwoord of ad-jectivum, dat wy nu *heel* uitspreken en dat met *al* verwisfeld; gelijk in **AL de aard**, en **HEEL de aard**. 't Was eigenlijk in vroeger tijd *hal*, en het Hebreuwsche **ל** (*omnis*), waarvan de beteekenis in de keelletter *c* (*k*) en *G* zit, de algemeene *copula*, waaruit *koppel*, *cum*, *na*, *ge-* als deze voorfylbe *mede* betee- kent, *gade*, *gaderen*, enz. Al hetwelke by ons *welke* niet in aanmerking koomt, maar het woord *elk* als *allijk* (*omnis* of *quisque*) ver- klaart. — Ik mag hier weér gelegenheid ne- men, om de ongegrondheid eener *pedanterie* op te merken, waar men in mijnen jongen tijd
zeer

ker aan vast was; van naamlijk nimmer *heel* te schrijven, om dat men zich inbeeldde dat het *geheel* moest zijn, terwijl echter het grondwoord *heel*, en dit laatste een compositum is, als zeide men *mede-heel*, dat is, *te-samen-al* (aanéénhangend, *co-adunatum*.) Men zie over die sylbe *ge* - mijne *Geflachten der Naamwoorden*. — Echter schreven die lieden geen *geheelmeester* of *geheelkunst*, of *wonden geheelen*; 't geen dan toch de gelijkmatigheid of eenparigheid, waarop zy stonden, vercischt zou hebben.

Nog een *AL* (op dat ik dit hier ter loops aanvoere) is *WEL*. Dit pleonastische *AL* heeft plaats in *alzo*, *aldus*, *alwaar*, *alhier*, *aldaar*, *alrede* en *alreeds*; 't geen alles *wel zoo*, *wel dus*, *welreeds* enz. is, en zoo ook in *al nu*, *al toen*, *al dan* plaats heeft, waarvoor men thands verkeerdelijk zegt *als nu*, *als toen*, *als dan*, zoo dat het daar niet in den zin van *wanneer* gebruikt wordt, maar eene eenvoudige versterking van het enkele *nu*, *toen*, en *dan* is (*).
On-

(*) Ons *welgemoed* is meestal de zelfde pleonasmus, en niet (als men zich zou mogen verbeelden) *εὐλαχρῆς*, *εὐμνητος* of *εὐλογητός*.

Onze Ouden pleegden het in zang als eentoonlooze *particula expletiva* zonder beteekenis overal in te schuiven, gelijk zy ook met *er* deden, en te neurien:

Wilhellemus al van Nasfauwen
Bent gy er van Duitschen, Duitschen, Duit, c'hen bloeds.

Hiervan ook ons *alhoewel*, het geen dustweemaal het zelfde *wel* bevat, en *byaldien*. — *Alwaar* beteekende dus ook *wanneer*, gelijk wy opmerkten dat *daar* ook *toen* beteekende. Dus Maerlant Sp. Hist. fol. 246 v°:

Het was een biscop hiet Jan,
 Die een zwijn qualike afwan
 Een weduwe diet wederbat;
 Maer omme niet so was al dat.
 ALWAER hire af eten soude
 Wart hi geplaghet also houde.
 In die storte. Gheen fizifien
 Mochte nimmermeer ghenesen dien.

Het was is, als wy thands zeggen, *er was*; *hiet Jan* is *die Jan genaamd was*; het relativum onderdrukt wordende als nog in het Engelsch geschiedt. *Hiet* is het imperfectum van *heeten*. *Afwan* is hier *afnam*. *Winnen* is verkrijgen quocunque modo. *Diet is die het*. —
 AL.

ALWAER *hire af eten* zoude, is *wannneer hy er van eten* zou. *Also houde* is zoo haast, dat is, terstond. *Die storte* is *de strot* (welk woord wy nu Mannelijk gebruiken,) waar door, naar het toenmalig gebruik, de *keel* even zoo wel als de *luchtpijp* verstaan werd. *Fizissen* is *Arts*, 't nog by de Engelschen gebruikelijke *physician*. *Dien* eindelijk op het eind is *dat*, (te weten, *dat ongemak*) voor welk *dat*, in casu obliquo, *dien* in de plaats gesteld wordt, dewijl 't als Onzijdig, indeclinabel is.

Tot het pronomèn *welk*, als relatief van attriboot, waarvoor ook *wie* gebruikt wordt, (als: *de zaak WIER belang my ter harte gaat*), heeft eene byzondere soortgelijkheid het relative adverbium *hoe*, als rakende de *wijze* van iets; en het onderscheid is eigenlijk, dat *welk* tot de hoedanigheid van eene daad, als doening, of wel, dat het een op het geen door een naamwoord, het ander op het geen door een werkwoord uitgedrukt wordt, slaan moet, alhoewel *hoedanigheid* en *wijze* dikwijls verward worden, en dikwijls ook waarlijk in één loopen. De Hoogduitscher zegt ook adverbialiter *wie* in aanzien van de wijze of *modus* van doen of worden. *Wie macht*

macht man das; wie geht es zu; so wie es kann. Wy Nederlanders zeggen daarvoor *hoe*. Het is zichtbaar, dat het Engelsch tusschen beide kooft, en in 't midden staat tusschen dit *wie* en *hoe*, daar het *how* voor adverbium, maar *who* als pronomen schrijft, en beide *hoe* uitspreekt. En men mag dus onderstellen, dat ons *hoe* het *wie* der Duitschen is, dat door het Angelfaxisch heen gewandeld zijnde, dus verwandeld is. — Dat het daar tegenoverstaande *zoo* by ons, en *so* by Duitschers en Engelschen niet anders dan een verzacht *to* (met de Angelfaxische þ, dat is, *th*) is, loopt in 't oog, en wy zien dus weder de *w* als relatief, tegen de *t* of tandletter als demonstratief, overstaan, en geheel deze Theorie is voltrekt regelmatig.

Hier mede van de Relativen aftappende, zal ik nog eene vraag beantwoorden die zekerlijk hier niets ter zake doet, maar die men niet te min te dezer gelegenheid wellicht zou mogen opperen. — Waarom (zou men kunnen vragen) dienen deze zelfde relativen tot vragende woorden (interrogativa), en hoe hangt het te samen, dat zy tevens vraagwoorden en be-
trek-

trekkelijke zijn. — Hier over een eene eenvoudige opmerking!

Het is, zoo men de zaak wel beschouwt, inderdaad zoo niet, dat deze woorden *wie, welk, wat, waar, wanneer*, vragende zijn. Eigenlijk zijn zy bloot relativen; en in 't vragen onderstelt men het voorwerp waarnaar men vraagt. En het vragen-zelf bestaat in een bloote vorm van constructie, die het antwoord, 't geen men begeert, in den mond des bevrraagden legt. *Wie heeft het Perzische Rijk gegrondvest*, is gezegd: *Den man wie het gegrondvest heeft?* *Wat wil hy*, is *Dat, wat hy wil?* *Wat geeft gy voor antwoord*, is even zoo: 't *Andwoord, wat gy geeft*. Of wil men den zin volkomen uitgedrukt, zoo is 't: *Ik vraag u den man, ik vraag u dat, ik vraag u het antwoord, wie, wat, welk, enz.* En wat de constructie betreft, deze wordt in dier voege ingericht, dat het antwoord met de bloote benoeming van het voorwerp volkomen is, en de rede van den vrager volmaakt en onveranderd herhaald, of ondersteld wordt herhaald te worden. Die antwoordt, zegt: *Cyrus*, en de rede des vragers volgt, *heeft het Perzische Rijk gegrondvest*. Die antwoordt, zegt: *den*

H

baas

baas spelen, zijn zin hebben, geld (of wat het zijn mag), en de rede des vragers voltooit het met *wil hy*. En op gelijke wijs ook zegt de antwoordende: *Dat ik er met te vreden ben, dat ik 't afkeur*, of wel: *Ik keur het af, ik ben te vreden*; en de volkomen rede eindigt met 's vragers woorden: *geef ik tot antwoord*. — Wijkt men hiervan af, zoo is 't dat men de eenvoudigheid der natuurlijke taal door verschillende kunstige spreekvormen doet vervangen, en, of niet overeenkomstig de Logische instelling der taal vraagt, of niet rechtstreeks overeenkomstig de vraag antwoordt; in welk geval alles in duizenderlei verscheidenheden, op eene verwarrende verbreking der eigenaartige samenstemming neêrkomende, uitloopt.

Ik vertrouw deze verklaring duidelijk en voldoende te zijn. Wellicht zullen wy echter deze zaak nog eens tot voorwerp van een opzettelijk onderzoek nemen, en uit dieper grond ophalen, waar en wanneer het de plaats veroorlooft.

* * *

Dat

Dat het Latijnsche *an*, het geen voor een particula interrogandi gaat, de imperativus *anne* is, is meermalen opgemerkt; en zoo ook mag men stellen, dat *num* en *ne* van 't Grieksche werkwoord *νῦμα* zijn. 't Een en ander kooft overeen met het Latijnsche *cedo*, als men zegt *cedo nomen*, by ons zegt men *opgeven*; GEEF *my die reden*, GEEF *my den naam* (enz.) *eens* op. Het zelfde *an* schijnt echter, als het den subjunctivus regeert, in overeenkomst te staan met ons *wan*, dat wy ook voor *indien* gebruiken: andere talen drukken 't ook uit door *si*, als het Italiaansch, Fransch, enz. het Grieksch zegt dan ook *ti*. *Dic mihi, AN placet, ita fieri?* — *Je ne sais si vous l'approuveriez.* — enz. Of mischien is dit Latijnsche *an* wel niets anders dan het expletive doch potentiale woordeken *av* der Grieksche taal.

Ten aanzien der verwarring tusfchen *wie* en *dis*, en tusfchen *wan* en *dan* (gevolg van een onlogisch gebruik der taal, als by die genen plaats heeft, die in het spreken aan 't ware be teekenende der woorden die zy gebruiken, niet denken,) zal ik hier nog iets aanmerken.

In de eerste plaats teeken ik op, dat ons *dan* by den vergelijkenden graad der adjectiven: waar het de plaats van het *quam* der Latijnen inneemt, eigenlijk en oorspronkelijk *wan* is; zoo als *wan* en *quam* even zoo het zelfde woord zijn, als *wie* en *qui* en al dergelijke. Eene waarneming die wy hier niet in 't breede uit zullen halen, maar die tot een verhoog over de comparativen, of liever over de uitdrukking van de zoogenoemde *motio* der adjectiven in onze taal, behoort; en waarmee wy hier alleen de aanwijzing van betrekkelijkheid of (zoo men spreekt) het t'huis brengen van 't *onderwerp* tot het *voorwerp* der vergelijking, en dus wederom de redenmatige juistheid onzer Taal, in het oog willen doen vallen. Genoeg zij het, hier te herhalen, dat *dan* in de vergelijking *te aan* is, dat is, *tot aan*. *De vlieg is kleiner DAN de wesp*, is: zy is kleiner *tot aan* de wesp, dat is, *quatenus*, voor zoo ver de wesp betreft, *respectu ad vespam*. *Musca AD vespam minor est*. Men ziet hier tevens uit dat dit *dan* den casus obliquus noodwendig met zich moest slepen, indien men zich niet naar het Latijn gevlijd had, en daarvan vele regels van 't *regimen* en van de

COM.

convenientia der woorden aangenomen (*):

Ten anderen merk ik aan, dat deze zelfde verwarring in 't Hoogduitsch bestaat, waar men *denn* voor ons *want* zegt. *Ich sitze zu hause, DENN ich bin kranck.* Ik zit t'huis, *want* ik ben ziek. Wy Nederlanders gebruiken *dan* op die wijze voor een adverbativum, by hen is het een causale. Het een en ander is plooibaar of verdedigbaar uit gronden van ondergeschiktheid in de voorstelling eener rede, waardoor eene opgeworpen zwaarigheid, en waardoor ook eene bygebracht wordende redengeving (even zeer) achter het eigenlijk gezegde des sprekers komen; maar, wat van die orde zij, het is natuurlijk dat men het geen men als reden bybrengt, gelijk eene stelling voordraagt, van wier bestaan de voorstelling van het gezegde afhangt; en dus doet men wezendlijk en klaarlijkelyk in *dewyl* of *terwyl*, dat

(*) De *ablativus comparationis* is in 't Latijn niet anders dan de oude *dativus*, eensbeteekend met den *accusativus cum præpositione*, als *per se* de *relatio ad* uitdrukkende. — In 't Grieksch wordt de *comparativus* even als de *superlativus* door den genitivus uitgedrukt. — *Βέλτιστος πάντων* is ons *aller-beste*, en *κρείττων ἐμοῦ* is *mijn sterkere*.

dat'is, in den tijd als — of in den tijd dat (*). — Hy kan niet ziek zijn, dewijl (of nademaal) ik hem op de straat gezien heb, is, hy kan 't niet zijn in den tijd of achterevolgens den tijd dat ik hem op de straat heb gezien. Even zoo is het in 't Latijn met *cum*, *quum*, en met *quando*, als redengevend gebruikt, en overzulks in de samenstelling *quandoquidem*; en by ons met *daar*, 't geen (als wy zeiden,) *daar*, *waar* is, en dus *wan* uitdrukt. *Wan* zou derhalve in de redengevende spreekwijze natuurlijk zijn; doch *aan* (demonstrativum van tijd zijnde) kan slechts by wege van algemeene *conjunctie* een tweede voorstel na 't eerste aanvoeren, dat, het zij bevestigend, het zij wederstrevig (adversatief) aan het vorige is waarmede men 't doet samenhangen; maar 't verbindt het reeds gezegde niet als een gevolg van het geen men zeggen zal, maar veeleer omgekeerd. Ge-lyk het ook met het Latijnsche *igitur* is, 't geen Donatus op Terentius en andere oude Grammatici toonen dat *deinde* of *postea* (*dan*, *daar-*

(*) Zie onze Verhandeling hiervoor, over de Woord-schikking.

daarna) is. Het geen wel een gevolgtrekking maar geen oorzaak, welke als eerder dan zijn uitwerksfel beschouwd wordt (*), kan aanwijzen. Het Duitfche *denn* derhalve bindt geen redengeving, maar is eene loutere misvatting en verwarring, als waar deze hoogerlandsche of bergtaal al vroeg mee behebt, en na de willekeurige befchaving, die zy ondergaan heeft, van vervuld is geworden.

Intusfchen mogen wy niet ontveinzen, dat by ons ook het woord *dan* fomwijlen niet in eigen maar ontlcenden zin gebruikt wordt. Het verwisfelen van dit woord met *maar* als adverfatif, heeft het ook tegen zijnen aart in den zin van *ne waar* (*nifi*) doen nemen; en dus zeggen wy: *Hy doet niets DAN babbelen; hy kan niets DAN eten en drinken.* 't Is het oude: *Hy en doet NE WAAR babbelen; hy en kan NE WAAR eten, enz. Nil NISI nugas agit.* En zoo is het wanneer het in oude fchriften als *behalven* voorkoomt, gelijk by Maerlant:

*So dat hi doet was algemene
In 't lijf, DAN in die borst allene.*

Dat

(*) Zie Bonnets *Palingenesse*, ter plaatfe in het vorige ftuk, bladz. 47, aangehaald.

H 4.

Dat is: Zoo dat hy in het gantsche lichaam verstorven was, *behalven* (*ne ware, ten zij, uitgenomen,*) in de borst alleen. Waardoor ons gebruik van dit woordtjen *dan* als *maar* bevestigd en alzins gewettigd wordt. Waaromtrént ik tot de hier voorgegane Verhandeling verwijze op bladz. 29 en de vijf of zes volgende.

BE-

B E R I C H T
VAN EENIGE
OUD-NEDERLANDSCHE
OVERBLIJFSELEN.

B E R I C H T
VAN EENIGE
OUD-NEDERLANDSCHE
O V E R B L I J F S E L E N .

*

Wanneer ik in het Eerste Deel dezer Verscheidenheden een openbaar Verslag van twee gevonden Fragmenten en tevens een uittreksel uit den Leekenspiegel gaf, kon ik weinig vermoeden, dat deze mijne opwekking van aandacht voor dit zeer belangrijk Vaderlandsch Gedenkstuk der Dertiende eeuw zoo dra van eene nieuwe ontdekking gevolgd zou worden. Ontdekking naamlijk van een tweede HS deszelve Werks, tot dus verre, naar 't schijnt, verholten gehouden, doch ter gelegenheid van de nasporingen eenes vreemdelings in ons Land, uit zijn schuilhoek voortgekomen en door zijnen bezit-

zitter op eene verplichtende wijze medgedeeld. Dit Handschrift, op pergament en met eene letter die, des noods, tot het begin der Vijftiende eeuw t'huis gebracht worden kan, draagt zoo wel in de spelling als in de letter, de allerkennelijkste blijken van aanmerkelijk ouder en oorspronkelijker te zijn, dan dat gene waaruit ik mijne uittreksels genomen heb, en dat ook door den Heer en Mr. Clignett vermeld is; alleen is het (ongelukkig) op zes verschillende plaatsen zeer verminkt door het ontbreken van zoo veel geheele bladen, welke in het formaat van meer dan gewoon *folio*, op beide zijden in kolommen beschreven zijnde, aldus (zoo niet meer) een vier- en twintigtal van die reeksen ontbreken doen, die dus zeker met elkander een gemis van vrij meer dan duizend verzen veroorzaken. Intusfchen bewijst dit Handschrift (ondanks de verandering van spelling) de deugdelijkheid en getrouwheid van 't papieren en minder oud afschrift, tot dus verre als 't eenige aangemerkt.

Met een slechte hand van vrij later tijd wordt dit Werk achter aan (belachlijk genoeg) aan Jacob van Maerlant toegeschreven; en dit is niet anders dan 't gewone spel der (zoogenaamd

naamd Letterkundige) domheid, die aan den eenigen of enkelen ouden Schrijver, haar by name bekend, alle oude Schriften toeëigent die er voorkomen. Nooit echter en nergens, kon dit in gelijke maat bescpottelijk zijn als in dit geval; daar de Schrijver des Werks zich niet alleen noemt en het jaar uitdrukt waarin hy geschreven heeft, maar meer dan eens Maerlant als voorganger, wegwijzer, en voorbeeld aanvoert, zich op hem beroept en tot hem verwijst, en hem met uitdrukkelijke woorden, als den Vader der Nederlandsche Dichtkunst, vereert en met alle lof overhoopt. Men zie er een gering staal van in ons Eerste Deel, bladz. 152 en 156. Van het verschil van verificatie spreek ik niet, als waarvoor die genen, die de stukken van dien tijd als bloot gerijmd proze aanmerken, zeer zeker geen gehoor hebben. — Doch wanneer zy, die Werken aan Schrijvers toeëigenen, de moeite namen van die Werken te lezen, hoe zou men dan de Natuurkunde van broeder Geraert (hy zij dan Geraert of niet) in het eene voorkomende Handschrift aan dezen munnik, en te gelijk in het andere aan Maerlant kunnen toeschrijven?

Even zonderling is het mischien, dat, gelijk
zich

zich nit eene andere Aanteekening van later tijd op laat maken, deze *Leecken Spiegel van Maerlant*, zoo hy daar genoemd wordt, verward is geworden met een anderen *Leecken Spiegel*, zomen het daar heet, doch die honderd en vijftien jaren later, na Maerlants dood opgesteld en van een geheel anderen inhoud is.

Dit latere Werk, in drie Boeken verdeeld, waarvan het Eerste en Derde in rijm zijn, het Tweede in onrijm is, heeft in aart, doel, of inhoud niets gemeens met den Leeken Spiegel. Het bevat een zeer goeden en gemoedelijken Rooms-katholyken *epanorthischen* zedeleer, en niets anders, en is door zijnen Autheur zelve een *Spieghel der sonderen* (dat is, zondaren) *ofte der leecken* genoemd. De stijl en verstrant zijn ten eenenmale niet slechts van den tijd waarin Maerlant bloeide, maar ook reeds van de veertiende eeuw in velerlei opzichten verschillend, en zelfs mag ik dit van de taal zeggen. Het Handschrift, my onder het oog gekomen, is zeer onachtzaam geschreven; echter 't ware te wenschen, dat ook dit stuk gemeen gemaakt wierd, als zijnde voor den samenhang der Geschiedenis van onze Taal en de van tijd tot

tot tijd daarin opgekomen veranderingen, ingeene deele zonder belang.

Het zou eene ondankbaarheid zijn, hier ter plaatse niet te erkennen, dat ik de bekendheid met die beide oude Handschriften onder meerdere, aan de gulhartige toegenegenheid schuldig ben van den Heer Hoffmann von Fallersleben, uit Bonn, die, ware beminnaar en beoefenaar onzer Nederlandsche Letteren, by zijne opzettelijke reize, alleen ter nasporing van al 't gene daartoe betreklijk te vinden mocht zijn, ook my in mijne afgetrokken levenswijze kwam opzoeken, en zich ook door zijne openbare uitnoodiging in den *Letterbode*, dezen tak van studie betreffende, algemeen bekend heeft gemaakt. En zonder wiens in meer dan één opzicht vruchtbare pogingen, hier te land aangewend, zeer zekerlijk by mijnen tegenwoordigen staat van volstrekte vreemdelingschap in dit mijn Geboorteland, niets van dat alles tot my gekomen zou zijn.

Ik ben derhalve wel verre, van deze voor onze letterstudie inderdaad belangrijke ontdekking eenigzins als een uitwerkfel van mijne aankondiging der gemelde Fragmenten aan te merken;

ken; maar daar zy my een bewijs oplevert, dat men toch voor dit vak niet geheel en al koud en gevoelloos is, zoo moedigt my dat in dit oogenblik aan, om op nieuw eenige brokken van een op pergament geschreven zeer oud Nederduitsch Dichtwerk gemeen te maken, my door dezen zelfden Duitschen Geleerde op 't vriendelijkst aangeboden, en die nu voor weinige maanden (ik schrijf dit in Wijnmaand) by zijn vlijtig doorsnuffelen in de Bibliotheek te Trier ontdekt zijn geworden. Het zijn brokken van een ouden Roman, zichtbaar uit het Fransch vertaald of gevolgd, en tot de Dertiende eeuw t'huis te brengen. Het was, als men weet, bereids in de Twaalfde eeuw, dat Fransche Romans of verdichte verhalen, niet slechts het zij Karel den Groote en zijne tijdgenooten, het zij Koning Arthur en de Ridders van den Graal, maar ook de gewaande Oudfransche helden van Trojaanfchen oorsprong; tot voorwerp hebbende, in dat strijdhaftig en weelderig Rijk grooten opgang maakten; en ook bovendien, als natuurlijk was, van daar in de Nederlanden, wier verschillende Vorsten tot den Franschen thron of verschillende gewesten en hooge stamhuizen diens landaarts in nauwer of meer verwijderde betrekkingen ston-

ftonden, gezocht en getrokken wierden: Weisnigen van die, of zy werden in ons Nederduitsch overgebracht; en geweldig klaagt Maerlant in meer dan een zijner Werken over den fmaak voor die Verdichtfelen, hy, die bovendien tegen de Fransche Schrijvers (wier taak het zelfs blijkt dat hy niet verstond,) ingenomen was. Inzonderheid beklagt hy zich over Clais Verbrechten van Haarlem (by den Heer Van Wijn in zijne Avondftonden *Van Brechten* genoemd) wegens het vertalen van zulke *favelen*, enz:

Dus spreekt hy in den Spieg. Hist. IV. Paert:
I. B. van Karel den Groote handelende :

*Die Walsce bouckē lieghen van hem ;
Die vten walscen van aerlem
Clays Verbrechten sone dichte,
Daer scone woirde in sijn en lichte.*

Welke vier regels ook door Nicolaas den Klerk in zijne *Brabantfche Yeeften* woordelijk zijn overgenomen. Maerlant inderdaad had een afkeer van verdichtfelen, en ons Eerste Deek gaf daar reeds eenige bewijzen van, bladz. 161 en volg. Ook schreef hy-zelf niet dan het geen hy ter goeder trouwe voor waarheid hield;

Doch dit neemt niet weg, dat eenige dezer Romans met zeer veel geest en verstand uitgedacht en geschreven zijn, alleraangenaamst lezen door het onderhoudende van de eenvoudige en inderdaad kunstelooze voordracht; en, dóór eenen schat van byzonderheden, de zeden, de zaken, gebruiken, gewoonten, en begrippen der tijden waarin zy geschreven zijn, betreffende, niet nalaten kunnen ten hoogste belang in te boezemen aan elk, die zijne afkomst niet uit de aanspoeling der zeeslibbe en daarmede opgeworpen vischkuit (of nog erger) rekenen wil.

Onder deze Romans is het zekerlijk een van de onderhoudendste, waarvan deze Fragmenten zijn, die, schoon op elkander niet dan met groote tusschenvakken volgende, echter onderling in eenen genoegzamen samenhang staan om de Geschiedenis waartoe zy behooren volmaakt te herkennen, Het is naamlijk die van *Parthenopeus en Meliore*.

Van dezen Roman wordt gewag gemaakt in een oud Nederlandsch Gedicht *van der Minnen*, thands in de Haagsche Boekery, zijnde een Gesprek tusschen een Jonkheer en Jonkvrouw,
in

in èene Verzameling van Handschriften van kleine Gedichten, zoo het voorkomt, uit de Dertiende eeuw, waarin onze Held by name gedacht wordt, onder de genen, die

— hem d' minnē onderwonden —

Als PAIRTHONOPELIS ende amadys,

Ende piramus ende ook florys,

Ende porphirios, ende tristram, en parys,

Ende oec den ridder mitter mouwen.

Dat dit *pairthonopelis* een bedorven lezing is voor *parthenopeus* of, als onze Fragmenten eigenlijk hebben, en het geen ook niet zonder alle verbastering is, *parthonopeus*; even gelijk ook *parthenopex* in het Fransche Handschrift van Le Grand een bedorven naam is, loopt genoeg in het oog. Elders wordt hy ook *partinopier* genoemd, en de schoone, *Meliure*, die in 't Fransche Handschrift *Meliore* heet.

Een Fragment van dezen zelfden Parthenopéus, desgelijks op pergament geschreven, was, gelijk Van der Hagen schrijft, eerst door Bodmer gevonden, en is in zijne *Sammlung Kritischer Schriften* (*) uitgegeven, Een ander, van 91 verzen, werd

(*) *Sr. 7. f. 36-48.*

werd in Jena ontdekt en in Mullers *Sammlung* (*) medegedeeld (†). Ik ken geen van beide, als buiten toegang tot boeken en alle gemeenschap zijnde, en kan dus niet oordeelen, of zy tot deze in eenig ander verband staan, dan dat van tot het zelfde Werk te behooren. Voor het overige heeft de evengemelde Le Grand in zijne *Contes devots, Fables et Romans anciens*, Tom IV, page 262—399, een uitvoerig verslag van het gantsche Stuk gegeven. Deze Schrijver is wel genegen om het als een voortbrengsel van de Twaalfde eeuw aan te merken, maar om eene tamelijk in het oog loopende toespeling op een kriegsgeval van Filippus Augustus in den slag van Bovines die in 1214 is voorgevallen, kan het zeker niet vroeger dan in het begin der Dertiende eeuw gesteld worden.

De Fragmenten door welgemelden Heer Hoffmann van twee omslagen van boeken in de Boekery van Trier met zijne voorbeeldige naauwkeurigheid afgeschreven, en zoo ik nevens den

(*) *Bnd. III. f. xi—xiv.*

(†) Men zie Von der Hagens *Litter. Grundriß zur Gesch. der Deutsch. Poesie*, S. 205.

den ontdekker vertrouwd, van de Veertiende eeuw, zijn ten getale van acht, en 148 regels bevattende, die hier thands naar de orde van mijne nommering van A tot H volgen zullen; doch zien wy vooraf, zoo kort mogelijk, wie de Held van dit Stuk zij, en waar de verdichte Geschiedenis op nederkooft, ten einde men deze brokken te beter verstaan moge.

* * *

PARTHENOPÉUS, Graaf van Blois, maar uit het Trojaansche geslacht van Priamus, werd om zijne uitstekende schoonheid en heldenaart, door MELIORE, nagelaten dochter en opvolgster des machtigen Keizers van Konstantinopel, eene overschoone Prinses en groote Tooverkunstenares zijnde, op een wonderbaarlijke wijze uit *Frankrijk* over zee en in haar tooverflot gebracht; waar zy hem tot haar Echt bestemde. Hy werd daar, door onzichtbare Geesten bediend, en genoot ook in afwachting van de derdhalf jaar, wanneer zy in 't openbaar een Gemaal kiezen mocht, by nacht hare omhelzing in 't heimlijk; maar onder 't beding van haar volstrekt niet te mogen zien, aan 't welk en hare tooverkracht, en haar recht van zelve zich een Gemaal te mogen kiezen, verknocht

was. Zoo als zy zich dan ook niet dan in het diepste donker by hem neder kwam vlijen, en hem ook vóór den eersten lichtschemer verliet. Doch door de list zijner Moeder, die wanneer hy vergunning kreeg om intusfchen een bezoek by haar af te leggen, hem in zijn vaderland by zich wenschte te behouden en aan de dochter des Konings Cléoner van Frankrijk te verbinden, en aan wie de geheimzinnigheid van dien minnenhandel niet slechts, maar ook een persoon die niet gezien wilde zijn verdacht was, als kunnende wel een booze geest of gevaarlijk monster zijn, werd hy overgehaald om door middel van eene betooverde lantaren, die zy hem medegaf (want ook zy wist van toovery) dit zoo gewichtig beding te schenden; waarmee dan ook Meliores kunstvermogen vervallen, 't geheim uit, en hun minnehandel openbaar was, en hy (ten gevolge daarvan) van haar verwijderd werd: tot hy na veel wanhoops, ongeluks, en jammers, in een Tournooi, waartoe alle de genen die naar hare hand stonden, beroepen waren, door wonderen van dapperheid in dit steekspel ('t geen in ernst overging) bewezen, de waardigste geoordeeld werd, en haar dus eindelijk nog met haar rijkskroon en staten verkreeg.

A.

A.

Dit eerste Fragment houdt een onderhoud van Parthenopéus met den Bisfchop in, die door des jongelings moeder was opgemaakt om hem van zijne minnary met de nog onbekende Meliore af te trekken, en die hem zijne onheilige betrekking met haar als zondig en misdadig voorstelde. De Prelaat vertoonde hem met allen nadruk:

Dat hi der sonden [*soude**] of staen /
 Die hi roekeloselike hadde gedaen;
 En hi in confessie soude sien.
 So lange ghinc hijne castien /
 5 En seide smekelike woerde /
 Dattene partonopeus gehozde /
 En wilde in sinen rade staen /
 So hoe soet met hem soude d'gaen.
 Partonopeus heuet groet gepens;
 10 Sijn sin wandelt hare en ghens.
 Hi pensde dat hi quade boere
 Hadde gedzeuen met Meliore;
En

(*) Het oorspronkelijk heeft hier:

Dat hi d'souden of staen,

't geen duidelijke kenmerken heeft van de vermenging der twee woorden.

Eñ haerf (*) sal woopen clarlike /
 Sal hi Gode van hemelrike
 15 Minnen / eñ te sinen dienste staen;
 Hi moet dies te bychten gaen.
 Hozt na mi / seit hi / edele here:
 Ene sonde byucht ic sere /
 Die ic bede met ere byoutwen.

B.

Het tweede Fragment vervolgt de begonnen biecht van den jongeling aan den Biscop, met dit 19de vers afgebroken. 't Blijkt dat hy die *zonde* nu verhaalt, bestaande in de *hoerschap* (gelijk men plach te spreken, of anders *hoerdom*;) met Meliore; en: *Deze vermakelijke zonde*, gaat hy voort,

Becomt mi wel (§) / sond' in dien /

Dat

(*) Buiten twiifel moet er gelezen:

Eñ hoerschap sal v'uorpen, dat is, *verwerpen*.

Sal is hier *moet*. En, wat *v'uorpen* betreft, de *u* komt dus veel voor een vokaal, als er een andere konzontan voorgaat. Dus hier beneden *besuult*, D vs. 18, *duanc*, E vs. 10. En *vu* kon licht voor *w* genomen worden.

(§) Daar staat (het geen blijkbaar verkeerd is,)

Becomt ic mi wel,

Dat *ixc nien* (*) gemach [*te*] sien

Cotten dat se mi oꝛlof gheuet.

Dat so mi dit b'voden heuet /

5 Dat es dat ic meest bꝛuchte mi /

Eñ wilf mi setten al an di (†). —

Dit heuet die biscop wel gehoꝛt /

Eñ seit dat goet sijn sine woꝛt /

Eñ troest en bid di goeden rade /

10 Cerst dat hys mach hebben stade /

Dat hi b'werue ombat hi scouwe

Sand' oꝛlof die ioncbꝛoutwe.

Da sprac sijn moeder ou'lanc (§) :

Sone / seit so / heb gꝛoten danc /

15 Dat ghi u wilt te gode heren.

Ac sal u ene list (†) toe leren /

Dat

(*) Daar staet:

Dat ixc met gemach sien.

't Is de zeer gewone verwarring van *m* met *ni*, en deza heeft ook het andere negatief (*ne*) doen uitwerpen, dat hier met het voorgaande saamgetrokken moest zijn.

(†) 't Rijm-zelf toont aan, dat dit de ware lezing is, waarvoor 't pergament *v* heeft.

(§) Daar staet *ou'lanc*, maar zeker is dit een bloot verzuim van het streepjen boven de *o* te zetten; want *overlanc* (en, 't geen het zelfde is, *verlanc*,) is lang daarna. Het kon echter *onlanc* zijn, dat is *spoedig*.

(†) Daar staet *lust*, het geen dikwijls in de HSS met *list* verwisseld is. *List* is kunst, of *kunstig middel*.

Dat ghyse sult mogen sien al naect.
Hier es ene lant'ne / so gemaect
Dat se no wint no wat' ne mach

De volzin eischt hier blijkbaar *bluschen*,
of *doven*, of *dampen*. — Hy bedient zich
ook van die lantaren, als verder bliken zal.

Dus verre de twee eerste Fragmenten, wy ko-
men tot die er naast op volgen.

C.

Dit bevat zijn wederkeeren in Meliores be-
tooverd kasteel met deze zijn moeders toover-
gift, die hy (in het vaste voornemen, van zijne
Geliefde, in weérwil van 'haar volstrekt verbod
en van hare veelvuldige waarschouwingen voor
de vreeslijke gevolgen die uit de overtreding
voort zouden spruiten, te willen zien,) by zich
verborgen hield.

Als hi te eisdotre (*) quam aan 't lant /

Sijn

(*) *Eisdotre* is verbasterd uit den Franschen naam
chedotre, die het betooverd kasteel of wel het landschap
waar het in gelegen was, voerde. 't Is waarschijnlijk
eigenlijk en oorspronkelijk *chef d'ours*, dat is in het
oude Fransch, *hoofd of hoofdplaats der erfsuis*, en dus
kon

Sijn oeg leedbi up dat sant.
 Hi was comen daer bi nachte.
 Sine lanterne die hi da[er]e v[er]achte /
 5 Doerdi so hi v[er]holentic[er]t mochte /
 Daer hi musarde mede sochte.
 Hi boer in dien hoogen casteel.
 Al des hem behoevde een deel /
 Dant hi bin dien palaise echt:
 10 Claer bier / en grote stallercht;
 Caselen gerecht / die rikelic waren;
 Daer up rikelike candelaren /
 Gulbene batē en seluerine;
 Den (*) wensch van v[er]ode en van wine /
 15 En venisoen en alles / genoech.
 Hiertoe hem lettet sijn h[er]te v[er]oech;
 Hine v[er]ant een twint none at:
 Al dat hi pensede was omme dat
 Te doene / dat hem was geraden.

D.

Na het verlies van etlike regels, die zijn te bed gaan, en het nederliggen der schoone naast gift,

kon dit *Eisdotre* wel *cesdoire* moeten zijn, doch dit is van weinig belang. — In het Fransche HSS zijn de namen ook zeer bedorven.

(*) Er staat *dien wensch*, en dit kan geduld worden; doch daar er geen demonstratif in is, is 't waarschijnlijk een mislag des ouden overschrijvers voor *den*.

hem beheld moeten hebben, vervolgt het vierde Fragment aldus:

Talree[r]st [*dat p*]arton[*opeus*] (*) des
 Genoech was seker en gewes /
 Dat so naect was / trat hi van hare
 Croen'toz dat het bleuen ware /
 5 En dochte dat secht getzecket ot /
 Dat sceen an hare witte hut.
 Daer besach hi een stone wijf.
 Hem dochte / da[e]r hi sach hare lijf /
 Dat hi noit [*enich*] (†) creature
 10 Hebben [*en*] sach so stone figure.
 Alse v' gehaent was die ionchzoutwe /
 Der hi bede grote ontzoutwe /
 Besuult so van groten fere.
 Da v'nam wel die ionchere /
 15 Dat hi gedzeuen was te sterne;

• En

(*) De lezing van 't pergament is hier gebrekkig:

Talreeft arto. des.

(†) 't Pergament heeft stellig:

Dat hi noit creature,

maar die de verificatie van dien ouden tijd gewend is, gevoelt dadelijk wat er ontbreekt, en dat ook hier de overschrijvers als op ontelbare plaatsen in de HSS, naar hunne gewoonte van uitlaten of invoegen de lezing bedorven hebben.

En werp van hem die lantene
Tegen dien mur / so dat so crakebe /
En deualse dien (duuel *) diese makebe.
Die byac te stikken en tlicht bedarf.

Zie daar den uitslag van zijn vergriep tegen liefde, eer, en verplichting, waartoe hem de raad van anderen, onder voorwendfel van Gods-dienst, verleidde.

E.

Bitter moest Meliore, zoo dra zy weder tot zich-zelve kwam, uitbarsten over een vergriep, dat haar tot zoo duur een prijs moest komen te staan, als haar eer en achting, en dattevens geheel haar tooverkracht in eens deed verdwijnen, den jongeling voor elks oogen ontdekken, en haar de vrije keuze eens Gemaals ontnemen, die haar hart reeds op hem gevestigd had door wier roekeloosheid zy dus verongelijkt, gehoond, en tot openbare schande gebracht werd. Het eerste en hevigste gedeelte van haar klacht en verwijt

is

(*) Zekerlijk is dit *duvel* hier een invoegfel, niet uit des Dichters pen gevloeid. En mischien werd het eerst op den kant gezet tot verklaring.

is verloren, doch dit Fragment vervolgt die in deze woorden, waarin zy haar eigen geschiedenis aanvangt;

- Nu waendi wijsboem hebben gedaen /
 Heen ghi; [*ic*] (*) salt u doen u'staen.
 Mijn geflacht was al gader
 Hodge / en edel; en mijn vader
 5 Was keiser / die wel begenlike
 Hield te rechte sijn keiserlike.
 Van constantenoble was hi here;
 Ter werelt habbi prijs en ere;
 In menigen lande was hi bekent.
 10 Hi duanc al dat hem was omtzent
 Geseten / herre ofte bi /
 Sonder dien sounten van p'si:
 Want die heuet tgetwete su gzet /
 Datm negen weet sine (+) genvet.
 15 Do ic kintstij en leitel was /
 Was mijn vader seker dar (§) /

In

(*) Achter *ghi* is een open plaats, en de zin eischt onze invulling van *ic*.

(+) Daar staat *sine*. Klaarblijkelijk bedorven.

(§) De *s* in deze twee eindwoorden is geheel uitgewischt, en even zóó de *en* die de twee volgende regels sluit; alleen toonen de open plaatsen daar de sporen of moeten van twee letters.

En wiste wel in waren dingen
Di auguren / Di helscouwingen

Wat haar vader dus voorzag is uitgevallen, maar het moet de rede bevat hebben van de geleerde opvoeding die hy haar gaf, en waarvan 't volgende haar onderwijs zoo in Natuur- en Geneeskunde als in Godgeleerdheid en Tooveery, die men, als zijnde de laatste de kennis van Geesten en het vermogen om zich die te onderwerpen, by één voegde. Ook waren beide eigenlijk Filozofie, gelijk men ze in die dagen beschouwde, en stonden met elkander in het naauwste verband. Die wetenschap der Geestbedwinging was eigenlijk Kabbala.

F.

Zy lei zich dan toe op de Natuur- en Geneeskunde, op dat ik, zegt zy in dit zesde brok:

Weten en onderkennen soude
Bede die hete entie soude.
Al dat m doen mach in sifiken /
Dies ne woudic niemene wiken.
5 So wel v'stondic en v'nam /

Dat

- Dat ic bouen hen allen clari
 Die mine meesters te horen waren /
 Eer ic quam te minen .xij. jaren.
 Da leerdic ban diuiniteit /
 10 Die noch es datre meste wijsheit ;
 Datder wet / en ban der nieuwer.
 Ic waens mijn meester noch neg nieuwer (*):
 Daer na leerdic nigromantie /
 Experimite / en gohelie.
 15 So goeden sin haddiche toe /
 Datf niem sa vele ne conste doe.
 Ware tem dies hem onderwonde /
 En hi ban desen velen conde /

hy schoot echter by my te kort, behoort hief te volgen; doch dit ontbreekt, met het eerste gedeelte der voorbeelden die zy van hare toovery bybrengt en in het volgende brok vervolgt:

G.

Zekerlijk heeft zy hier van het vermogen (dat ook aan Albertus Magnus toegeschreven werd) gesproken, om weder en saizoen te veranderen, en

(*) Van dit *niewer* (dat is, *nergens*) zijn de *s* en *r* niet meer leesbaar.

en dat zy 't op zekeren tijd voor een gezelschap in den Winter zoo zoel maakte als, gelijk dit Fragment zegt,

Of het ware een sametf dach.

[*Optampe*] *velis* (*) dat hoz ons lach (*vervolgt*
27.)

Bedic datter riddren quam /

Al. busent ofte .liij. te samen /

5 Gewapent en gereben wel /

Up ons / die goet warden en snel.

Die bedic bechten onderlinge /

So dat sciene die witte ringe

Scenen van den bloede roet;

10 Entie stozm woxt harde goet /

En stret (+) alse lange alst mi bequam;

En alsic woude ict al denam /

En ded algader te hant te baren.

Do bedic rom audre starren;

15 Bede bzaiken en liene /

En ander diere / start en roene;

Me.

(*) Van deze regel is alleen te lezen:

..... *velis dat vor ons lach.*

De zin toont dat dit *velis*, *velis* moet zijn, en op met een ander substantivum waar *velis* by behoort, voorafgaan.

(+) Men leest *steet*, doch het is zeker dat het het praeteritum van *staan* moet zijn, oudtijds *stoet*.

K

Menich byzefellit hier / menich woym.
Dan bedic bechten enen andren stoym.

Waarschijnlijk een strijd tuschen die wilde dieren of een bloedig jachtgevecht. De wijze van dit alles voor te stellen toont dat zy mer deze fraaiigheden vrij wat op had, doch dat alles was nu voorby, en hiermede begint het laatste dezer brokken,

H,

behelzende een verder vervolg harer rede :

M: priffit dat algader niet /
Widen dat mi dit es gesiet
Dat ic [*des al*] bem (*) worden sonder.
Dar ic bi bede menich wonder.
5 Dat ic met arbeiten hadde geleert /
Dat es mi al bi b onthert.
Er die dagraet sal bliken claer /

Suis

(*) Het pergament is hier bedorven. Men leest:

Dat ic hem vorden sonder.

Vorden komt meer voor, uit *worden* ontstaan, *sonder worden* voor *verliezen* was voorheen zeer gebruikelijk, en werd met een *genitivus rei* geconitruueerd. *Bem* einde-lijk; 't zelfde als *ben* (*sum*) veranderde licht in *hem*.

Suldi wel weten / dat ic waer
 Dicken hebbe geseit hies te horen /
 10 Wijn u sien sal en horen /
 En onse minne bliken sal /
 Die ic bi mire wijsheit hal.
 Vbel sotte vriend / bi mire wit /
 Ic soude kettel ragen dit ;
 15 Mar mi crin[*e*]t ene ander smerte /
 Dat mi sere tozment mijn herte.
 Nu mogedi horen wat moge sijn :
 Mitt' dagraet moreghijn

Ieder ziet dat hier volgen moest de bescha-
 ming die zy in den morgen te wachten had
 van al wat in het nu onttooverd kasteel toe
 zou vloeien, en de noodzakelijkheid van hun
 scheiding, met de onmogelijkheid dat zy hem
 ooit tot Gemaal koos.

Zie daar derhalve de acht Fragmenten, in
 den naauwsten zin van het woord *letterlijk*
 medegedeeld, en waarin men de byzonderheid
 der spelling mag opmerken; voornamelijk in
 de *g* die alleen (doch altijd) voor de enkele of
 dubbele *i* met een *h* versterkt wordt, en ner-
 gens de *e* 't zij verdubbeld, het zij door de *i*
 verlengd. Waardoor men dan *mester* voor *mee-*
ster, *ik lerde*, voor *leerde*, *ded* voor *deed* en

dergelijke, in welke de volkomen breedte kracht en klank dezer vokaal des niet te minder uitgesproken werd, en dus ook gelezen moet worden, als of er *ee* stond. Ik zou hier nog wel iets aan te merken vinden over het onderscheid van den klank tusfchen *e* en *ee*, waaromtrent ook nog niet alles is waargenomen, wat in aanmerking behoorde te komen, doch dit zou my te verr' leiden.

Thands laat ik hier eenige korte Aanmerkingen volgen over eenige woorden en uitdrukkingen van de acht Fragmenten die sommigen daarin zouden mogen belemmeren; maar welke de kundiger overflaan kan.

AANMERKINGEN.

FRAGMENT A.

- vs. 3. *Lien is belijden*, erkennen, biechten.
4. *Castien*, dat is, vermanen, in den toen gebruikelijken zin.
5. *Smekelik*. *Smeeken* was oudtijds en oorspronkelijk *vleien*. 't Beteekent zachte, innemende woorden. *Vlsmen*, zegt men thands.
6. *Gehoorde* is, *er gehoor aan gaf*.
7. *In iemands rade staen*, was zijn raad opvolgen. Men zei ook *in iemands rade blijven*. *Staan* is dikwijls *blijven*. Zie G vs 11.

vs. 8.

vs. 8. *So hoe soet*, dat is, *zoo hoe zoo het* met hem *afloopen* mocht. Pleonasmus, waarvoor wy *hoe het ook* zeggen zouden. *Vergaan* is *afloopen*.

10. *Sijn sin*. Thands zouden wy zeggen: *zijn zinnen* waren aan 't dwalen. Kwajijk. Zie Huydecoper op Melis Stoke in den aanvang.

11. *Quade voere drijven*, is zich *kwalijk* gedragen. *Voere* is van ouds gedrag. *Aufführung* zegt het Hoogduitsch. Het geen Hooft in zijn Gherart van Velzen in navolging van Melis Stoke zegt:

Gy zult na dezen tijd de voere niet meer drijven, is onzin. Doch Melis Stoke-zelf zegt zeer goed:

Ghine zult niet meer DER voere driven;

want DER is daar het artykel niet, maar het demonstrative voornaamwoord *dē* met het accent, 't geen wy nog in *desgelijks*, *dermate*, *derwijze*, *deswegens* en *derhalve* over hebben: en hy zegt inderdaad, DIER *voeren*; te rug ziende op het *hooge sprongen maken*, dat onmiddelijk voorgaat. — Hooft zegt: *Gy zult u niet meer gedragen*; louter onzin. Melis: *Gy zult u zoo niet meer gedragen*; waar gezond verstand in is. Maar in Hoofds tijd kende men de echte taal niet, en hy maakte zich eene taal naar willekeur. — Voor 't overige *voere drijven* en *der voeren drijven* is beide goed. In 't eene geval wordt *drijven* als een verbum activum of transitivum, in 't ander als een verbum neutrum gebruikt, waarvan wel eens nader.

18. *Vruchten* is niet volkomen het zelfde met *vreezen*. Het is *bekommerd zijn* over iets.

19. *Met ere vrouwen* is *met eene*, en verzacht uit *eener*.

FRAGMENT B.

vs. 1. *Becomen is behagen.* Hiervan zijn bekoms eten, dat is, zijn genoeg, behagen, lust.

Sonder is behalven. De Hoogduitschers gebruiken nog *sondern*. Onze Ouden zeiden ook *alsonder*.

2. *Ixe is ic se*, dat is, *ik haar niet zien mag.* *Gemach* is iets sterker dan 't eenvoudige *mag*; wy zeggen *ghands vermag te zien*.

3. *Totten* heeft hier den toon op 'de e en is *tot den*, dat is, *tot dien*. *Dat se* acht ik dat *so* of *dat soe* moest zijn, nu *dat zy* — Zie hiervoor bladz. 99.

5. *Es*, tegenwoordig *is*. Dus ook D 2, *gewes*, nu *gewis*.

6. *Zich aan iemand zetten*, is wat men nu zegt *zich aan iemand houden*, of *op iemand verlaten*. *Al* is *geheellijk*, *volkomen*. *Wils* is *wil des*, dat is, *omtrent die zaak*. Even zoo is *hys* vs. 10, *hy des*.

7. *In dien hoogen casteel*. *Kasteel* werd by de Ouden mannelijk gebruikt.

8. *Sine* wort, verkorting van 't plurale by onze Ouden, als nog in *op de been komen*, *twee jaar*, *drie pond* enz.

9. *Troeft*, in den zin van *vermaant*.

Bid is *beveelt*, gelijk *to bid* nog in 't Engelsch.

10. *Stade hebben* met een genitivus, is *iets machtig zijn*.

11. *Verwerven om dat*: dat is, het daartoe brengen, dat hy ze beschouwe; eigenlijker *trachten*, *loeren*, *pogen*, van *werven*, draaijen. Van *omdat* zie hiervoor, bladz. 63.

vs. 13. *Do* is ons tegenwoordig *doe*, dat is, *toen* 3 maar in den grond het zelfde *da*, waar ons *daar* van is, nog in het Hoogduitsch over.

Onverlauc is *weldra*, kort daarop.

14. *So of soe* is *zy*, illa.

15. *Te gode*, dat is, tot God wenden.

16. *Toe*. Thands zouden wy zeggen, *daar toe*, dat *gy* enz. Maar oudtijds werd dit *toe*, en meer zulke ad-verbia, die wy als postpositieve voorzetsels kunnen aanmerken, absolutè gezegd.

17. *No*, toen' gebruikelijke verkorting van *noch*, dat eigenlijk *ne ook* is, waardoor de verwarring met *noch*, nu *nog* (adhuc), vermijd werd.

FRAGMENT C.

vs. 2. *Ors* weet men (ik vertrouw dit) dat een paard is.

Leeddi is leiddé hy.

3. *Comen*, gekomen. Even zoo D, vs. 4, *bleuen*. Men liet het augment dikwijls in 't participium præteritum weg, terwijl men 't in andere tijdvormen van het werkwoord aannam. Waarvan eiders.

6. *Mufarde*, een foort van *wilen*. Zie mijn Geslachtlijst der Naamwoorden. Daar dé nachtuilen en vliedermulzen de oude hooge burchten zeer ontrusteden, ving men ze in knippen, door middel van kleine hand-lantaarnen, waar zy op toevlogen en dus beklemd werden. Deze regel doet de foort en vorm der lantaarne kennen, die klein was als die men in den vogelknip zettede.

8. *Al des*, enz. dat is, al wat hy eenigzins noodig

K 4

had.

had. *Behoeven* werd impersonaliter met een *dativus personæ* en *genitivus rei* gebruikt. Waarom, zal ik elders uitleggen. Van *des*, zie A vs. 11.

9. *bin*, nu *binnen*. 't Is eigenlijk *be-in*, gelijk *buiten* van *be-uit*, *boven* van *be-hoven*, en *beneden* van *be-nede* is, waarvan *neder* de *comparativus* is.

Echt staat hier in den zin van volkomen; niet van *na*, waar *echter*, naderhand, van is.

10. *Stallecht*, stallicht, is fakkel die men op den grond op een houten voet zettede. In later tijd nog noemde men dit een *knaap*. *Taorts* daartegen is een fakkel die men draagt. — 't Eerste woord is in geen gebruik meer dan voor een *luchtverschijnfel*.

11. *Gerecht*. Aangerecht zeggen wy thands.

Rikelijk is hier geen *adverbium* als in 't tegenwoordig gebruik, maar een *adjectivum*, en beteekent *kostbaar*.

14. *De wensch* van iets, is zoo veel men verlangen kau.

15. *Hiertoe* — *sijn herte droech*. *Trok* zou men thands zeggen; en inderdaad is het hier het zelfde, en niet van *dragen*, maar van *draēn* (waarvan *draad*) dat is trekken. Zie mijn *Geslachtlijst der Naamwoorden*.

17. *Hine* — *none*. Hy *en* dronk noch *en* at, dat is, dronk en at niet. Zie het Eerste stuk in dit III Deel. *Niet een twint* is, volstrekt niet; *geen zier* zeggen wy nu.

FRAGMENT D.

vs. 1. *Talreerst* is het *allereerst*, tot één enkel woord saamgetrokken, als by de Ouden zeer gemeen was, en nog by mijne kindschheid aan 't dagelijksch gesprek eene
zacht-

zachtheid en gladheid gaf, die tegenwoordig verloren is. — *Des* is *daarvan*, de genitivus van het demonstrativum *dé*. Zie boven A vs. 11 en 12. Even zoo is *der*, in D vs. 12, *aan dé*, in het vrouwelijke.

vs. 4. *Tcoevertor*, dat is, het *dek*, de *deken*. 't Is het Fransche *couverture*, of liever half Fransch half Latijn. Men noemde oudtijds ook den omslag om een boek *copertorium*, 't geen in mijn kindschen tijd op de kindercholen in *capitorie* verbasterd was.

5. *Dat lecht*, dat is, *dat licht*, naamlijk de *lansaren*. — *Getrecket*, nu *getrokken*.

6. *Dat scheen aan*, is: op haar blanken huid. Maar huid wordt hier vrouwelijk gebruikt, als voorheen meest gewoonlijk.

7. *Een schone wijf*, en

8. *Hare lijf*. Dus schreef men in de 13de en 14de eeuw. Alle woorden gingen eigenlijk op *e* uit, en de afkorting van een adjectif werd door geen geslacht beflemd, maar alleen door een gevoel van welluidendheid, en dit vorderde dat men by een éénsylbig substantivum geen éénsylbig adjectif stelde.

11. *Aise*, *tate*, en dergelijke eindiging op *e* in woorden die wy altijd op den konzontant doen eindigen, vertrouw ik genoeg bekend.

Gehoend, beschaamd en beleedigd.

13. *Besualt* of *bezualt*, dat is, *bezweem*, præteritum van *bezwelen*. Even zoo heeft van Velthem en anderen, *versuolt* of *verswalt*. *Zwelen* is eigenlijk omslaan, omkeeren, en dus, als verbum neutrum, meer dan *onshutst* of *geschokt* worden. In minder zin zegt men *bevāngen*. *Sere* is pijn, verdriet, enz.

vs. 15. *Te scerne gedreven* is bedrogen, te loor gebied, of te schande gebracht, naar de verschillende kracht of nadruk van 't woord. *Scherne* is eigenlijk *spot*. Doch het was hier meer dan ten spot worden.

16. *Warp*, praeteritum van *worpen*. Nu *wierp*.

17. *Mur*, dat is, *muur*; de vokalen hier niet verdubbeld wordende.

18. *En bevalse*, dat is, wenschte ze naar den duivel. Maar dit woord is zeker van later hand, daar het het vers ten oenenmaal breekt. Hoe later HSS hoe meer de verzen mishandeld zijn.

19. *Te sliken. Aan stukken*, zeggen wy thands. Het een en ander beteekent even zeer: *tot stukken*. — 't Licht *bedarf* is, ging uit, verging.

FRAGMENT E.

vs. 1. *Wijfdom*. Nu *wijsheid*, schoon men niet zegt *wijsheid* DOEN, maar wel *dwaasheid*.

5. *Degenlike* is heldhaftig van *degen*, held.

6. *Costentenable*, voor *konstantinopole*. Wellicht is er slechts het verzuim van een streepjen boven de *o*. Immers de uitgang *noble* was in dien naam zoo gemeen, dat men in dien tijd den naam van *nobilis* afleidde, als beteekenende den edelen *konstantijn*.

12. *Sonder*. Zie boven, B vs. 1.

14. *Stnē genoot*, dat is, *zijn gelijke*.

16. *Das*, daarvan. 't Is de genitivus van *dat* in 't onzijdige, gelijk *des* en *der* van *de* in het mannelijk en vrouwelijk.

17. *In waren dinghen*, is in waarheid.

F.

FRAGMENT F.

vs. 2 *Hete*. Tegenwoordig zeggen wy kwalijk *hete* en *hitte*; 't is *heette* van *heet*, gelijk *grootte* van *groot*, en *breedte* van *breed*. — *Entie* is *ende die*, en *bede* is *beide*, dat eigenlijk *beede* is, saamgetrokken uit *be-eede*, dat is adverbialiter, in verbond, en dus verbonden.

3. *Fisken*, versta Geneeskunst, by de Engelschen nog *physick*. Deze behoorde in de middeleeuwen eenigermaate tot de opvoeding eener edele vrouwe.

4. *Dies*, de genitivus van *die* (waarvoor wy nu, schoon kwalijk, *diens* zeggen;) en deze genitivus bekleedt hier, als in de oude talen niet vreemd is, de plaats van den ablativus. Het beteekent derhalve *daarin*.

5. *Verfond* en *vernam*, is *leerde*. *Vernemen* is *overnemen*, 't geen iemand ons voordraagt.

6. *Clam* imperfectum, als *wan*, *sprang* of *spranc*, *dwang*, *vand* enz. welke alle men thands met *o* schrijft en uitspreekt.

9. *Divinitet*, dat is, Godgeleerdheid, als toen ook in 't Fransch en nu nog in 't Engelsch, *Divinité*, *Divinity*.

11. *Van der wet* en *van der nieuwer*. Tegenstelling van de *Mozaische*, die men blootelijk *de wet* plach te noemen, en het *Euangelie*, de nieuwe wet genoemd. De Theologie wordt door den schrijver met deze woorden verdeeld in onderscheiding van 't Oude en Nieuwe Verbond. Beide *Wet* en *Verbond* werden door hetzelfde woord *ee* beteekend.

13. *Nigromantie*. Men moet niet denken dat hierdoor *verstaan* werd, 't geen de later tijd aan dit woord hechte. De
NI-

Nigromantie was de kunst of wetenschap van de aard-, water-, vuur- of luchtgeesten te dwingen en, door middel van de heerschappy over hen, wonderen te doen; en zy bestond in heilige gebeden, met vasten, onthouding, en zelfkastijding gepaard, ceremonien, bezweeringen in den naam des Almachtigen, en geheimzinnige cyfers en woorden, waarmede die Geesten, door de Goddelijke kracht, onwederstanelijk gebracht werden tot een sidderend uitvoeren van 't geen men hun opleidde. Men zie by voorbeeld de eenmaal beroemde *Clavicula Salomonis*, waarvan echter de afschriften, zoo vele my ooit onder 't oog kwamen, deels onverstaanbaar, deels op een belachelijke wijze bedorven zijn; en eenige oude Kabalistische schriften, waartoe men ook sommige Alchymistische brengen mag, die niet alleen by bloote Natuurkrachten bepaald blijven. — Zoo onbetamelijk nu, zoo onredelijk en dwaas, deze aanmatiging was, was zy toch eigenlijk het tegenstelde van het geen naderhand onder dien naam ging, en een werking door middel van den boozen geest was, uit kracht van een wederzijdsche verbindtenis met hem aangegaan, waarby God en Verlosfer verzaakt werden. — In de eerste vielen de heiligste mannen uit eene welgemeende Dweepery, en zy werd algemeen hooggeschat; maar de laatste was de verfoeing van elk eerlijk hart. — Meliore kan zich dus, behoudens alle onschuld en innerlijke en uiterlijke Godsdienst, op de Toovery toelleggen en die oefenen; maar het zoo zorgvuldig verborgen houden van haar gedaante, maakte haar van de laatste soort van Toovery verdacht, doordien er geloofd werd dat iemand by de overgift aan den Duivel, zijn merk in het lichaam ontving, 't geen het van het grootste belang was te verbergen, en hem somtijds aan voorhoofd of leden geweldig misvormde.

17. *Zich EENER ZAAK onderwinden* zei men in den genitivus, welke naamval veelal by ons de plaats van den ablativus der Latijnen houdt, die by ons geheel ontbreekt, gelijk mijne Spraakkunst bewijzen zal.

FRAGMENT G.

vs. 1. *Een somers dach. Somers* in genitivo.

3. *Dedic* (deed ik) is hier, *maakte ik*. Doen en maken was zelfs by de Hollandfche schrijvers van dien tijd niet juist onderscheiden; en immers onderscheiden wy *doen* en *laten* nog niet in veel opzichten. Ook vloeien de *notiones* van deze drie woorden meer in elkander over, dan men geloofst.

4. *Tweeduizend ofte drie*. Nu zouden wy omgekeerd zeggen *twee- of drieduizend*; maar de eerste constructie is in den geest der Ouden, die ook zeiden *een oud man ende grijs*, voor *oud en grijs man*.

5. *Gereden* is 't præteritum van *rijden* als verbum neutrum. Even zoo zeggen wy nog: Hy kwam *gereden*, *was gewandeld*; en zelfs is ons *dronken zijn* niet anders dan *gedronken zijn*, waarvoor men nu *bedronken* zegt, als verbum reciprocum. Deze stof is nog geheel onbewerkt, en ik hoop haar eenmaal tot in den grond te ontwikkelen.

6. *Up ors*. In deze uitdrukking neemt *ors* geen meêrvoud aan; even zoo is 't met *op wagen*. 't Is dat deze naamwoorden dan *collectivè* genomen worden. Doch dit neemt niet weg, dat men de relativen en attributen die er op slaan, in het meêrvoudige stelt. Even zoo zegt men: *Dit volk verried hun Hoofd, en bekochten dit duur*, fchoon men 't nu om den zoogenaamden Geleerden geen
aan-

aanfoot te geven, vermijden zou; of *dat volk, die vreemde delingen waren, van wijd en zijd saamgeraapt*. In onze Taal heerscht een Logische constructie, die de denkbeelden meer dan de woorden in acht neemt. Zie Aanteekening *a* en meer plaatsen in mijne *Verhandeling over de Geslachten*.

vs. 8. *Sciēre* (schier) is spoedig, of, 't geen van den zelfden oorsprong is, *schtelijk*.

Die witte ringen. De blinkende randen der wapenen. Blank zegt men thands in dien zin.

11. *Alse* — *als*, staat tegen elkander als *hoe* en *hoe*, *zoo* en *zoo*, in *hoe langer hoe meer*, *zoo eer zoo beter*. Men zegt thands, *zoo lang als 't my lustte*, en in navolging daarvan zegt men thands ook *hoe langer zoo meer*, en *hoe eer zoo beter*, 't geen eene bloote pedantery is; nooit algemeen aangenomen. Even zoo stelden onze Ouden *no* en *no*, naderhand *no* en *noch* tegen één, en wy zeggen *noch vleesch noch visch*, 't geen zekerlijk het minst goed, doch voorlang reeds *geanoniseerd* is.

12. *Benam*, absolutè. Nu zou het een *dativus personæ cui adimitur* behoeven. Maar het is, dus gebruikt, *wegnam* in vago.

13. *Te varen* is *vervaren*, verdwijnen, vergaan. Zie Huydecoper op Melis Stoke van dit *te*.

17. *Worm* is hier, als meer by onze Ouden, *slang*.

FRAGMENT H.

vs. 1. *Nu prific*, dat is, *nu stel ik daar geene waarde meer in*.

2. *Biden* is *omdat* of *dewijl*. 't Is het zelfde als het re-

redengevende *bidien*, waarvoor wy nu *nadien* zeggen. Zie boven A vs. 11, 12 en hier voor bladz. 55.

3. *Sonder worden*. Zie hiervoor bladz. 146 in de Aanteekening aan den voet.

6. *Ontkert*. Iemands iets *ontkeeren* is afnemen, doen verliezen, ook onderscheppen. Het Hoogduitsch zegt dus *entwenden*.

8. *Dagraet*. En waarom niet *dachraet*? Omdat het niet *dag-raad* maar *dage-gerade* is dat tot één getrokken wordt, waarom 't woord ook eigenlijk vrouwelijk is.

12. *Hal* praeteritum van *heelen*, verbergen. — *Mire* is *mijner*; *by* werd met den naamval geconstrueerd die wy den derden noemen. De Hoogduitschers doen nog zoo. — Moonen verwijt onzen Bijbelvertalers dat zy de voorzetsels *de naamwoorden in den derden naamval beheerschen* doen. Hy heeft ongelijk, en in mijn Spraak-kunst zal men boven en behalven het op zich-zelf zeer voldingend antwoord van Verwer op dezen gril, nog nader zien, waarom.

15. *Crinct* is ons *krenkt*, en in beteekenis byna 't zelfde als *torment* van de volgende regel. Men zei *tormenten* en niet als thands *tormenteeren*.

17. *Wat moge sijn*, is *wat het moge zijn*. *Wat* is hier uit *wat het* saamgetrokken.

V A N

N O Y D E K I N.

Gaf ik in het zelfde Eerste Deel dezes Werks eenige weinige regels op van een by ons nog geheel onbekenden Dichter der Veertiende eeuw, hier mag het my gebeuren, iets meer te doen. Het was toen, Hendrik van Aken, van wien ik iets uit den Leekenspiegel aanvoerde, dat zich by eene eenvoudige spreuk bepaalde. 't Geen ik thands aanbiede, is iets meer en van eenen Dichter, aan wiens naam en leeftijd men ten minste reeds eenige kennis heeft, of schoon ik niet weet dat ergens eenige regel van hem gezien is. Het is een Dichter, welken men om de melding door Maerlant van hem gemaakt, zoo wel als uit anderen hoofde, gerechtigd is nog vrij ouder te achten dan dezen Vader der Nederlandsche Poezy, gelijk hy in den Leekenspiegel (niet als ware hy de eerste in tijd geweest, maar als wegwijzer en voorganger in den goeden smaak van stijl en van versificatie) genoemd wordt en daarvoor ook zoo algemeen erkend en gehouden is, dat men by de meesten
der

der oude Schrijveren verzen van hem overgenomen vindt, zoo als zelfs het geval is by onzen Hollandschen Melis Stoke. Het is NOYDEKIN of NOYDEKIJN, van wien ik hier spreke, of, zoo men zijn naam ook geschreven vindt, NOEDERIN, (wy zouden 't thands *Noodeken* schrijven,) een Zede- en Fabeldichter, van wien onze altijd werkzame en alles doorsnuffelende Van Wijn in zijne Avondstonden (*) slechts opteekent, dat hem buiten Maerlants zeer loffelijke melding, aldaar aangevoerd, even min als van Calstaff (een ander Ezopisch Fabeldichter,) door Maerlant met Noydekin samengenoomd, geenerhande berichten zijn voorgekomen. De Heer Clignett heeft de zelfde plaats met Van Wijn aangehaald (†), en het is derhalve onnoodig haar op nieuw uit te schrijven. Zy staat in het I. Deel van den Spieghel Historiael, bladz. 176 en 177.

Zie hier dan eenige verzen van hem, op drie verschillende plaatsen van een oud pergamenten Handschrift in het zoogenoemde folio-formaat, in de Koninklijke Boekery te 's Gravenhage, by wege van aanhaling bewaard gebleven.

Al-

(*) Bladz. 263.

(†) In zijne *Bydragen*. Voorbericht, bladz. viii — xj

L

Alle drie zijn zy uittreksels die zekerlijk of tot de toepassing eener Fabel behooren, of wel, het slot uitmaken van eenige Zedelijke rede. Ik zal hier het grootste en aanmerkelijkste voor doen gaan, alhoewel 't in het HS het laatst, en eerst dicht aan het einde voorkomt; daar het meer dan de andere geschikt is om van den Schrijver een denkbeeld te geven. De inhoud zelf, even zoo wel als de taal en uitdrukking, betoont zekerlijk niet van lateren leeftijd te kunnen zijn dan de dagen van onzen voortreffelijken Koning Willem die tegen de Friezen bleef, (maar veel eerder van nog vroeger); toen de echte rechtschapen geest van Ridderchap, heldenmoed, en gevoel voor alles wat groot en edel was, tevens met diepen en innigen eerbied voor de Schoone kunne, het hart van de Dichters en Schrijvers vervulde, met geringschatting van den rijkdom en overvloed, die by een zoo bloeiende welvaart als onder den Vierden Floris in 't toen zoo gelukkige Holland gezeteld was, niet kon nalaten by den grooten hoop reeds met deze verheven en Ridderlijke deugden te worstelen.

Dit Eerste stuk is zeer blijkbaar niet dan eene voortzetting; immers de aanvang ontbreekt er aan.

Doch

Doch het bevat eene vergelijking tusſchen den MOED en het GOED, of (met andere woordeſen) den *rijkdom*. Ik moet hier voorbygaande aanmerken, dat door Moed hier niet de eigenlijke dapperheid, onverſchrokkenheid, of ſtrijdbaarheid in het afgetrokkene, te verſtaan is; maar die volkomen Ridderlijke geſteldheid van hart, die aan God en plicht gehecht, en van eer en liefdegevoel blakende, zich met welluſt en drift aan de beſcherming van recht en zwakheid tegen overmacht en geweld toewijdde en daar bloed en leven voor veil had. En wier grootsch en begeerlijk loon in geen laffe lof- en lijkredenen, tomben of graffchriften, als gelijken van allerlei foort hun gelijken thands toebrengen of oprichten, beſtond; maar in de waarachtige eer, het innig gevoel van een hart, ten hemel geſtemd, het geen de eigenaartige vergelding des rechtſchapeſen mans is, en daarby de achting en tederheid van 't zachte en zuivere hart der toen nog niet van haar aart en beſtemming verbasterde Kunne.

Boven aan deze aanhaling ſtaat in 't Handschrift :

Noydekin ſeyt :

L 2

230

- Bonen der naturen leere
 Can MOED megster sijn en heere /
 Daer men bangen sal ant swert.
- 71 Moet is een geweldich baet (*)
 5 Des lijfs / der herte (†) / en sinne.
 Moet is die [aller§] hoehste gaet
 Die ran (†) geleyften vrouwe minne.
 In regne moede d' woent inne
 Der manne hoehste toeberlaet.
- 10 91 Scemte woent in hogē moede;
 Scemte in moede / dat§ warachtich.
 Scemte is alles wandel§ hoede.
 Daer scemte in moede is woenachtich /
 Daer is moet in eeren machtich.
- 15 Nu hoert .j. wond' da da GHOEDE;
- 71 Doch

(*) Het geheele beloop van dit stuk toont dat het uit *coupletten* (gelijk men thands spreekt) van 6 verzen in twee rijmklanken, bestaat. Dit gaat tot de laatste vier regels door, die achter-aan sluiten. Gelijk er derhalve overal by den aanvang van elk dier coupletten teekens staan, moet er ook voor deze vierde regel een staan; en de voorgaande drie zijn te houden voor de laatste helft van een vroeger couplet.

(†) In 't HS staat *hertz*, gelijk ook beneden, vs. 78.

(§) Dit woord ontbreekt in het HS; doch de bloote lezing toont, dat het vers het vordert.

(‡) 't HS heeft *chan*.

- ¶ Doch wil sijn viden moede bliuē:
Moet en machmē niet ontberē
En tgoet wil megst' sijn bescreuen (*);
Moet [en] wille hem des b'wēren:
- 20 Een regne moet al sijn begeren
Is eere en gōnst van regne wīuen (†).
- ¶ Wie van wandelē is behoet/
Ende berleent is vā hem beghen
Die is villich haech gemoet.
- 25 Kersten / soeden / en heghen
Sullen hem sijn eere bereghen.
Wie snode dat hi si gegoet /
- ¶ Die mē hint in moeden regne.
Daermē hoert sijn wesenē grunde /
- 30 Ende van die (werde) v'zouw regne
Mit haren liefliken munde
Sin[e] lof mit gōnste kunde /
Hem ich d' eere werdich megne.
- ¶ Och / hoe mach tgoet so node bi
- 35 Zulke moede sijn gestadich (§)!
Eeren w'dich / wandelē v'zij /
Regne / moedich / en wael dadich!
Die moet is ghoede tōgenadich;
Tgoet wil dat mē gierich si.

¶ Moet

(*) 't HS heeft *bescreuen*.

(†) *Viven* heeft het HS. Kennelijke misflag.

(§) *Gestadech* heeft het HS. Ouder, en dus beter,
maar overal elders leest men hier de *i* in dezen uitgang.

- 40 ¶ Moet wil hebben hzen moeghen/
 Ende nemen alder eerē waer (*);
 So wil tgoet.... (†) siin verhoeghen/
 Naantoe behoet/ en datme spaer.
 De moet wil hier/ tgoet wil daer;
- 45 ¶ Om desen rijch sal mensich soeghen (§).
 ¶ Maer daer si twee ont'hoeghen/
 Goet en maet/ ic wilt bewisen/
 Hi si jont of aut van dage/
 Siin lof sal in ere risen.
- 50 ¶ Dit rechte mach me' wal[e] pisen/
 Ende alden goede wa[e]l behagen.
- ¶ Hi staet oec in der zele' hzieue/
 Die men bi goede medich ziet.
 Wie [so †] dat dit wad' (**) hzieue/
 55 ¶ Ic hilden daer hoer minon tijt/
 Dat hi hzoeghe t' eeren tijt/
 Ende ten hzoutwen cranhen lieue.
- ¶ Maer

(*) Het HS heeft *wan*, waarvan de misflag door 't rijm - zelf verraden wordt.

(†) Schoon hier in dit Handschrift geen tuschenstand is, blijkt het echter uit den val van het vers, die in dit geheele stuk zeer woelbaar is, dat er iets ontbreekt.

(§) Deze twee laatste regels staan in 't HS in omgekeerde orde. De orde der rijmklanken in ieder zestal, toont dit.

(†) *Wie so* is een gewone uitdrukking by de Ouden, en wordt volstrekt vereischt, daar de regel zonder dit *so* onvolkomen is.

(**) 't HS heeft *wad'*, zichtbare schrijffoel.

- ¶ Maer sich goet en moet b'drecht /
 Dan recht men hē bozdelē gan ;
 60 Hine is niet boet niet wedersegt /
 Of hi die waerheyt m'hen ran.
 Dan clypen godde muedich ma /
 Dats een last die ze'e weecht (*).
 ¶ Doch wijsicken ongehaent /
 65 Wi gerechtē onderscegde /
 Die noch lijf noch goet en scaent /
 Hine byent in liden dese neyde /
 Om gonst / om lieflich oghē weyde.
 Ach meyn / diemē na dienste went.
 70 ¶ Ic spreke noch / en heb gesacht (†) /
 Dat byoutwē maues moet berclaren.
 Haer edel gonst heeft des die macht /
 Dat si verlichten mach den swerē.
 Een muedich man diē byoutwē warē /
 75 Heeft sinē moet te bozdel byacht.
 ¶ Het is een on'vloedich last.
 Een repne moet die eren gheert /
 Wie daer an best sijn herte vast /
 Des sal hi seker sijn gheweert.
 Tūt den tūt.

Het

(*) Eigenlijk staat er *weccht*.

(†) Het HS heeft *geseyt*, 't geen het rijm wederstreeft, en even zoo is 't in het Derde stuk, vs. 5. Het teeken der afdeeling staat hier in 't HS voor de volgende regel eerst.

L 4

Het tweede stuk, dat op fol. 6 van het Handschrift gevonden wordt, is dus:

Dit seyt Noydekin :

Et is byou eeren wol geuallen ;
Si mach byou[we] sijn van allen /
Beide in denken vnd in werken:
Dat machmē alle dage merken.
5 Wat in den lande nu ghesiet /
Dan telt men t'eren niet.
Tiegē / byiegē / acht'spake /
Stelen / rouē / byede byake /
Dat's algader woorden e'e.
10 O wach hubē vnd jm'me'e !

Het Derde, op fol. 55 te vinden, is 't volgende, en maakt een beter geheel uit. Het draagt aan het hoofd de woorden:

Noydekin zeyt dit :

Gonst is alre gauē groet /
Want si en heeft genē genoet.

Met

- Met gonsten namic eene hōne
Dyl liever dan des Kēfers rone.
5 Ist als ons dese wise sent /
Die menēge is die alle dinc weecht.
Die menēge is in alle werken
Bouen alle dinc te merken.
Meyninge diemen vinnē dzeecht.
10 Dat is die alle werke weecht.
Nader meyninghē is te wegen /
Hoe dat alle dinc is gelegen.
Wi is ontferker wat ghi doet:
Want h meynige die is goet.
explicit.

A A N M E R K I N G E N .

vs. 2. MOED. Onderscheiding van dit woord dat het geheele onderwerp van dit stuk maakt, heb ik op de eerste plaats waar het voorkwam, nuttig geacht, op dat het, met de *r* geschreven zijnde als de aaloude spelling met zich brengt, niet door de ongewoonheid voor een persoonlijk werkwoord gehouden mocht worden. Vorders wordt het HS nauwkeurig gevolgd.

3. *Aan 't sweert vangen*, is het zwaard aanvatten. *Vangen* en *vatten* heeft de zelfde beteekenis, alleen heeft *vangen* iets duurzamers.

4. *Vaet* is *receptaculum*. 't Is het zelfde woord als *vat*, dat, gelijk Kiliaan zeer wel zegt, van een hoogst algemeene (en daardoor ook waggelende) beteekenis is. De zin, de *moed* omvat alles; lijf, hart, en zin (dat is, ziel of gemoed) vereenigt er

zich in. — *Herse* of *hart* wordt hier nog vrouwelijk gebruikt, als in de hooger oudheid algemeen.

6, 7. *Graet* is hier *duifer*. *Geleyffen* is *verschaffen*, opleveren. 't is twijfelachtig wat hier zij, 't geen oplevert of verschaft, en wat het geen opgeleverd wordt. Wellicht moet in regel 6, die, zoo 't HS haar geeft, te kort is, gelezen worden :

Moet is der deuchden hoechste graet. —

Immers dat *rechtschapen* moed het *uitwerkfel* is, en het meest uitschitterend *uitwerkfel*, der *liefde*, zal wel niemand betwisten die voor beide vatbaar is.

10. *Scemte*, dat is, *schaame*. Men versta *eerbaarheid*, en ontzach voor zich-zelven.

12. *Alles wandels*. Oude vorm van genitivus die aan het adjectivum zoo wel als het zelfstandige waar het by staat, de *s* toevoegt. — *Wandelen* is hier *wankelen*, en *wandel*, onstandvastigheid; *hoede* is behoedfel voor iets.

14. *In eeren machtig*. Dat is, *rijk in eer*.

15. GOEDE. Dit, als het tweede onderwerp van het stuk, heb ik desgelijks tot verhoeding van misverstand, door de letterfoort onderscheiden.

16. Dit vers is my onverstaanbaar zoo het daar staat. Met de minste verandering zou men lezen mogen.

Doch wils sijn biden moede bliuen.

Dat is: Hoort nu — van 't Goed, maar houdt u *deugdelijk* aan den moed.

18. *Bescriuen* of *beschreven* ('t geen op beide wijzen goed is, maar op *bliuen* en *wiuen* rijmen moet,) heeft hier een byzonderen zin. *Meester beschreven sijn*, is, daarvoor erkend, in dat recht gewestigd zijn. Zoo, zei men

men oudtijds: *Daar heb ik brieven van*, voor, dat komt my toe. En zoo is nog de *oudste brieven hebben* een spreekwijs, voor de oudste rechten.

vs. 19. Het negatief is hier noodig. Het is de modus potentialis of hypotheticus: *Indien de moed dit niet beletten wil. Hem des verweren*, is, *dat afweeren*, uitgedrukt door het verbum reciprocum *zich verweeren* met den genitivus rei.

20. *Een reyne moet SIIN begeeren*, is, *het begeeren VAN een reynen moet*. Anglicismus, aan onze taal niet vreemd.

22. *Wandels behoet*, dat is, voor onstandvastigheid bewaard. Zie vs. 12. Dus vs. 36 *wandels vrij*.

23. *Verleent* is begiftigd, begaafd. *Præditus*.

24. *Hoog gemoed*, fier.

27. *Snode* is slecht, gering; doch *wi* is 't Hoogduitse *wie* voor *hoe*.

29. *Sijns wesens grunde*. Den grond van zijn *gedrag*. Even zoo zegt men thands iemands *bestaan* voor *gedrag*.

30. Het woord *werde* is zekerlijk te veel in deze regel.

32. *Kunde* is *verkonden*. De *n* der infinitiven en pluralen werd by de Ouden dikwijls nagelaten in gevalle van rijm; en zelfs buiten dien. Ook werd zy in de uitspraak naauwlijks gehoord. *Sine lof* eischt de welluidendheid en stemt beter met de Oudheid, dan *fin* als in 't H.S. Men zou anders *love* dienen te lezen.

33. *Ich* voor *te* verraadt den Hooglander die 't stuk waar 't in of uit overgenomen is, geschreven heeft. Even zoo

36. *Wael dadich*. *Wael* is oud voor *wel*, en eigenlijk *wale*, als beneden, vs. 50.

vs. 38. *Ongnadich*, is eigenlijk *verwijderd van iets*. De oorsprong des woords is in *na*. *Genade* is *toenadering*.

40. De spreekwijze, *vrijen morgen hebben*, beteekende van ouds, onbelemmerd zijn, de handen ruim of vrij hebben, als wy nu zeggen.

41. *Waarnemen* is hier betrachten, en regeerde van ouds een genitivus.

42. *So* wordt hier (als meer) in tegenstelling gebruikt.

43. *Behoet*. In acht genomen, bewaard.

45. *Sorgen*, verlegen zijn.

46. Dat is: Daar zy beide malkander verdragen. Van dit *onder* in de samenstelling met werkwoorden zie Huydecoper op Melis Stoke. 't Is ons *onderling*. De zin is: daar beide by iemand vereenigd zijn, rijkdom en braafheid.

50. *Men* is *men hem* te samen getrokken.

51. Wellicht is dit vers ook bedorven: de zin vordert dat men er *hy* by versta. Leze men *Enti den goeden*.

53. *In* iemands *brief staan*, was in zijn gunst. Groote heeren en Vorsten namen tot getuigen in hunne brieven hunne beste en begunstigde leen- of dienstmannen.

54. *Wederdriven* is wederstreven.

55. *Ik hielden* is, ik hield hem daarvoor. *Minen tijt* is mijn leven lang.

56. *Ter eeren* is tegen of op *de eer* nijdig zijn, en even zoo *ten vrouwen*, aan de vrouwen. Het is: de *eer niet toedragen* en den vrouwen *zwakke* of liever *weinig liefde*.

58. *Verdreecht* is verdraagt, vereenigt; en dit rijmt met *segt* en *weecht*. Het is dat men zoo wel *segt* als *seg-*

fegget zei, en dus ook *seecht* uitspraak. De dubbele *e* en dubbele *a* verwisselen en rijmen ook op elkander door 't gering verschil dat er in de uitspraak was. Dus lezen wy *seemte* vs. 10 *schemte* geschreven. Dus in het Derde brok vs. 9, *dreecht*, dat is, *draagt*, rijmende op *weecht*.

64. *Wijficken* is *wijs ik hem*, tot één woord saamgetrokken.

67. *Hine* is *hy en*. De zin is: die zijn leven en goed niet ontziet in gevaar te stellen. Zie hiervoor.

71. *Verclaren* is hier: op doen vlammen.

74. *Waren* is waarnemen in den zin van, het oog op vestigen.

75. *Bracht* is *gebracht*. Zie Fragment C van den Parthenopeus vs. 3. *Te vordel brengen* is voortzetten, uittrekken, vergrooten, verheffen.

76. Zekerlijk is hier eene geweldige mistelling. — Ik onderstel de onbedorven lezing te zijn:

Goet is een overvloedig last;

en de zin van 't geen volgt: *Een reine moed die eer lief heeft*, (absolutè, als zeer gewoon is by de Ouden), *wie daar zijn hart aan verknocht, die zal zeker des* (dat is, daarom, deswegens,) *hoog geschat worden.*—*Gheert* is *begeert*. Even zoo zei men *hagen* voor *behagen*, zoo ook *driegen* voor *bedriegen*, als in 't tweede Fragment vs. 7. *Gheweert* is *waard gehouden*, van *gewaarden*, waaruit wy *gewaardigen* hebben.

In het Tweede brok is *vnd* in vs. 3 en 10 Hoogduitsch, doch *dan* in vs. 6 is *dat en*. En

Wat het Derde betreft. In vs. 1 is *alre gaven groet een* oude comparativus, of vergelijking, *grooter dan alle*
ga-

gaven, 't geen ik by nader gelegenheid met den geheel-
len samenhang van de zoogenoemde *motio* der verge-
lijkiingsgraden in de adjectiven, in den grond verklaren
zal. De lezing is hier echt, 't zij men *groot* of *groeter*
leest.

2. Van *genoot* zie hierboven, Fragment E vs. 14.

13. *Ontfenclic* is *aangenaam*. Het eene dezer woorden
is, *te ontfangen*; het andere, *aangenomen* of *aannemelijk*.
Dat de *e* voor de liquidæ voordezen als *a* klonk, weet
(hoop ik) ieder.

Voor het overige ziet men hoe heerlijk in deze uit-
trekfels de spelling van vroeger met die van latertijd ver-
ward is. In ieder HS dat ons voorkomt vindt men spo-
ren van zulke vermenging wanneer de Overschrijver zijn
ouder HS getrouw willende volgen, zich tusfchen beide
vergeet; doch de meesten van die schreven over in de
spelling van hun tijd, ja veranderden zelfs woorden en
rijmen die verouderd waren. In deze Uittrekfels is die
verwarring geweldig. Het eenige woord *meeninge* staat in
het laatste brok op vier verschillende wijzen geschreven.
De Hoogduitsche woorden van *hertz*, *wie*, *ich*, *wad*,
zijn ook zekerlijk niet van Noydekin, maar uit een
Boventhijnschen afschrijver van 't Handschrift, waaruk zy
in dat waarin ons deze stukken bewaard bleven, voort
zijn gevloeid.

AAN.

A A N H A N G S E L
TOT HET STUK DER
BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

A A N H A N G S E L

T O T H E T

S T U K

D E R

BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

Wy hebben in de verklaring van de zoögenaamde Betrekkelijke voornaamwoorden den zeer waarachtigen en ophelderenden grond van Scaliger aangenomen; dat er naamlijk een Koppelwoord met een Voornaamwoord in samen-vloeit. Doch veellicht is er iemand onder mijn Lezers die dieper wil gaan, en voor dien hebben wy nog iets meer te zeggen.

Men merke op, dat gelijk het *we* en *que* verbindend en te rug ziende op het reeds genoemde is, het even zoo vragende is. Willen wy derhalve tot den oorsprong der zaak door-

M

drit-

dringen, daar moet een beginsel zijn, dat tot redengeving toegepast, in zijnen omvang en toepasselijkheid EN de *verbinding*, EN het te rug zien, EN het vragen tevens omgrijpt en in eene natuurlijke aanwending van 't fysike vermogen des spraaktuigs tot uitdrukking dezer verschillende wijzigingen van eene rede bestaat. Wie lust heeft, my in deze, niet zeer moeielijke, maar zekerlijk ongewone nasporing te volgen, hy geve zich eenige oogeblikken aan deze mijne leiding over.

Drie wijzigingen merkten wy op, waarom 't hier te doen is, en wy stelden ze voor in die orde, welke, na de gewone Grammaticale wijze van denken, de natuurlijke te rekenen is. Doch de Natuur is ouder dan alle kunststelsel of *factice* wijze van inzien, uit eene aangenomen wijze van denken of beschouwen ontsproten. Beschouwen wy het *phenomenon* op zich-zelf en dan zal zich alles gereedlijk ontwikkelen.

Wat doet de mond, wanneer wy met de volste en krachtigste inspanning *we* zeggen? Want het is de verzachte, beschaafde, en zich verbergende uitspraak niet, zoodanig als die
thands

thands in de fatsoenlijke (of liever ontfatsoeneerde en de Natuur in alles verdringende) samenleving bestaat; het is die niet, waarin wy de natuurlijke toepassing, of liever, den kreeter der Natuur-zelve herkennen kunnen. Het is tot de oorspronkelijke, in ons oog plumpe, en in zekeren zin geweldige uitbrenging der klanken die tot woorden geworden zijn, dat wy weer moeten keeren.

Wat doet dus de mond (vraag ik) wanneer *ay*, niet met de lippen afzonderlijk als wy Hollanders thands, niet met de kaken gelijk de Engelschen in hun *water* en *waiter*, niet met de keelbeklemming gelijk deze zelfde Engelschen in hun *who* en *why*, maar met inspanning van alle de spraakdeelen teffens, het krachtige *w* uitbrengen, dat voor oog en oor doorklinkt; wat geluid brengt die vereeniging van krachten, op den uitgaanden, den uitschietenden adem te weeg? — Geene andere dan fluitend. De verwijderde uitspanning van het achterste der kaken ter plaatse van de weërszijdsche kantige hoeken van het onderkaakbeen, doet den mond, die zich anders by het vormen onzer tegenwoordige *w* verbreedt, samentrekken en ronden, met spanning van den ronden mond-

M 2

spier,

spier, en vooruitsteking der lippen, die dus een gespannen rand of boord voor den adem vormen; welke uit de borst in de holle bolronde des monds gedreven, door de elliptische gestaltenis dezer rondte, waarvan de keel (*) als den eenen, de mond als den anderen *focus* maakt, een bruischende kracht krijgt, en, langs dien gespannen rand van de lippen heen schavende, een fluitend geluid voortbrengt. — En dit fluiten is tweederlei.

Wanneer het geheel bedaard en zonder de minste beweging der ziel geschiedt, is er eene gematigde en byna ongevoelige beweging der saamgetrokkene en als saamgeschroefde buis die de lippen dan vormen, meê gemengd, invoege dat zy nu wat meer vooruit gezet, dan weder wat ingetrokken worden, en op deze wijze ontstaat er een soort van kunstfluiting, waarin de voortbrenging van dat geluid het doel en het oogmerk

(*) 't Spreekt van zelfs, dat wy hier door de keel niet den ingang naar de maag en buikingewanden, maar de eigenlijke strot, den in- en uitgang des ademtochts van de borst verstaan. De vermenging dezer twee woorden in 't gebruik, eischt misfchien deze opmerking voor sommigen.

merk is; doch dit is het niet waarmee wy alhier te doen hebben.

Maar wanneer het met eene oogenbliklijke drift plaats grijpt, en met ieder anderen kreet, het zij dan door de keelklemming, het zij door de spanning of opzetting van wangen en verhemelte, of hoe het anders ook zijn moge, gewijzigd, gelijk staat; zoo ziet men by 't uitbrengen van dit fluitend geluid, die uitstekende lippenbuis driftig ingetrokken, en met deze intrekking (die noodwendig met eene verbreding gepaard gaat) weder ontspannen. Het is dan inderdaad een eenvoudige natuurlijke kreet, als alle andere, welke de elementen der spraak uitmaken; en die wy als zoodanig thands in aanmerking moeten nemen.

Over de nabootsing van geluiden met onze stem heeft men veel gesproken, en daaruit vele woorden afgeleid. Maar eenen algemeenen grond is er in den sprekenden mensch op te merken, waardoor zijne taal gevormd wordt; en deze algemeene grond is in onze spreektaal volstrekt één en de zelfde met de teekentaal onzes geheelen lichaams, de *mine* of *mimesis* (*μιμησις*), die dat gantsche lichaam en alle zijne leden (de

beweglijke zichtbaarst en kennelijkst, maar alle gelijkelijk en door ééne zelfde poging) uitdrukt, en die even zoo tot het oog spreekt als de stem tot het oor. Deze uitdrukking is algemeen, de onbeschaafde en minst van de Natuur vervreemd geworden mensch toont, en gebruikt die by alles; maar onze verkeerde beschaving, steeds toeliggende om ons innerlijk gevoelen by spreken en zwijgen te verbergen, en geheel die uitstorting van ons-zelfen in onzen medemensch (welke de spraak eigenlijk is) te bedwingen, maar ons van Geestelijke en met de harten in één vloeiende wezens tot lichaamlijke marionetten te maken, door de draadjens van het koude overleg, met achterdocht en met gestadige zelfverberging, bewogen; die beschaving, zeg ik, heeft niet slechts de wijze van deze uitdrukking van algemeene *gesticulatie* geregeld, verzacht, en aangenaam gemaakt, gelijk zy het gebruik der stem in het spreken gedaan heeft, maar zy heeft ze geheel onderdrukt en afgeschafst; voor zoo verre de Natuur by zeer hevige driften haar recht niet somwijlen te rug neemt, en, ondanks ons-zelfen, de stijve beschaving trotsfeert, door ons menschen te toonen.

Een aanmerkelijk overblijffel echter is behou-

houden, en moest wel behouden worden uit voltrekte noodzakelijkheid, Wy zullen slechts één geval aanroeren. Wien men naar den weg vraagt, die wijst ons den weg met de hand. De boer doet het met geheel den uitgestreken arm en voorvinger, maar de beschaafde man met de hand - alleen naar derwaart te wenden; en over 't algemeen heeft de hand zich nog enigermate in het recht harer natuurlijke bestemming tot uitdrukking onzer gevoelens gehandhaafd. Schoon noch Redenaar noch Tooneelspeler (beide toch zijn één zelfde ding), 'juist daarom, om dat hy een geleende persoon voorstelt, en dat het hem niet uit het hart komt, maar een louter spel en voordoen is, waarvan men een kunst heeft gemaakt, geen *stampen* of *verschoppen* terwijl hy het noemt, werkelijk met den voet, of het *buigen* of *krommen* met het geheele lichaam uitdrukken en vertoonen zal; zoo laat men aan zijn hand echter vrij, het *verr'* of *naby*, het *hier*, het *daar*, het *elders*, het *drukken*, het *opheffen*, het *uitbreiden*, het *by één dringen*, en dergelijke, in zekeren zin, voor het oog als te kennen te geven. — En dit is zoodanig in de Natuur, en gaat zoo noodwendig in 't uiten van onze denkbeelden te samen, dat onze ge-

luidspraak-zelve in vele opzichten hare uitdrukkingen daar van ontleend heeft; als by voorbeeld wanneer zy om de verscheidenheid van *werkelyk tegenwoordig*, van *verwacht wordend toekomstig*, en van een *voorby zijnde gevolg* te kennen te geven, hare bewoordingen van de *hand* neemt, welker drukkende houding in ons *te hand* (*thands*), 't Fransche *maintenant*; welker zachte opheffing naar voren (als om te onderscheppen) ons *ophanden*, *demain* in het Fransch ('t geen zy voor *morgen* gebruiken) of *voorshands* is; en wier verschuivende wending naar achterwaart met *naderhand* uitgedrukt wordt. — In 't welke de gebaarden derhalve niet, (gelijk tegenwoordig de grondregel is) de stem of geluidspraak volgen en ondersteunen, of blootelyk te hulp komen; maar de woorden inderdaad slechts tolken der gesticulatie zijn, en van deze alle hare beteekenis en toepassing ontleenen.

Niemand is er (vertrouw ik) of hy zal dergelyke in vele woorden, en vooral mede in 't algemeene der uitdrukking van velerlei spreekwijzen opgemerkt hebben. Een dieper inzicht in de talen dan, het zij om schrijvers te verstaan, het zij om met smaak en *elegance* naar

een

een heerschende wijze van spreken of denken te schrijven, vereischt wordt, toont ons dit in verre de meeste woorden, en het ligt in de ziel des menschen. — Het *vragen* nu is een *verlangen*, een *uitstrekking* van onze ziel naar het geen wy vragen of vorderen, en het gaat natuurlijk verzeld van het uitsteken der handen, ja zelfs van het uitrekken van den hals, en het openen dier handen als om te ontfangen en te onderscheppen, ja, van het openen des monds zelfs. Ja de geheele borst verwijdt er zich by en houdt den ademtocht op, als, om 't andwoord in te zwelgen, waaruit zelfs een hijgen ontstaat. Zelfs is werkelijk het vragende *he* eene inademende beweging (*). Waardoor derhalve (vragen wy dit!) moest dit *verlangen* (dit woord-zelf drukt *reiken*, *uitstrekken*, *uitrekken* uit) in onze geluidtaal, niet aangeduid, niet beteekend worden (want *aanduiden*, *be-teekenen* zegt niets); maar waardoor moest het *uitgedrukt*? — Immers! door niets anders dan door dat *reiken*, 't geen geheel het lichaam in al
zijn-

(*) Het uitademend *he* is in tegendeel eene *interpretatie*, eene aanftooting tot opwekking. En dikwijls volgt het eene van dit op het andere.

zijne deelen, en de hand inzonderheid, zoo ten uiterste kennelijk en in 't oog loopende doet. — Dit leert ons 't gezond verstand *a priori*; en moesten wy Filozofisch een taal maken, wy zouden het zeker aldus bestemmen,

Maar *a posteriori* bevinden wy het ook even zoo in onze aaloude, oorspronkelijke, en waarlijk (voor zoo verre zy door geen domme vermetelheid verdorven geworden is) in alles wijsgeerige Moedertaal. *Vragen* zeggen wy; maar wat is *vragen*? — *Vragen* is niets anders dan een famentrekking van *ver-ragen*, of (gelijk *ver* en *over* het zelfde is in alle zinnen) *over-ragen*. En *ragen* is uitsteken, uitstrekken. Het onsaamgestelde werkwoord is in de Hoog- of bergduitschen tongval nog behouden, en wy hebben er in onze Taal nog een aantal afstammelingen van. Wy *reiken over*, wy *ver-langen* hals en lijf naar het geen wy zien, weten, of kennen willen, en onze handen strekken zich even onwillekeurig en door de eenvormige aandrift met geheel het lichaam, naar 't voorwerp uit, en wel, met eene onderscheppende beweging, die *meld my dat toch* even zoo zegt, als *geef my dat toch*.

Een

Eén zoodanig voorbeeld zal hier genoeg zijn, maar ten aanzien van elk woord is eene evengelijke waarneming te doen; en geheel de menschelijke taal is dus, niet aan de weinige menschlijke spraaktuigdeelen, gelijk men ze noemt, bepaald, maar zy bestaat in geheel den mensch, in geheel zijn lichaam en ziel, door één eenig beginsel van doel en van werking bewogen.

Op zoodanige wijze drukt derhalve de mensch (de natuur-zelve van den mensch) zich uit, en dit in alles, door de samenwerking van geheel zijne menschheid. Zijn gantsche lichaam maakt één geheele werking uit, en (wat meer is) deze werking is in elk zijner dus werkende leden volkomen, invoege dat uit de beweging van elk lid daartoe, de geheele mensch te verstaan zij. Hierdoor heeft men stem- en gebaardenspraak van elkander kunnen afscheiden, en de eene beoefenen, terwijl men de andere onderdrukte, of tot geheel iets anders verwrong; op gelijke wijze als men in de stem den klank van de *articulatie*, gelijk men het noemt, af kon scheiden, waardoor Zang en Spraak voorwerpen van geheel verschillende kunsten en wetenschappen geworden zijn; alhoewel zy elkander eenigzins en tot eenen zekeren graad
over

over en weder de hand moeten bieden en in elkander invloeden; zoo als dan ook de gesticulatie of oogtaal ten aanzien der geluid- of spreektaal doet.

't Geen ik dus in 't algemeen aanmerkte, is ook in het byzonder van de spraaktuigen of spraaktuigdeelen, niet slechts in hun samenwerking, maar ook afzonderlijk (ieder naar zijnen aart en gesteldheid of conformatie) waar. Terwijl de hand zich met den wijsvinger uitstrekt om iets te toonen, doet de tong het zelfde. Zy spitst zich en stoot haar punt naar voren, en stuit tegen de tanden. Van daar het woord *toon*en, *tot* (*tote*) enz. Wanneer wy om *lengte* te kennen te geven, den arm uitstrekken, of om het *tegendeel* daarvan aan te wijzen, den arm intrekken, het geen men zelfs onderscheitlijk tot in den schouder voelt, doet de tong het zelfde, met zich (en dit zonder stooting) uit te strekken en in te krimpen, *lang* en *kort* zeggende. In het eerste geval derwijze, dat de mond zelfs verplicht is te openen, om voor die uitstrekking zonder stooting plaats te maken, ja zelfs haren wortel naar voren schuift. In het ander geval, zoo, dat zy by haar wortel als opkruipt, en te gelijker tijd tegen de tanden te rug stuit.

fluit. — Wanneer wy *breed* zeggen, en dit met de uitbreiding der handen te kennen geven, zoo verbreedt zich de mond ook voor het oog, en by het uitbrengen van *smal*, 't geen altijd met eene inkrimping van de breedte der hand verzeld gaat, vernaauwt zich ook tevens de wijdte des monds door een soort van samen-trekken. — Wanneer wy het *drukken* uitspreken en met de hand eenigermate bewijzen, zoo *drukt* zich onze tong gevoelig tegen de oppervanden des monds; en wanneer wy het sterker *persen* te kennen geven, 't geen met den geheelen voorarm geschiedt, zoo drukken de lippen meê, en de tong perst er zelfs in de vorming der *rs* een kliervocht by uit, het gene dit *persen* van het *priemen* (meê een geweldig drukken maar zonder uitpersing en meer tot een soort van inboren bepaald) op de kennelijkste wijze onderscheidt. — Ik zwijg hier van de vorming der woorden, die in de daad-zelve bestaan, als *likken*, *smakken*, *likken*, *spuwen*, *snuiven*, *storpen*, en honderd dergelijke, die men zich wel afgewend heeft met den natuurlijken nadruk en kracht voort te brengen, maar die niet te min voor een ieder die er opmerking aan geven wil, voor het geen zy uitdrukken, kennelijk zijn.

Hoe

Hoe de oogen, de wenkbrauwen, het voorhoofd, de neusvleugels, de wangen hier alle in meêwerken, invoegde dat men zonder één woord te hooren, met eene geoefende opmerkzaamheid ieders spraak uit het beweeglijke van zijn aanzicht lezen kan, zal ik hier niet aanroeren, maar bevelen 't alleen aan de aandacht der Schilders, die, nu zy in hunne aangenomen regels en voorschriften gelooven, in plaats van (gelijk hunne voorgangers voor twee en drie eeuwen) de Natuur onophoudelijk waar te nemen, ten eenenmale vergeten zijn, dat, en hoe men de spraak-zelve in zijn beelden kan uitdrukken, en by voorbeeld het *Eh, Eh!* van den gekruisten Heiland even eens als het *my dorst*, schilderen.

Wy spraken van de beweeglijkheid onzer lippen, welke onder de spraakdeelen eene zoo voornamê plaats en rang bekleeden, als ieder bewust is. Zeer wel en nauwkeurig heeft men by eene methodieke verdeling der spraakelementen de letters onderscheiden, welke door deze uiterste sluiters en openaars van onzen mond gevormd worden; maar by deze opmerking ontbreckt de opmerking eener byzonderheid, die fomwijlen eene zeer gewichtige wijziging aan de uitbrenging der letters geeft, wanneer de
adem

adem langs en over haren rand gaat, en zy dien, of eenvoudig laat doorgaan, of (als ware 't) door eene engte ontsnappen laat, en in deze ontsnapping tot eene eigen blazing verandert, die of op- of nederwaarts gaat. In de *b* en *p*, by voorbeeld, is eene eenvoudige ontsnapping des adems door eene zwakker of sterker toegedrukte opening; in de *f* is een blazing naar opwaart langs de bovenlip gericht; in de *v* naar benedenwaart; in de *w* een meer algemeene en verbrede blazing. En op ontallijke wijzen worden deze weêr gewijzigd door het uitbrengen dezer elementen in samenhang met de verschillende vokaalklanken, die, tot hare vorming elk eene byzondere stelling van geheel den mond vorderende, in *o*, *oe*, *u*, en *i* ook de medehulp der lippen vereischen (daarom ook in de oudste talen als konsonanten mede gerekend zijnde), waartoe dan ook behoort het geen wy van het zoo even gemelde fluiten gezegd hebben, in 't welke de lipopening, als wy aanmerkten, met de strotopening de twee *foci* of brandpunten van een holle ellips zijn, waarvan de gespannen wanden aan allen kant den uitgaanden adem samendrukken, en (naar den hoek, in welchen hy die wanden en inzonderheid het verhemelte treft,) juist tusfchen de verlengde en
 zich

zich uitstekende lippenbuis in de hoogstmooglijke kracht van geluidgevende schaving door haar enge opening heensnelt.

Daze lippen nu, als beweglijke spraaktuigdeelen, hebben een noodwendig deel in de eenstemmige beweging van alle de deelen en leden des lichaams tot aanwijzing. En dit inzonderheid mede by de driftige vraag of vordering. Strecken hand, hals, en keel zich daar by uit (als wy zagen), ook de lippen hebben eenig deel daarin; en die uitstrekking moet sterker zijn, naar mate de drift grooter is. Maar wat is de allersterkste, de *concitatisfima requisitio* of vordering anders dan het *tot ons roepen*? Natuurlijk derhalve is 't by het *roepen*, dat zy zich sterkst uitstrekken. Maar zy doen meer dan uitstrekken daarby, gelijk *hand* en *hals* en *hoofd* ook doen. De hand strekt zich uit om iemand te roepen, maar zy wijst hem daarby door een beweging naar ons toe te maken, te onswaart; het geen men wenken by 't roepen noemt. 't Geen by ons en in alle de Noordelijke landen, met het toebuigen van de vlak uitgestrekte hand (en dus opwaart) geschiedt, maar over de Alpen, met eene omdraaiing der hand (*pronatio*) gemengd is, waardoor dat

te-

toebuigen benedenwaart geschiedt, het geen tevens het begeerde *omkeeren* van den gene, die in het van ons afgaan geroepen wordt, aantoonst, en dus (gelijk veelal by de Zuidelijke Natien het geval is) meer *finesse* betoont, dan by ons, grover bezintuigde wezens. — Dus de hand! Maar de hals en het hoofd dan? — Terwijl de uitgestrekte hand zich dus toebuigt jegens den geroepene, buigt de naar hem toegestreekte hals zich even zoo, en het hoofd knikt derhalve voorwaarts, 't geen men *wenken met het hoofd* noemt, en even zoo wanken ook de oogen met oogleden en wankbrauwen. Van de vooroverbuiging en 't snelle te rug buigen der borst by dit alles spreek ik hier niet; en even weinig van de daar mee overéénkomende buiging en weér uitstrekking der kniën; en zelfs (waar de Natuur onbelemmerd werkt) van de drukking of persing der teenen in den grond by die algemeene beweging. Genoeg is het, dat dit roepen geheel het lichaam in alle zijne deelen te hulp heeft. Iets, dat wy met weinig moeite, maar niet zonder groote wijdloopigheid, by alle uitdrukking der spraak zouden kunnen aantoonen, maar zichtbaarst en gevoeligst is, waar er de meeste concitatie en drift by gevonden wordt.

N

Maar

Maar de lippen dan? Deze vergenoegen zich ook niet met zich blootelijk uit te strekken. Neen, zy volgen hand, hals, hoofd, oogen, voorhoofd; en, zoo wel als die alle, trekken zy zich even als die, met concitatie en drift te rug, en dit driftig te rug trekken van den mond geeft een byzonder karakter aan het *roepende*, het *tot zich opvorderende* fluiten, waar door het zich van het zoo te noemen kunstfluiten, dat bedaard, uit opzet, en aanhoudend is, onderscheidt, terwijl dit (in tegen-deel) inderdaad eene bloote uitbrenging van een menschelijken onvoorbedachten kreet is, even als die van smartgeloei, vreugdgejuich, of eenigen anderen.

Zie daar derhalve het fluiten een natuurlijke kreet, door begeerte naar iemands nadering tot ons, uitgeperst. Want dat in een natuurlijken en onbeschaafden staat, alle krachtaanwending geweldig is, en niet in juiste evenredigheid met het benoodigd uitwerksel berekend wordt, dit weet ieder; zoo wel, als dat die berekening het gevolg tevens van ervarenheid, van beschaaving, en zelfs van traagheid is. — Van *ervarenheid*, zeg ik; want deze alleen maakt ons bekend met den graad van inspanning die er
 noo-

loodig is, en de volstrekt onbedrevene lompert wendt even zoo veel kracht aan, om een vlieg als om een os dood te slaan, gelijk de bekende fabel van de vriendschap tusfchen den man en den beer het zeer wel voorftelt; en zoo fchreien de kinderen van den aanvang ook even hard by alle ongemak, en verknetteren de rijpe druif die zy in den mond willen fteken. — Van *befchaving*: want deze leert ons, anderen zoo weinig als maar eenigzins zijn kan, met onze begeerten en gevoelens te moeien, maar integendeel de uitdrukking daarvan te matigen, en waar wy onze drift niet matigen, tocht echter den fchijn van gematigdheid aan te nemen. — Van *traagheid* eindelijk, om dat het verflappen en verzwakken onzer oorspronkelijke ziels- en lichaamskrachten (het geen wy der befchaving te danken hebben) ons elke meer dan zeer geringe inspanning moeilijk en pijnlijk maakt, waardoor wy er derwijze afkeerig van zijn, dat wy niet lichtelijk tot eene buitengewone *exfertie* van krachten bewogen worden. Even gelijk een ziek zwakkelijk kind by die pijnen slechts kreunt, waarby een gezonde huis- en hemelhoog fchreeuwt, alleen om dat aan het eerste de inspanning, die het fchreeuwen vereischt, hard valt.

Wy zien hier uit, hoe en waarom het fluiten by wilde volken in bosfchen en elders 't gewone middel is, waardoor zy een hunner tot zich roepen. Wy zien waarom de jager zijne honden dus tot zich roept, en zy dit natuurlijk verftaan; en waarom, naar de plompe gewoonte van het thands op zijne nieuwere foort van befehaving zoo fiere Duitschland, een Heer zijn bediende nog altijd tot zich fluit, het geen de onzen niet dulden willen, om dat zy niet met de honden gelijk willen ftaan. — Dat de vogeltjens op een fluitjen toevlieden, betrek ik hier niet toe; het is om dat zy er een vogelkeel in meenen te hooren, en tot hun bekenden of onbekenden geflachtgenoot, uit een trek van gezelligheid, of wel, van nieuwsgierigheid (voor beide van welke zy zeer vatbaar zijn, en waarvan zy ook fomtijds het flachtoffer worden) toevlieden.

Doch waartoe dit alles? vraagt men wellicht. — Wy komen tot de toepafing van al 't voorgedragene op ons eigenlijk onderwerp, waarvoor het ten grondslag moest dienen.

De fnelle verwijdering van den fluitenden of tot fluiten gefpannen mond brengt den klank van de *w* mede. Van die *w* naamlijk, waarvan
wy

wy hier spreken, en die wy reeds aanmerkten dat van onze tegenwoordige zachte Hollandsche, zoo als ook van de tweederlei Engelsche *w* en *wh* grootelijks onderscheiden is. Die geweldige *w*, het noodwendig gevolg van de driftige uitrekking der fluitende lippen zijnde, is als het uiterste resultaat daarvan, al steeds zachter en met minder inspanning, en zoo dat men er het fluiten niet dan zeer zwak meer by hoorde, voortgebracht, en heeft dus het harde en oorspronkelijke fluiten in eenen zachten, en een naauwlijks hoorbaar geluid met zich voerenden adem doen veranderen. En dus is (houden wy dit nu verder vast!) de *w* de natuurlijke uitdrukking van het roepen.

Maar alle roepen is tot zich vorderen, en derhalve, in een minder sterke opvatting, ook *vragen*, en het is natuurlijk derhalve, dat dit spraakëlement (de *w*), maar met minder sterke spanning der spraakdeelen uitgedrukt, ook tot vragen strekt. De uitstrekking en onderscheppende beweging der hand (waarvan wy te voren gewaagden), is niet anders dan eene min heftige en minder volkomen werking, om 't geen wy vragen tot ons te doen komen; en ook de overige deelen des lichaams
is

is 'er in mindere maat by, en dus minder in 't oog vallende, maar altijd kennelijker, naar mate het vragen met meerdere drift geschiedt. Het vragen heeft overzulks het zelfde *we* tot uitdrukking; en het is daarom, dat wy vragen met *wie, wat, waar, waarom, wanneer, enz.*

Hier is nu op te merken, dat naar mate de uitspraak minder beschaafd (of anders gezegd) meer plomp is, de spraaktuigdeelen minder afzonderlijk werken, maar elkander meer in elks werking ondersteunen en gezamenlijk arbeiden. Inzonderheid moest dit plaats hebben, waar de oorspronkelijke uitbrenging van een klank, de spanning van alle te samen vereischte, als in onze oorspronkelijke *we* die uit het fluiten is. Geen wonder derhalve, dat toen de overige elliptische wanden der gespannen spraakbuis die wy beschreven, verslapten, en er dus geen fluitend geluid meer uit voortkwam, de uitersten echter, keel en lippenrand, in vereenigde spanning en werking bleven. Hiervan de vereeniging van de *k* of *cof*, die de *q* der Latijnen is, met de *w*, en zoo de verbinding van *qu*, en de vragende uitdrukkingen in hunne taal en die talen die uit dezen gesproten zijn; voor zoo ver het

het

het *qui, quae, quod, quare, quur*, met ons *wie, wat, waar*, enz. overeenstemt. Dit behoort mede tot de overige plompheden in 't Latijn, uit dien Duitschen taaltak van het oud Italie overgebleven, uit wien het gesproten is, en dien ik eenmaal hoop op te luisteren; terwijl onze taaltak 't zuiver Oostersch meer onvervalscht heeft behouden, hoewel het federt ruim twintig Eeuwen op verschillenderlei wijzen, uit dit zelfde Latijn (na de beschaving en vermenigving van dit met het Grieksch en Hetrurisch) verbasterd geworden is. Het is boven dien ook natuurlijk, dat die tot het uitbrengen van dit *we* den adem wat veel achter in den mond gaderen, daar de keel meer of minder hoorbaar by meê doen werken, als in 't Engelsche *who, who, what, when*, zoo wel als in het Latijnsche *qui*, het geen dan by het minder vergen van de lippen, de *q* of *k* eindelijk alleen hooren doet, als thands by de Franschen, en voorheen ook in Rome.

Wy hebben dus het vragen door *we* en *que* opgelost, het geen een der drie punten is, die wy ons voorstelden. Een ander van die was de verbinding door dit zelfde *we* en *que*. — Na het geen in de geheele Verhandeling over de

Betrekkelijke Vosrnaamwoorden gezegd is, kunnen wy hieromtrent kort zijn. Men vrage alleen wat is *verbinding*? — Dit kan op velerlei wijzen beschouwd worden. ALS eene aanhaking by voorbeeld, waaruit het woord *hechten* voor verbinden ontsproten is; als een *samenkoppeling* door omvatting met een band, boei, of beugel, waarvan het woord *koppelen*, het Latijnsche *co*, *con*, of *cum*, enz. een verbindende kracht heeft, uit het Thema *co*, holte en daardoor omvatting. Verder, als een *toestooting*, waarvan by voorbeeld ons *tot*, *toe*, *te*, en dergelijke. Maar boven die allen, en meer Geestelijk of Poëtisch, (en dus ouder en natuurlijkst; want geheel de taal is in haren oorsprong Poëtisch, en geheel ons wezen, waarin wy wel verbasterd zijn, maar het geen echter zich niet geheel kan verlochonen, is Poëzy) is het eenvoudig by één roepen. Met de stem vergaderen wy het gedierte, met de stem onze medemenschen. 't Eerste denkbeeld van by één brengen is het roepen, en gelijk God (naar de heerlijke uitdrukking van den Psalmist) *roept*, en *het is er*, zoo *roept* het in ons gelegde, schoon verduisterde beeld van God in ons menschen het mindere leven dat ons onderworpen is, en het kooft. En zoo is 't vergaderen, koppelen, of
by

by één brengen in het innig denkbeeld van den nog verheven mensch in de Oudheid der schepping, eenzelvig met roepen, en wordt dus in de wieg der talen met de uitdrukking van het roepen - zelf uitgedrukt; dat is, met het zelfde *we*, dat wy zoo omstandig verklaarden.

Het derde punt is inderdaad het eigenlijk voorwerp der Verhandeling, waarvan dit slechts een aanhang is. En ik behoef hier dus niet te herhalen, dat het *te rug zien* van 't *betrekkelijke* op het voorgegane woord, een verbinding daarmede, of liever en nog eigenlijker, een *te rug roeping* is, 't geen derhalve eigenaartig door de uitdrukking tevens van verbinding en van roeping wordt uitgedrukt. — Dit weinige zal (vertrouw ik) alles ophelderen wat in den grondslag dier Verhandeling nog eenigzins duister gebleven mocht zijn.

NOG IETS

OVER HET WOORD

V R A G E N.

W y hebben hiervoor den oorsprong van het woord *vragen* uit het oude *ragen* aangevoerd, en het is noodeloos te dezer plaatse den samenhang en verwantschap daarvan met *rag*, 't geen niet dan strekking (*extensio*) is, en zelfs met *drand*, het geen eigenaartig *getrokken* is, en als zoodanig even zeer op 't gesponnen vlasch en hennip als op het door een naauwe opening heen getrokken metaal (als zilver by voorbeeld) volkomen past en den aart der zaak uitdrukt, of met *râ* (scheepsroede of steng) en met *roede*, aan te toonen. Onze Geslachtlijst der Naamwoorden geeft daar 't een en ander van aan, voor zoo verre de aart van dit Werk dit lijden kon. Maar ik geloof dat het niet ongevallig zal zijn, dit bevestigd te zien, uit een ander gebruik van dit woord van *vragen*, het geen dagelijksch voorkomt, doch waarin het (hoe zeer uit den

den blooten klank openbaar en kennelijk) des niettegenstaande door niemand mischien meer herkend wordt. Ik zat eenmaal in de roef eener trekschuit, wanneer daar de Schipper intrad, een vrij geestig man, die, gevraagd of hy om zijn *vracht* kwam, daarop andwoordde: Neen, mijn Heer, want die heb ik reeds lang, maar ik koom om mijn geld. De man keek my aan, als mijnt goedkeuring over deze geestigheid afvragende. In andwoord daarop vroeg ik hem, of hy wist wat *klacht* was, en of dit niet was 't geen men *klaagt*; of even zoo *jacht* niet was, 't geen men *jaagt*; *dracht*, het geen men *draagt*; en of dan ook *vracht* niet even zoo regelmatig moest zijn 't geen men *vraagt*? Met groote verwondering erkende de man dat hy *vracht* had *gevraagd*, en dat *vracht* van *vragen* moest zijn.

Verder vroeg hy niet, en in het nakaauweh daarvan, waarmeê hy zich verder stilzwijgend bezig hield, dacht hy, naar het scheen, ook niet verder, en mischien zou het moeilijk geweest zijn, den onbedreven man, zoo hy met *pracht*, *macht*, *zacht*, *wacht*, *vacht*, *gracht*, *nacht* voor den dag gekomen was, te beduiden, dat *pragen*, *mogen*, *zagen*, *wagen* of *waken*,

ken, *vagen*, *gragen*, of *graven* en *nagen* even zoo oorsprong aan die woorden gegeven hebben, waarvan in mijne *Verhandeling over de Geslachten*, § 90 en Aanteekening 000. Maar ook mijne Lezers, die zich met geen oppervlakkig afleiden uit overeenkomst van woord of woordklank vergenoegen, zullen allen juist niet noodwendig inzien, hoe dan dit *vracht*, waarvan de vorming inderdaad en ontwijfelbaar uit *vragen* is, de opgeladen last van een kruier, schipper, pakdrager, ezel, of paard, kan beteekenen.

De zaak is echter zeer eenvoudig. — Het woord *vragen* is, als wy het verklaarden, *verragen*, dat is, *overreiken*. Het is als alle onze werkwoorden in hun oorsprong, en velen nog tegenwoordig in hun gebruik, tevens een *verbum neutrum* (of wil men *reciprocum*) en ook, een *verbum transitivum* (of *activum*). Als *verbum neutrum* of *verbum reciprocum* is het *overreiken* of ZICH *overreiken* NAAR een voorwerp, en dit is het vragen, verlangen, of vorderen. Als *verbum activum* of *transitivum* daartegen, is het een VOORWERP *overreiken*, dat is, van de eene naar de andere plaats over doen gaan, met *reiking*, dat is, *strekking*, van de eene plaats naar de andere, en het is dus *overbrenge*
(*trans:*

(*transfere*) en, gelijk wy het ook uitdrukken, *oversteken*; het geen even zoo een verbum neutrum en ook transitivum, en dus *transire* en ook *transmittere* is. — *Verragen* is dus even zeer *naar antwoord* (of wat het zij) *verlangen*, en even zeer iets (wat het ook zij) *overreiken*, *oversteken*, *overdragen*, of *overbrengen*. Om hier nog niet by te voegen, dat ook *brengen* etymologicè niets anders dan *overreiken* van een afstand is, 't zij die afstand dan groot of klein zij. Een *vracht* zou derhalve van *vragen* als verbum neutrum gemaakt, het gene waarnaar men vraagt of verlangt, beteekenen: doch het is in dezen zin niet gebruikelijk, maar alleen als verbale van *vragen* als verbum transitivum; en dus is *vracht* de overbrenging, en zoo (by overgang van de daad op het onderwerp) 't geen men overbrengt. Daar nu dit overbrengen dragende geschiedt, is de *vracht* tevens een *dracht*; maar echter zijn deze twee woorden geene Synonyma. Zy kunnen alleen verwisfeld worden ten einde een voorwerp dat tevens gedragen en overgebracht wordt, door deze verschillende attributen van dragen en van brengen te beteekenen. Maar een schipper zou zijn *vracht* kwalijk zijn *dracht* noemen, en even zoo kwalijk daartegen zou men van de *vracht* van een kolom, kariatide, of pedestaf spreken,

de.

dewijl het geen daarop ligt of staat niet naar elders wordt overgebracht, maar daar rusten blijft. De grond van juist te spreken is na te denken, en de ware kracht en beteekenis der woorden te kennen; en nooit leert men het van de Mallooten van vroeger of later tijd, die door hunne Systemata alle waarachtig taalverstand in den grond boorden. — Ik moet hier nog byvoegen, dat men derhalve zeer goed zegt om of NAAR IETS vragen; maar dat iemand vragen of iets vragen buiten den echten geest en aart van de taal gaat en alleen ingevoerd is door het verbum *neutrum* met het *activum* te verwarren, het geen in alle taaltakken vrij gemeent is. Men zegt zeer wel *iets zoeken* en *verzoeken*, zoo wel als *naar iets zoeken* en *om iets verzoeken*, maar *iets vragen* of *ver-ragen*, of *verlangen* is het *overreiken*, *overbrengen*, *overlangen*, het juiste tegengestelde van het *begeeren* of tot zich willen. En gelijk dit *overlangen* overreiken of brengen is, zoo is *erlangen*, en *herlangen*, bereiken (en dus verkrijgen) en weder bereiken. Dus Van Velthem by voorbeeld, III B. c. 29:

Hi mocht VERLANGEN en aue slaen
Den helm,

die

die hoog in een boom gesteld was. En in 't zelfde Boek, c. 24:

*Die coninc die oec niene let
Hine sloech sijn ors metten sporen
Na de gene die reden voren,
Es den genen so na gereden,
Dat hine HERLANGEDÉ daer ter stede,*

waarvan 't laatste *bereiken* of *wederbereiken*, ons tegenwoordig *inhalen* is.

Doch, als meer gezegd is, onze Geleerden hebben niet gedacht en gesproken, maar uit het Latijn vertaald, en van hun is de verbasering en het verderf der Land- en Volkstaal afgedaald. — ô Mochten wy eens weêr uit al die nieuwe geleerdheid tot eigenaartige wijsheid en verstand van ons-zelfen te rug keeren!

41

B. I.

